

SOSYOLOJİ DERGİSİ

**Sayı 22
Yıl 2010**

SOSYOLOJİ DERGİSİ, Sayı 22, Nisan 2010, İzmir

ISSN : 1300-5642

Editör: Doç. Dr. Hale OKÇAY

Yayın Kurulu

Yrd. Doç. Dr. Ebru ÇETİN

Yrd. Doç. Dr. Göknur BOSTANCI EGE

Danışman

Prof.Dr. Ercan TATLIDİL

Hakemler Kurulu

- Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR, Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY, Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Ayşe GÜNEŞ AYATA, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
- Prof. Dr. Aytül KASAPOĞLU, Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Beylül DİKEÇLİGİL, Erciyes Üniversitesi
- Prof. Dr. Birol DOĞAN, Ege Üniversitesi
- Prof. Dr. Demet ULUSOY, Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Enver ÖZKALP, Anadolu Üniversitesi
- Prof. Dr. Faruk KOCACIK, Cumhuriyet Üniversitesi
- Prof. Dr. Fügen BERKAY, Uludağ Üniversitesi
- Doç.Dr. Hale OKÇAY, Ege Üniversitesi
- Prof. Dr. Hüseyin BAL, Süleyman Demirel Üniversitesi
- Prof. Dr. Kadir ASLAN, Ege Üniversitesi
- Prof. Dr. Kayhan MUTLU, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
- Prof. Dr. Konca YUMLU, Ege Üniversitesi
- Prof. Dr. Melek GÖREGENLİ, Ege Üniversitesi
- Doç. Dr. Nalan YETİM, Mersin Üniversitesi
- Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN, Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Nilgün ÇELEBİ, Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Nimet ÖNÜR, Ege Üniversitesi
- Prof. Dr. Nurgün OKTİK, Muğla Üniversitesi
- Prof. Dr. Önal SAYIN, Ege Üniversitesi
- Prof. Dr. Sencer AYATA, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
- Prof. Dr. Sevinç ÖZEN GÜÇLÜ, Akdeniz Üniversitesi
- Prof. Dr. Şevket TOKER, Ege Üniversitesi
- Prof. Dr. Tülay UĞUZMAN, Başkent Üniversitesi
- Prof. Dr. Tülin İÇLİ, Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Vahap SAĞ, Cumhuriyet Üniversitesi
- Prof. Dr. Yıldız ECEVİT, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
- Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU, Cumhuriyet Üniversitesi

Sahibi ve Sorumlu Müdür: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü adına
Dekan Prof. Dr. Altan ÇİLİNGİROĞLU

Yazışma Adresi: Editör: Doç. Dr. Hale OKÇAY hale.okcay@ege.edu.tr

sosyolojidergisi@mail.ege.edu.tr

Sosyoloji Dergisi Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji
Bölümü, 35100 Bornova-İZMİR

Basım Yeri: Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova-İZMİR

SOSYOLOJİ DERGİSİ TUBİTAK- ULAKBİM TARAFINDAN TARANMAKTADIR.

Sosyoloji Dergisi yılda iki sayı yayımlanır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	1
<i>Yeni Dünya Düzeni: Gerçekten Sanala (Le Nouvel Ordre du Monde: de la réalité à l'imaginaire).....</i>	<i>1</i>
Önal SAYIN	
<i>Social Topography and Class Analysis: The Relational Sociology of Pierre Bourdieu (Toplumsal Topografya ve Sınıf Analizi: Pierre Bourdieu'nun İlişkisel Sosyolojisi).....</i>	<i>17</i>
Özgür BUDAK	
<i>Tarım Politikaları ve Tarımsal Faaliyetlerin Değişimi: Muğla Köyleri Örneği (Agricultural Policies and Changes on Agricultural Activities: Case of Muğla Villages).....</i>	<i>39</i>
Şinasi ÖZTÜRK	
<i>The Possibility of a Leisure Society: Commodification of Leisure Among Well-to-do Old People in Turkey (Boş Zaman Toplumunun İmkanlılığı: Türkiye'de Varlıklı Yaşlılarda Boş Zamanın Metalaşması).....</i>	<i>67</i>
Pelin ÖNDER EROL	
<i>Pozitivist Siyaset İdeolojisinin 'İktidar Ahlakı' Üzerine Bir Not (A Note on 'Morals of Power' of Ideology of Positivist Politics).....</i>	<i>79</i>
Özgür O. ERDEN	
<i>Nurettin Topçu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin Modernleşme Projesi Kritiği (Nurettin Topçu's Critique of Turkish Republic's Modernization Project).....</i>	<i>101</i>
Hasan ŞEN	
<i>Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu'nün Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış (Cultural Capital, Education and Social Stratification: A Critical View on Pierre Bourdieu's Reproduction Theory).....</i>	<i>121</i>
Cengiz YANIKLAR	
<u>Yazarlara Duyuru</u>.....	139

ÖNSÖZ

Dergimizin 22. sayısı ile karşınızdayız. Fark edeceğiniz gibi, Sosyoloji Dergisi'nin yeniden yapılanma süreci kendini gösteriyor. Kapak tasarımından, yazarlarla ve hakemlerimizle online iletişime, yazı stilinden, içerik düzenine... değişimi uygulamaya başladık. Değerli hakemlerimizin bazılarının hakemlik sorumluluklarının yanı sıra, hiç yüksünmeden daha nitelikli bir dergi çıkarabilmemiz için önerilerini iletmeleri de çabamızı desteklediklerinin önemli bir kanıtıdır. Sosyoloğun ilk öğrendiği şeyler arasında olan 'değişimin varlığı ve kaçınılmazlığı' ilkesi, günümüz koşullarında hayli zor olan 'üniversitede süreli yayın çıkarma' meşakkatini hafifletici, heyecanı taze tutucu bir işlev de görüyor.

Diğer yandan, genelde tüm süreli yayınların özelde ise bir bölüm dergisi olarak hayata geçen Sosyoloji Dergisi'nin içinde bulunduğu bir problem var: nicelik mi – nitelik mi / biçim mi içerik mi dillemmasını çözebilmek... Şimdilik bir makale havuzumuz bulunmuyor, ancak inanıyoruz ki; yayınladığımız ve reddettiğimiz eserlerin, hem Yayın Kurulu'muz ve hem de hakemlerimizin gayretiyle bizim nitelik skalamızı beklediğimiz düzeye eriştirecektir.

Bu sayımızda yedi makale ile sizlere erişiyoruz. Kura ile sıraladığımız eserlerdeki konu çeşitliliği sosyolojinin zengin sahasını gösteriyor.

İlk makale, yeni dünya düzeninden – gerçekten sanala evrilen dünyadan söz ediyor. Kültürel çeşitliliğin, çok kimlikliliğin, her alanda var olmanın modernliğin esası olduğunu gösteriyor. Hızlıca dolaşarak, hızlıca elde ettiğimiz bilgiyi, hızlıca tüketerek, yenisini aramak için yine sanal dünyaya hızlı müracaatımızla geçen dünyayı anlatıyor. Özel günlerde, pek çok tanımadığımız isim arasında ismimizin yer aldığı kutlama mesajları bize kalabalık içinde yalnızlığımızın altını çizer ya, modernliğin de insanlar arası, toplumdan ve doğadan kopuşu ifade ettiğini anlatıyor yazar.

P. Bourdieu'nün ilişkisellik kavramından hareket ederek, modern toplumlardaki sınıf hiyerarşisi ve toplumsal alanın yeniden tanımlanmasına dair makalede, yeni bir analiz için anahtar kavramlar önerilmektedir. Bir başka Bourdieu temelli çalışma da, O' nun kültürel sermaye kavramından hareketle eğitim kurumlarının hem bireylerin hem de toplumsal sınıf ve tabakaların sürdürümüne katkısını ve kritiğini ele alan makaledir. Habitus ve Bourdieu son yıllarda sıkça merkeze oturan kuram ve kuramcı olarak dikkat çekmektedir.

Muğla ilinde seçilen köyler üzerinde yapılan alan çalışmalarını kapsayan çalışma, tarımsal üretimin uygulanan tarım politikaları ile nasıl değiştiğini göstermesi, küresel olanın yerel olanı nasıl değiştirip dönüştürdüğünü somutlaştırıyor.

Dünya ve Türkiye nüfusunun giderek yaşlandığı günümüzde yaşlılığın bir sosyal problem olarak tartışılması gündeme oturmaktadır. Yaşlı nüfusun varlıklılık düzeyi ile tüketim toplumunun gösterişçiliğe yaklaşması arasındaki

pozitif ilişkiye dikkat çeken makale, gelecekte toplumların ana uğraş alanlarından biri olması kaçınılmaz olan yaşlı nüfus ve hizmet eden sektörleri işaret ediyor.

İktidar, pozitivist siyaset ve ahlak ilişkilerinin çeşitli görünümlerini tartışmaya açan diğer bir makalede, modernizmin yeni iktidar ahlakını okurken, son yıllardaki gündem konularını hatırlanıza getirebileceksiniz...

Batılılaşma karşıtı, muhafazakar düşünür olarak adlandırıldığı Nurettin Topçu'nun Cumhuriyet ve modernizmi eleştirisini ele alan makale ile günümüzde çok çeşitli ortamlarda tartışılan konulara farklı bir kalkış noktası getirilmektedir.

Birbirinden farklı konuların ve metodolojik yaklaşımların yer aldığı 22. sayımızda Dergimizin yeni kapak tasarımını gerçekleştiren Öğr. Gör. Dr. Ecz. Mehmet Ali Ege'ye çok teşekkür ederiz. Yeni sayımızda buluşmak dileğiyle...

Editör

Doç. Dr. Hale OKÇAY

Nisan 2010

YENİ DÜNYA DÜZENİ: GERÇEKTEN SANALA
Le Nouvel Ordre du Monde: de la réalité à l'imaginaire

Önal SAYIN*

Résumé

La révolution industrielle a fait passer la société féodale à l'état de société capitaliste, donnant naissance à une bourgeoisie qui, prenant ainsi le pouvoir allait créer une nouvelle société, celle de l'Etat-Nation que l'on appellera également "la société moderne". Ce concept de modernité, directement issu de la pensée de Descartes et des philosophes des Lumières se définit par une vie sociale organisée sur une base rationnelle, scientifique, technologique et administrative, mettant l'homme au centre de la société et non plus Dieu.

Mais en critiquant la modernité, l'Ecole de Francfort a bien montré que cela avait été une erreur de fonder la société moderne sur une rationalité instrumentale qui avait aussi amené le nazisme, le fascisme et le système autoritaire de Staline. L'homme créé par cette société moderne en était devenu le rouage.

Vers la fin du XXIème siècle apparait la notion de mondialisation. En effet, le développement de nouvelles technologies de transport et de communication ont rapproché toutes les distances, rendant "plus petit" le monde dans lequel nous vivons, l'économie a suivi, devenant une économie mondiale pourvue d'institutions elles-aussi mondiales. De tous ces développements est née en quelque sorte une société-nation, comportant en son sein de multiples cultures.

Si dans la société moderne le concret et la raison régnaient, il n'en est plus de même dans la société post-moderne où prédominent désormais l'abstrait et l'imaginaire. Entouré de signes, de symboles, d'images ainsi que de téléphones portables, de télévisions, d'internet, de messages, l'homme d'aujourd'hui vit dans un monde imaginaire. Qu'entendre par imaginaire? L'imaginaire est une notion heuristique en sciences sociales s'opposant dans ses débuts à celle de réel, pour être ensuite reléguée dans le domaine de l'irréel. De nos jours elle est considérée comme un instrument permettant d'entrer en relation avec le cosmos, avec le monde extérieur et ce à travers d'un acte de reconstruction active passant à travers l'image, le symbole, fondateurs de sens qui opèrent la médiation de l'Eternel dans le Temporel. L'imaginaire, sur lequel repose la science post-moderne se définit comme une incontournable représentation, une faculté de symbolisation, comportant trois éléments: le signe-issu du rapport entre signifiant et signifié- le symbole, et l'image. La sémiologie s'inscrit dans des signes par lesquels l'homme entre en contact avec l'environnement et peut attribuer du sens aux données de la mémoire et de la perception.

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, onal.sayin@ege.edu.tr

Önal Sayın

Par conséquent, dans ce nouvel ordre du monde la globalisation techno-économique pourrait engendrer un nouveau type de société, la “société-monde”, disposant d’un système mondial de communications et de transport.

Les mots clés: Modernité, Mondialisation, Signe, Sémiologie, Imaginaire, Société-monde.

Özet

İnsanlık tarihi üç evreye ayırabilir: metafizik, modern ve küresel. Sanayi devrimi öncesi kutsal merkezli sosyal yaşamın egemen olduğu evreye metafizik dönem adı verilebilir. Sanayi devriminden sonra kurulan, sosyal yaşama rasyonelliğin egemen olduğu evreye de modern denebilir. XX. yüzyılın son çeyreğinde iletişim ve ulaşım olanaklarının dünyayı küçülttüğü, sınır tanımaz dünya ekonomisinin tesis edildiği yeni dünya düzenine de küresel nitelik yaftalanabilir. Frankfurt ekolü, modernliğin gücün ve paranın dünyası olduğunu, maddî çıkarların öncelik kazandığını, manevi dünyanın harap olduğunu dile getirerek ince bir eleştiri yapıyordu. Modernliğin tarihi insan, toplum ve doğa arasındaki bağların kopuş tarihidir. Günümüz küresel dünyasında gittikçe artan bir oranda temsil gerçeğinin yerini almaktadır. Bu nedenle günümüzü anlayabilmek için gösterge bilimine ve özellikle de onun yöntemine başvurmak gerekir. Gösterge temsil etme, yerini tutma anlamına gelir. Zihnimizdeki soyut kavram gösterilen, somut dışı vurma biçimi, örneğin sözcük, de gösterendir. Sözcük ve çağrıştırdığı kavram arasındaki ilişki dilin anlaşılmasında şifre görevi görür. Gösterge sanal ortamda imaj, yazılı bir ileti, harf veya rakamla ifade edilen bir şifre, bir kod olarak aktarılabilir. Günümüz dünyasında sanal ortamdaki ilişkiler hızlı bir biçimde yüz yüze ilişkilerin yerini almaktadır. Sanal ilişkilerde göstergelere yüklenen anlamın öznel yönü insanlara özgürlük ve kendini gerçekleştirme hissi vermektedir. Küresel dünyada ulus-devlet baskılarının azalması; dinsel, bölgesel, yerel, etnik grup ve cemaatlerin yeniden canlanmasının yolunu açtı. Çok kimliklilik, kültürel çeşitlilik, her alanda çokluk modernlikteki tek biçimliliğin yerini almaya başladı. Dünya; bir yandan, özellikle de ekonomik açıdan, makro boyutta bütünleşirken, diğer yandan kültürel açıdan, mikro boyutta bölünüp parçalanmaktadır. Günümüzde her şeyin pozitivist bilim açısından bilindiği sanılan bir dünyadan, hiçbir şeyin post modern bilim açısından açık seçik bir biçimde bilinemediği belirsizlikler dünyasına doğru yürünüldüğü duygusu yaşanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Modernlik, Küreselleşme, Gösterge, Göstergebilim, Tahayyül, Dünya toplumu

Yeni Dünya Düzeni: Gerçekten Sanala

İnsanlık tarihi üç evreye ayrılabilir: metafizik, modern ve küresel. Metafiziksel evre insanın toprağa yerleşmesinden sanayi devrimine dek süren zaman dilimidir. Bu evreye “kutsal merkezli sosyal yaşam” adı verilebilir. İkinci evre olan modernlikte somut gerçeklik egemendir. Doğal, somut evren toplumun merkezine yerleştirilmiştir. İnsan aklı bu somut evrenin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Tarihin bu aşaması “gerçek merkezli sosyal yaşam” olarak nitelenebilir. İçinde yaşanan küresel evre ise “sanal merkezli sosyal yaşam” olarak yaftalanabilir. Sanal evren insan aklının göstergeler aracılığıyla inşa ettiği bir bütünlüktür.

Bu çalışmada tarih öncesi dönemler dikkate alınmamıştır. Toprağa yerleştiği dönemlerde insan, doğal yaşamın yerine büyük ölçüde sosyal olanı ikame etmiştir. Sosyal yaşamda insanın duyma, düşünme ve hareket etme biçimlerine doğal değil, sosyal olan kurallar rehberlik etmeye başlamıştır. İnsanlık tarihi sosyal yaşamla birlikte başlar. Bu evre somut olarak Mısır, Mezopotamya, Antik Yunan ve Orta Çağ kapsar. Bu çağlarda insanlara, sosyal birliklerine genellikle somut gerçeğin ötesinde var olduğu sanılan Tanrı gibi varlıkların egemen olduklarına inanılırdı. İnsan, kendi öz iradesinin hiçbir etkisinin olmadığı yazgıya inanırdı. Bu dönemin egemenleri kendilerinin bizzat Tanrı, Tanrının seçtiği kişi, Tanrının yeryüzündeki temsilcisi vb. olduğuna inanan ve inanılan kişilerdi. Bu çağlarda egemenliğin kaynağı Tanrı olarak bilinirdi.

Sanayi devriminden sonra metafizikten fiziğe dönüldü. Kepler, Newton gibi düşünürler doğanın kendi yasaları olduğunu belirttiler. Descartes ve daha sonra da Aydınlanma Çağı düşünürleri insan aklının doğayı ve toplumu algılama, anlama olanağının olduğunu açıkladılar. Bu dönemde girişimciler veya burjuvalar kendi öz deneyimleri ve akılları aracılığıyla yarattıkları sermaye gücü sayesinde topluma egemen oldular. Bu dönemin en belirgin özelliği aklın dışımızdaki gerçekliğe bağlı olduğunun kabul edilmesidir. Gereksizlik çerçevesinde söylersek aklı dışımızdaki gerçeklik belirler. Akıl dışımızdaki gerçekliğin olduğu gibi aktarılmasına yarar. Akıl kuralları bir çeşit gerçekliğin hareketinin deyimidir.

1980'lerden sonra yoğun bir biçimde küreselleşmeyi yaşamaya başladık. İnsan aklı özgürlüğünü kazandı: Ne Tanrı ne de gerçeklik aklın belirleyicisi olmaktan çıktı. Akıl gerçekten de kendi öz alanlarını keşfetti: öznellik ve sanallık.

Öznelliğin ve sanallığın yoğun bir biçimde yaşandığı küresel dünyada göstergebilim yol gösterici olabilir. Göstergebilim yaklaşımında gösterilenler pozitivist bilim anlayışında olduğu gibi dışımızdaki gerçeklik değil, zihnimizdeki kavramlardır. Göstergelerin dayandığı gönderenler kuşkusuz öznedir ve sınırsız olma özelliği gösterebilir. Görsel nitelikli olan televizyon ve bilgisayar ekranları sınırsız bir sanal evren yaratma olanağı sağlar. Sanal evrende uçuşan göstergeler üst-gerçeklik hâline dönüşebilir. Yeni Dünya düzeninde sosyal

Önal Sayın

ilişkilerin önemli bir bölümü sanal ilişkililerdir. Öznellik ve sanallık toplumsal aktörün ufkunu açtığı gibi özgürleşmesine de olanak sağlamaktadır.

Sanal konusundaki kuramlar sosyal ve kültürel antropoloji, sosyoloji alanlarını ele geçirmektedir. Sanalın sosyolojisi başlangıçta kendisini farklı bir görüş açısı gibi dile getirdi; gündelik yaşam, sosyal ilişkiler ve en basitinden “birlikte olmak” biçiminin çeşitli görünümleri söz konusu olduğunda net bir biçimde yeniden bilimsel bir değerlendirme de üretti. Örgütleri, kurumları ve kitle görüngülerini (fenomenlerini) inceleyen makro sosyolojinin uzun zamandan beri unutmuş veya savsaklamış olduğu gündelik yaşamdaki mikro olaylar, toplumda, yaşamının özünde ortaya çıkan basit hadiseler ve tarihselliği olan zengin sanal veya mitsel imajların kök saldığı alanlar sanal sosyoloji içinde yer almaya başladı. Epistemolojik planda imajın rolü sosyal süreçlerde operatör olarak kabul görmekte, öge olarak da gerçeğin sosyal inşasına katılmaktadır. (Grassi,2005:47) Emile Durkheim’in kolektif bilinç kavramı sanal sosyolojisinin ilk kavramlarından biri olarak kabul edilebilir: Toplumdan doğmuş, sosyal yaşamı güçlendirmek için kendi kendisinin üzerine geri dönen, maddî olmayan öze “kolektif bilinç” adı verilir. Kolektif bilinç özel bilinçlerin kendiliğinden olan bir sentezinin ürünüdür. Sanallık veya kolektif bilinç kendini özerk bir sistem olarak gösterir, dinsel deneyimin kaynağıdır; özel bir deneyimin ortaya konan değeri, bir anlamda, bilimsel deneyimin değerinden aşağı değildir. Kolektif sanal, fizik bilimi tarafından incelenen gerçeklik kadar bir gerçekliktir veya daha doğrusu bilimsel düşünce dinsel düşüncenin daha mükemmel biçiminden başka bir şey değildir. (Durkheim,1991:695-705) Kolektif bilinç kavramı insan tahayyülünün bir ürünü olduğu için sanal bir nitelik taşımaktadır.

XIX. yüzyılın sonunda Husserl’in fenomenolojisinin etkisi altında Alman sosyolojisi belirli bir metodolojik esneklik gösterdi; sosyal yaşamın rasyonel olmayan, duygusal görünümü konusunda belirli bir çekiciliğe işaret ederek öznelerin yaşantısını, değerlerini ve niyetlerini incelemeye başladı. Bu bağlamda Max Weber’in düşüncesinin görünümleri göz önüne alınabilir. Alman toplumbilimcisine göre, Batı’nın rasyonalist entelektüalizminden önce gelen din ve sanat arasında sıkı bir bağ vardır. Rasyonel fikirler hissedilir ve dışımızdaki bir şey gibi izlenir, oysaki kutsal topluluk üyelerinin içlerinde hissettikleri bir şeydir... Max Weber’e göre: Yaşamın rasyonel olmayan ögesi, insanın gerçek dinsel duygusunun duygusal ödüllendirilmesinden yoksun bırakılarak dünyanın büyüünün bozulması süreciyle katı bir biçimde inkâr edilmiştir. Sistematik olarak dünyanın büyüünü bozan ve onu nedensel bir mekanizmaya dönüştüren rasyonel biçimdeki deneysel bilgi, gerçekleştirildiği her yerde Tanrı tarafından düzenlenmiş bir kozmos olan dünyayı öngören etik postulatın savlarıyla kesenkes büyük bir gerilim içine düşer.(Grassi,2005:50-51) Max Weber’in çağdaşı olan G. Simmel de sosyolojik düşünümde, özellikle de sosyolojik ilişkilerde öznelğin, duyguların, duygusallığın önemi söz konusu olduğunda birinci planda bir yer işgal eder. Weber ve Simmel toplumun çözümlenmesi için imaja bulguları bir işlev verebilen göreceli bir sosyolojinin

Yeni Dünya Düzeni: Gerçekten Sanala

temellerini tesis ettiler. Simmel sosyal görüngülerin hepsinin, hatta doğa bilimlerinin de zihin küresiyle ilgili olan ortak psikolojik bir kökene sahip olduğunu belirtir. Bu demek değildir ki psikolojik yöntemlere başvurmak, psikolojik süreçleri incelemek gerekir, fakat sosyal görüngüler insanlar arası ilişkilerde bu biçimde ortaya çıkar. Bununla birlikte, psikolojik etkinlik sosyal davranışın taşıyıcı bir eksenidir, öyle ki Simmel tahayyül (imgelem) işlevinin özerkliği ifade eder: [...] hiçbir gerçeklik bize bu kaybı telafi ettiremez, çünkü uzun erimde zevkle ve pasif kabul etmeyle yeri doldurulamayan özerk bir etkinlik söz konusudur. Bu perspektif içinde sosyolog duygunun ve onunla ilgili her şeyin kavramsal ve mantıksal etkinlikten önce geldiğini savunur (Grassi,2005:61).

Anlama (kavrama, compréhension) nosyonu ilk defa filozof Wilhelm Dilthey tarafından kullanıldı. Anlama nosyonu bu konuda öncü olmaya devam eden Georg Simmel ve Max Weber sayesinde insan bilimleri alanında epistemolojik ve metodolojik bir görüş açısından anlamlı bir değer edindi. Anlamak etimolojik olarak bir birlik içinde kucaklamak anlamına gelir: Anlamacı paradigma sosyal bir görüngüyü tüm karmaşıklığı içinde tanımak, bütüncül (holistique) ve sistematik bir perspektif açısından dinamik bir sistem olarak dikkate alma işine girer. Böylece anlamacı yaklaşım başından beri sosyal bilimlerde pozitivismeye karşı gelmektedir. Alfred Schütz'un eseri sayesinde anlamacı sosyoloji, beşeri bilimlerin başka bir epistemolojik temelini oluşturdu: Husserl'in fenomenolojisi... Kavramsal çerçeveyi sağlam bir zemine oturtmak için tahayyül kavramını biraz daha açıklamak gerekir. Charles Taylor, toplumsal tahayyül derken insanların gevşek bir tarzda toplumsal gerçeklik üzerine düşündükleri zaman akıllarına gelebilecek düşünsel şemalardan daha geniş ve derin bir şeyi kastediyorum der. Daha ziyade insanların kendi toplumsal var oluşlarını tahayyül etme biçimleri derken aklımda diğerleriyle nasıl uyum sağladıkları, çevredekilerle ilişkilerin nasıl sürdüğü, normalde karşılanan beklentiler ve bu beklentilerin altında yatan normatif nosyonlar, imgeler var... Toplumsal tahayyülümüz her an karmaşıktır. Karşılıklı normal beklentilerimize dair bir hissiyatı, toplumsal hayatımızı meydana getiren kolektif uygulamaları yerine getirmemizi sağlayan ortak anlayışı içerir. Böyle bir anlayış hem olgusal hem de normatiftir. Benim toplumsal tahayyül dediğim şey, belli uygulamalarımızı anlamlı kılan, arka plandaki dolaysız kavrayışın ötesine uzanır... Bu daha etraflı kavrayışın açık seçik bir sınırı yoktur. Çağdaş felsefecilerin "arka" plan diye tanımladıkları şeyin doğası da budur (Taylor,2005:31). Tahayyüllerimiz yeni ürünlerini oluştururken daha önceden sahip olduğumuz kavramları kullanır, böylece biz de göstergelere ulaşırız. Bu yeni göstergeler somut evrenimizle değil, tahayyül evrenimizle doğrudan ilgilidir.

Bu genel çerçeveyi sunduktan sonra, modernlik kavramını biraz daha açıklamaya çalışalım. Modernlik XVI. yüzyıldan itibaren başlayan sanayileşmenin ve kapitalizmin bir ürünüdür. İnsanın somut evrenin bir parçası olması, dolayısıyla da insan aklının bu somut evreni anlama ve açıklama

Önal Sayın

yetisine sahip olduğunun kabul edilmesi anlayışı beraberinde doğaya egemen olma durumunu da ortaya çıkardı. Bu anlayışın oluşturduğu "Aydınlanma Felsefesi"nin ışığında insan, doğayı ve toplumu kendi arzu ve beklentileri doğrultusunda manipülasyona uğratarak yeniden inşa etmeye çalıştı. Pozitivist felsefenin ürünü olarak doğan sosyolojinin temel görevi de toplumsal düzeni bilimsel olarak yeniden tesis etmek ve sonuçta da ulus-devleti inşa etmek olarak belirlendi. Auguste Comte, Emile Durkheim ve Karl Marx kendilerine göre insan için en iyi olabilecek toplum modelleri önerdiler. Bu modellerin hayata geçirilmesi XIX. ve XX. yüzyıllarda Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde gerçekleşti. Bu ülkelerde inşa edilen bu toplumlara "modern toplum" adı verildi; diğer geri kalmış ve az gelişmiş ülkeler için de bu modern toplum modeli ulaşılması gerekli hedef olarak önerildi.

Yeni dünya düzeninin kök saldıği yer modern toplum, daha doğru bir ifadeyle modernlik olmuştur. Bu nedenle, yeri gelmişken modernliğin kısa bir çözümlenmesini yapmak yerinde olacaktır. Anthony Giddens, yukarıdaki görüşlere uygun olarak modernliği; sanayileşme, kapitalizm, savaşın sanayileşmesi ve sosyal yaşamın tüm görünülerinin gözetimi olarak belirttiği dört boyuta dayandırmaktadır. Alain Touraine sosyal aktörün eserleriyle, üretimiyle özdeşleştiğini, bu duruma da bilimsel ve teknik aklın zaferinin yol açtığını belirtir (Touraine,1992:45).

Modernleşmeci kuramcılara göre bilim ve teknoloji aracılığıyla yaratılan toplum mükemmeldir; modern toplum bir yapıdır, bir sistemdir ve işlevseldir; evrende ve doğada var olan yapı ve sisteme uygun olarak inşa edilen "Batı Modern Toplumu" kusursuzdur. Sırasıyla Descartes, Aydınlanma Çağı düşünürleri, klasik iktisat ekolü kuramcıları, sosyolojinin kurucuları, modern kapitalist toplumun eksik ve yanlışlarını düzelterek modern sosyalist veya komünist toplumun yaratıcılığını savunan Karl Marx da farklı görünüşleri olsa da modern toplumu hedefliyorlardı. Pozitivist Felsefe anlayışına uygun olarak aklın ürünü olduğuna inanılan modern toplum, geri kalmış veya gelişmekte olan ülkeler için de alternatifi olmayan ideal bir toplum modeli olarak ileri sürüldü. Modern toplum tüm insanlık için tek yaşam alanı, tarihin sonunu simgeleyen alternatifi olmayan yaşam alanı olarak kabul ediliyordu. II. Dünya Savaşı'nın arifesinde kapitalist modern ulus-devletleri, Dünya'nın paylaşımında anlaşamadıkları için kapitalist sistemler Hitler faşizmine, sosyalist modern toplumlar da Stalin'in otoriter baskıcı sosyalist sistemine dayandılar. II. Dünya Savaşı sonrası Dünya iki bloğa ayrılıp soğuk savaş dönemine girdi. Kapitalist Batı Bloğu'nda işçi sınıfının ve diğer çalışan kesimlerin çalışma koşulları ve yaşam düzeylerinde iyileştirmelere gidildi. Koruyucu ve sosyal devlet anlayışı benimsendi, hayata geçirildi. Doğu, Sosyalist Blok hızlı bir sanayileşme sürecine girdi. İki bloklu dünya caydırıcılık ekseninde bir barışı yaşadı.

Modern bilim anlayışı genellikle doğruluk ve kesinlik temeline oturtulmuştur. Bu anlayışta doğru, dışımızdaki nesneyle zihnimizdeki kavramın birbirine tekabül etmesiyle gerçekleşir. Akıl dışı olmayan tüm insanlar

Yeni Dünya Düzeni: Gerçekten Sanala

dışımızdaki gerçekleri aynı biçimde algılarlar, onlara karşılık gelen kavramlara sahip olurlar ve dolayısıyla aynı anlama ulaşırlar. Bu nedenle “akıl yolu birdir” deyimini ortaya atılmış ve benimsenmiştir. Bilim ve mantık konusundaki bu anlayış bilimsel çalışmalarda insanın öznelliğinin devreye girmesine izin vermediği gibi bu konuda yasaklar bile oluşturmuştur.

Toplum söz konusu olduğunda da aynı anlayışın geçerli olduğu görülmektedir. Pozitivizmin çerçevesinde gelişen sosyolojide insanın rasyonel bir varlık olduğu ve toplumun rasyonel kurallara uygun olarak hareket ettiği öngörülür. Bu anlayışa uygun olarak eğitim kurumları, modern toplumlar için rasyonel ve homojen insanlar yetiştirir. Toplumsallaşma süreçlerinden geçen bu toplumsal aktörler, rasyonel işleyişe sahip olduğu varsayılan toplumsal yapı içinde belirli konumları işgal ederek üstlerine düşen rol ve görevleri harfiyen yerine getirirler. Homojenliği reddeden, toplumsal yapının öngördüğü rolleri ve görevleri yerine getirmeyen insanlar; akıldışı, sapan, sıra dışı varlıklar olarak görülür ve toplumdaki dışlanırlar. Modern toplumun akıl ve mantık kuralları temeli üzerine kurulduğu konusunda şüphesi olmayan modern insanlar, toplumun kendisini söz konusu insanlardan korumak için oluşturduğu psikiyatri kliniklerini, akıl hastalıkları hastahanelerini, hapisaneleri vb. benimsemişlerdir. Bu çerçevede topluma uymayan veya uyum sağlamak istemeyen sapanları, sapkınları, suçluları veya bazen farklı olan, farklı düşünen düşünür ve filozofları saptamak, yakalayıp yukarıda sözünü ettiğimiz kurumlara kapatmak için kolluk kuvvetlerini, yargı gücünü oluşturmanın kaçınılmaz olduğu savunulmuştur.

Frankfurt ekolü modern toplumu ve özellikle de onun kültürünü eleştirmektedir: Modern dünyanın gücün ve paranın dünyası olduğu, maddî çıkarların öncelik kazandığı, manevî dünyanın harap olduğu iddia ediliyordu. Özünde modern denen insan aklın evrensel kurallarına göre hareket etmemektedir. Araçsal aklın eleştirisinde Horkheimer şöyle yazıyordu: “Uzun zaman ‘akıl’ kelimesi, insanlara amaç görevi görmesi gereken bilgi ve evrensel fikirlerin özümsemesi etkinliği anlamına gelmişti. Aksine günümüzde sadece bu rol değil, fakat aklın temel görevi verili bir zamanda her bir kişinin onayladığı erekların hizmetindeki olanakları bulmaktır.” Max Horkheimer, Max Weber’i hem işlevsel aklın özsel akıl üzerindeki zaferini yüceltmesi dolayısıyla suçlamakta hem de böyle bir anlayışta bu nesnel aklın gerilediği ve araçsal aklın zafer kazandığını kabul etmesi dolayısıyla da eleştirmektedir... Max Weber’in söz ettiği modern dünyanın büyüsünün bozulması sadece mitlerin ve kutsalın ortadan kalkmasından kaynaklanmıyordu, çünkü bunlar (mitler ve kutsal) daha önce aklın ürünü olarak ortaya çıkmıştı; özünde kaybolan dünyanın birliğiydi (Touraine,1992:179-180).

Modernliğin tarihi birey, toplum ve doğa arasındaki yavaş fakat kaçınılmaz kopuşun tarihidir... Bu modern toplumda ailenin dağılmasıyla soyutlanmış birey, kültürel sanayicilerle yönlendirilmiş sinema seyircisi gibi, sosyal güçlerin merhametine terk edilmiştir (Touraine;1992:180) Modernliğin eleştirisini araçsal akıl üzerinden yapan eleştirel teori, bir fail olarak insanın

Önal Sayın

farkında olmasının altını çizerek. Pozitivist bilimsel kuramların amacı dünyanın başarılı bir biçimde manipüle edilmesidir; araçsal bir kullanımları vardır. Bu kuramlar doğru ise öğrenmiş failerin çevreyle başarılı bir şekilde baş etmelerini ve dolayısıyla seçtikleri hedefleri izlemesini sağlar. Eleştirel kuramlar ise özgürleşmeyi ve aydınlanmayı, failerin gizli zorlamaların farkına varmasını sağlamayı ve böylece onları bu zorlamalardan kurtarıp, doğru çıkarlarının nerede olduğunu belirlemelerini sağlayacak bir yere getirmeyi hedefler (Geuss,2002:84). Modern toplumların sağlıklı bir biçimde dönüşüp, değişmesinin gerekliliğini savunan Frankfurt Okulu, eleştirilerinde haklı olmalarına karşın, modern toplumun küresel bir dünyaya doğru gittiğini dile getirmemiştir.

Modernlik, insanın modern toplumun mekanik bir parçası hâline gelmesini öngörmektedir; bu ereğe ulaşmak için insanı ve insan aklını disipline etmeye çalışmıştır. Modern toplum bir bina gibi ayakta durabilmeli, bir saat, bir otomobil motoru gibi düzenli bir işleyişe sahip olmalıdır. İşte bu nedenle insan ve insan aklı bu ereğe ulaşmak için hizmet etmelidir; modernliğin savunucularına göre insan doğası buna uygundur, zaten insan ve toplum bütünleşmesi de kendiliğinden gerçekleşmektedir.

Peter Wagner'in de belirttiği üzere: "Bireylerin tâbi kılınması ve disiplin altına alınması üzerinde odaklaşan tamamen yeni bir modernlik anlatısı ancak faşizmle, İkinci Dünya Savaşı'yla modern toplum manzarasının 1930 ve 1960'lar arasında geçirdiği yoğun maddî dönüşümlerle doğdu. Michel Foucault'nun yanı sıra Theodor W. Adorno, Max Horkheimer ve Herbert Marcuse bu dönemin örgütlenmiş yönetilen toplumlarında araçsal akıl ile iktidar istencinin disiplin altına alıcı bir ittifakını saptamışlardır. Bilgi ve iktidarın her şeye kadir koalisyonu altında bundan böyle direniş ya da itaat sorusu pek geçerli bir soru olmazdı (Wagner,1996:27-28). Görüldüğü üzere Max Weber ve Karl Marx'ın tasarladıkları modernlik, ister Protestan Ahlâkının ürünü adil kapitalist bir toplum, ister Komünizm öğretisinin öngördüğü yeryüzü cenneti olarak hayata geçirilemedi. Sonuçta modernlik olgunluk döneminden itibaren Frankfurt ekolünün eleştirel bir biçimde dile getirdiği dönüşümü yaşayarak yeni bir dünya düzeninin doğmasına yol açtı. Bu Yeni Dünya düzeni post modern, küresel veya göstergelerin yaygın olduğu sanal dünya olarak adlandırılabilir.

XXI. yüzyıl, XX. yüzyılın sonunda ortaya çıkmış rekabetçi uyumsuz ve bazen de tamamlayıcı kültürel süreçlerin sürdüğü bir evre olacak gibi görünmektedir. Şöyle ki:

- 1.Edebiyatın, felsefenin, sanatlar alanının dünya çapında yayılması
- 2.Üretim ve yaratıcılık arasındaki homojenleşme, standartlaşma, bozulma, çeşitliliklerin kayıpları, fakat aynı zamanda diyalogsallık (uzlaşmacı ve tamamlayıcı ilişki)
- 3.Dünya çapında bir folklorun yayılması

Yeni Dünya Düzeni: Gerçekten Sanala

4.Ulus ötesi büyük dalgaların, karşılaşmaların, melezleşmelerin, yeni sentezlerin, yeni çeşitliliklerin yayılması.

5. Kaynaklara geri dönüş, özgüllüklerin yeniden canlandırılması (Morin,2007:93).

Çokluğun, çeşitliliğin, ötekilerin, melezlerin yaygınlaştığı günümüzde ortaya çıkan bu dünya toplumuna “küresel dünya” adı verilmektedir. Küreselleşme tam anlamıyla gerçekleşmediği için heterojen, parçalı küreselleşen bir dünyadan söz edilebilir.

Yeni Dünya düzeninde zaman ve mekân boyutlarının sıkışması nedeniyle dünya küçülmektedir. Bir ekran üzerinde simgeler aracılığıyla geçmiş, an ve gelecek üst üste çıkışabilmektedir: Geçmişteki olay ve olgular, andaki görüntüler ve geleceğe yönelik kestirim ürünleri üst üste veya yan yana görüntüsel olarak gösterilebilmektedir. Yeni teknolojiler aracılığıyla zaman sıfırlanırken aynı zamanda uzam da noktalaşmaktadır. Bunun nedeni günümüzde gittikçe yaygınlaşan somut nesnelere yerini onu temsil eden imgelerin almasıdır. İmge hızının ışık hızı olması nedeniyle dünyanın dört bir yanında aynı anda aynı futbol maçı seyredilmektedir; New York Borsası açıldığı veya kapandığı anlarda, tüm dünyadaki borsacılar tarafından izlenebilmektedir. Görsel ve işitsel teknolojiler aracılığıyla dünyanın dört bir yanındaki insanlarla anında iletişim kurulabilmektedir. Her ne kadar sanal desek bile göstergelerin somutu belirlediği söylenebilir. Karl Marx'ın deyimiyle alt yapının üst yapıyı değil, tam tersine üst yapının alt yapıyı belirlediği görülmektedir. Louis Althusser'in ifadesiyle üst yapı, bizim deyimimizle sanal dünya bağımsızlaşmıştır. Sanal dünyanın içeriğini oluşturan imgeler, daha sonra da anlamlı hâle gelmiş göstergeler kendi içlerinde devinip, dönüşebilirler; birbirleriyle yer değiştirip birleşebilirler. Ayrıca tahayyül aracılığıyla, nesnelere gereksinme duymadan, imajlar veya göstergeler aracılığıyla yeni imajlar veya göstergeler yaratılabilir.

Ludwig Feuerbach'ın belirttiği gibi: “Çağımızın tasviri nesneye, kopyayı aslına, temsili gerçekliğe, dış görünüşü öze tercih ettiğinden kuşku yoktur... Çağımız için kutsal olan tek şey yanılısama, kutsal olmayan tek şey ise hakikattir. Dahası hakikat azaldıkça ve yanılısama çoğaldıkça çağımızın gözünde kutsal olanın değeri artar, öyle ki bu çağ açısından yanılısamanın ve kutsal olanın da had safhasıdır. Yaşamın her veçhesinden kopmuş olan imajlar, bu yaşamın birliğini yeniden kurmanın artık mümkün olmadığı ortak bir akışta kaynaşır. Gösteri, yaşamın somut tersyüz edilişi olarak canlı olmayanın özerk devinimidir. Gösteri, kendini hem bizzat toplum olarak, hem toplumun bir parçası olarak ve hem de bir birleştirme aracı olarak sunar... Gösteri bir imajlar toplamı değil, kişiler arasında var olan ve imajların dolayımından geçen bir toplumsal ilişkidir. Gösteri kavramı, görünürdeki olayların geniş çeşitliliğini birleştirir ve açıklar. Gösteri, mevcut düzenin kendisi hakkında verdiği kesintisiz söylev, onun övgü dolu monologudur (Debord,2006:35-43). Gerçek, somut dünyayı basit, anlaşılır imgelere dönüştürerek aktaran gösteri, zamanla özerklik

Önal Sayın

kazanmış sanal bir dünyanın doğmasına yol açar. Temsilin gerçeğin yerini alması, temsilin günlük yaşamımızda gittikçe daha fazla önem kazanmasına neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında gündelik yaşama yön veren en temel etkenlerin cep telefonu veya bilgisayardaki iletiler olmaya başladığı görülmektedir.

Yukarıdaki bilgilerin ışığında göstergelerin ele alınmasının gerekliliği doğdu. Kısaca göstergebilim açısından göstergeyi açıklamaya çalışalım. Gösterge temsil etme, yerini tutma işlemi gerçekleştirir... Saussure'ün göstergesi ikili bir yapıdadır, bir gösterenle bir gösterilenden oluşur. Saussure'e göre zihnimizdeki soyut kavram gösterilen, somut dışı vurum biçimi de gösterendir. Sözcük somut bir ses olarak zihnimizdeki kavramı çağırıştırır. Sözcük ve çağırıştırdığı kavram arasındaki ilişki dilin şifresini oluşturur. Dilde gösterilenlerin belli gösterenleri vardır. Sosyal evrenimiz ve kültürümüz göstergelerle kurulmuştur. Gösterge asıl değerini dizge içinde kazanır. Bir metin, hatta bir dilin tümü bir dizgiler bütünüdür (Erkan,2005:93-99). Pierce'e göre gösterenin somut biçimini algılamakla, onun neyi temsil ettiğini anlamak arasında bir yorum süreci girer. Kısaca gösterge, zihnimizde yorumumuzla birlikte yorum gösterge hâline gelir. Gösterge dışımızdaki nesnelere ilişkili olmaktan çıkmıştır. Gösterge, zihnimizdeki kavramlarla onu dile getirdiğimiz sözcük arasındaki bağlamdan ortaya çıkar. Bu göstergeye kendi yorumumuzu da eklediğimizde yorum gösterge oluşur. Bu göstergeyi başka birine bir sözcükle aktardığımızda o kişide yeni bir yorum gösterge oluşur. Göstergeyi sanal ortamda imaj, yazılı bir ileti, bir şifre, bir kod olarak aktarabiliriz. Aktarılan her gösterge herkeste aynı anlamı yaratmayabilir. Sonuçta göstergelerin büyük bir bölümü sanal bir evrende üretilmekte ve aktarılmaktadır. Sanal ortamdaki göstergelerin hızla artışı, insanı somut yaşamdan uzaklaştırıp daha fazla sanal alanda kalmaya itmektedir.

XXI. yüzyıl göstergeler dünyası olmaya adaydır. Evde, başta eğitim olmak üzere çeşitli kurumlarda, işyerlerinde, cadde ve sokaklarda, duraklarda, başımızı çevirdiğimiz neredeyse her yerde göstergelerle karşılaşırız. Günümüz insanı gittikçe artan bir hızla nesnelere yanında göstergelerle karşı karşıya gelmektedir. Bu göstergeler kendilerini harf, rakam, ses, yazı, resim, simge, imge vb. olarak sergilemektedirler. Gösterenlerin insanlar tarafından deşifre edilmeleri beklenir. Gösterilen ve gösteren arasındaki ilişkiden hareketle belirli bir anlamlandırmaya giden insan, bir göstergeye ulaşmış olur. Böyle süreçleri izleyerek göstergelere ulaşan insanlar arasında, iletişim ve etkileşim biçimindeki sosyal ilişkiler gerçekleşir. Toplumda, somut ortamlarda yüz yüze etkileşim ve iletişim gerçekleştiği gibi ekran üzerinde yani sanal bir ortamda da sosyal fakat sanal nitelikli ilişkiler de gerçekleşmektedir. Küresel dünyada somut yüz yüze ilişkiler azalırken, sanal ilişkiler artmaktadır. Sanal ortamdaki ilişkiler ise tamamen göstergeler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Göstergelere anlam yükleyen insandır, dolayısıyla göstergeye içkin anlam yoktur. Göstergelerin anlamı bir yandan toplumsal uzlaşımlara, toplumsal zorlamalara dayanırken,

Yeni Dünya Düzeni: Gerçekten Sanala

diğer yandan özneliğin de rolü artmaktadır. Göstergelere yüklenen anlamın öznel yönü insanlara özgürlük ve kendini gerçekleştirme hissi vermektedir. Göstergelere yüklenen anlamlarda tarihselliğin de etkisini göz ardı etmemek gerekir. İnsan atalarının anlam yüklediği göstergeleri hazır olarak bulur. Hazır bulunan bu göstergelerde toplumsal belleğin izlerine rastlanır. Post modern toplumda küreselleşme süreçleri, arttığı ölçüde toplumların, ulus-devletlerin tarihsel belleklerinin gösterge anlamlarının belirlenmesindeki etkilerin silikleşmeye, silinmeye yüz tuttuğu gözlenir. Post modern nitelikli göstergelerde tarihsel boyut ve niteliklerin göz ardı edildiği görülür. Bunun temel nedeni post modern dünyanın gittikçe artan bir hızda zaman açısından tek boyutluluğa doğru yönelmesidir. Post modern dünyanın göstergelerindeki zamansal tek boyut andır. Geçmiş ve gelecek anın içinde erimiş gibidir. Ekranlarda akıp giden göstergeler, anlaktır ve kendi içlerinde geçmiş ve geleceği üst üste çakışmış hâlde barındırmaktadır. Zaten sanal evrende geçmişi ve geleceği ana taşıma olanağı bulunmaktadır; geçmiş ve gelecek anın içinde sıfırlanmıştır. Geleceğe yönelik tasarımlar, tahayyüller de göstergeler aracılığıyla sanal ortama taşınabilmektedir. Ekranın önünde bulunan bir kişi, bir süre sonra kendisini ekranın içinde hisseder ve o anı yaşar. Göstergelerin bellekte saklanmasına gerek duyulmaz, çünkü sayısız göstergeler ekranlarda akıp gitmektedir ve insanların büyük bir bölümü sadece göstergeleri algılamakla yetinmektedir. İnsanlar en fazla bir kanaldan diğerine veya bir web sitesinden başka birine geçmekle yetinmektedirler. Bilgisayarların inanılmaz bellekleri insanları düşünmek, bellek oluşturmak zahmetinden kurtarmıştır.

Sanal evrenin sınırsız mekânı küçük bir ekrana sığar. Kültür endüstrisi aracılığıyla belirli bir topluma, onun mekânına, tarihine ve kültürüne ait olan otantik bir öğe somut bağlamından çıkarılıp ekrana taşınmaktadır. Gösterge hâline getirilmiş bu kültürel öğeler zaman ve mekân bağlamından kurtularak akışkan durumuna gelmektedir. Bu öğeler kendi özgün kültürel bağlamından sökülüp çıkarılarak başka yapılarıdaki farklı öğelerle eklemlendirilebilmektedir. Sanal evrenler aracılığıyla kültür endüstrisi, tarihselliği ve geleceği talan ederek ve hatta alt üst ederek her şeyi ana taşır. Böylece özgün kültür öğeleri şeyleştirilmekte, kullanılmakta ve paraya dönüştürüldükten sonra unutkanın çöp kutusuna atılmaktadır.

Tarihselliği ve kültürel bağlamı hiçe sayan kültür endüstrisi uçuşan, akışkan hâle gelen öğeleri keyfi olarak birleştirerek popüler kültürü yaratmaktadır. Ekranlarda gösterilen filmlerin büyük bir bölümü popüler kültür ürünleridir. Kültür endüstrisi, küresel ekonomi mantığına uygun olarak sanal ortamda gerçekleştirdiği popüler kültür ürünlerini en kısa zamanda, en ucuza mal ederek büyük yankılar, büyük baskı sayısı, büyük reytingler gerçekleştirmeyi amaç edinmektedir.

Genel çerçevesini çizdiğimiz göstergeler dünyasının gerçekleştiği sanal evrenle ilgili gündelik yaşama geçmiş örnekler sunabiliriz.. Jean Baudrillard'ın belirttiği üzere “olayın ve bu olayın gerçek zamanlı yayınının fazlasıyla birbirine

Önal Sayın

yakınlığı, bir karar verememezlik yaratıyor. Bu durum olayın tarihsel boyutunu alıp götürün ve onun belleğini çalan olayın sanallığını yaratır.” (Baudrillard,2000:129). Olayın kendisi, gösterene, temsil edene taşınırsa, onun tarihselliği ve belleği de ortadan kalkmış olur. Olaylar göstergeler hâline getirilerek sanal evrende dolaşıma sokulmuş olur. Gündelik yaşamımızı saran televizyon, bilgisayar, cep telefonu ekranları, görsel, işitsel, görsel-işitsel afişler, reklâm panoları vb. insanı somut evrenden koparıp sanal evrene taşımaktadır. Elektronik evrende yapılan sörf, zaman ve mekân boyutlarını aşarak insanı sanal evrende istediği yere taşımaktadır; çılgın hayalleri ve dizginlerinden boşalmış beklenti ve umutları harekete geçirmektedir. “Bir isim bunları özetlemektedir: Google. Tek arama motoru olmasından değil, fakat post modern tuvalin tüm ölçüsüz ve özel araştırmalarını simgelemektedir. Sosyal doku, canın istediklerinden, bozguncu fikirlerin, klasik metinlerin, ucuz eşyaların veya indirimli biletlerin, turların vb. araştırılmasından hareketle oluşturulmaktadır. Kısaca internet ortamında doyusuya alışveriş yapılabilir; ürettiği mitolojiyi anlamak için, geriye çekilmek faydasızdır... İnternet ortamında bir kelimeye ne denli yakından bakılırsa, onun size o denli uzaktan baktığı görülür. Walter Benjamin, ‘Marsilya’da Afyon’ adlı kitabında söz ettiği bu alıntıyla mekân kavramının ne denli altüst olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu örnekten hareketle sınırsız mekândan söz edilmektedir. Kelimeler, gerçekten de, en basitinden en karmaşığına kadar, kendisinde büyüsel bir gücü tutmaktadır. Böylece, onlara yakından bakarak, onların da bize uzaktan bakmalarını sağlayarak, onlar kanatlandırılmaktadır. Bu zihnimizi hafifletmektedir. Bu uçmamıza yardım etmektedir (Maffesoli,2008:81-82). Sanal ortamdaki mekânın sınırsızlığı, insanı da içine alarak, sınırsız özgürlük duygusu veya yanılısamasını sağlamaktadır. İnsanın etten kemikten arınarak sanal ortama girmesini sağlayan internet ağları, otoyolları zihnin ve bedeninin uyuşmasına da yol açmaktadır.

Sanal evren sadece somut evrenin temsillerinden hareketle değil, aynı zamanda tahayyül (imgem) dünyamızda oluşturduğumuz tözsüz yaratmalar, düşler ve hayallerden yola çıkarak da oluşturulmuş göstergelerden meydana gelir. Bu yollar izlenerek modernliğin yok ettiği şiirsellik, kutsallık, mitsellik, düşselliğin post modernlikle yeniden keşfi söz konusu olmaktadır. Max Weber’in dile getirdiği modernlikle “sihrin bozulması” ifadesi, post modernlikle “sihrin tuttuğu” biçimine dönüştürülebilir. İnsanın modernlikle birlikte yitirdiği tahayyülün ürünleri olan mitleri, sihirselliği, düşselliği bu yolla yeniden keşfetme olanağı doğdu. Usun egemenliğini kısmen azaltarak tahayyülün kapılarını aralayan insan, somut ve ussal olan dünyanın hapishanesinden kurtuldu. İnsanın somut ve sanal yönleri bulunan yeni sosyal dünyası daha da zenginleşti.

Senli benli olunan, uyuşturucu etkisi bulunan bu tuval (internet), düşlere, fantezilere, gerçek olmayan acayip görüntülere kaynaklık etmekte ve yol açmaktadır. Tüm mitolojilerin kaynağı da düşlerden, fantezilerden, hayal ürünü varlıklardan oluşmaktadır. Max Weber’in dediği gibi gerçek sadece

Yeni Dünya Düzeni: Gerçekten Sanala

gerçek olmayana göre anlaşılabilir... Günümüzde de buna benzer bir durum söz konusudur. Sanal, inkâr edilemez bir gerçeği yapılaştırmaktadır (Maffesoli,2008:85). Modern düşünürler olarak saydığımız Sigmund Freud ve Karl Marx'a göre gerçek olmayanlar, soyut olanlar ve düşler özünde gerçeğin farklı biçimlerdeki yansımalarıdır. Tersine post modern anlayış doğrultusunda, yorumlamacı yöntemde, göstergebilimde sanal dünyayla ilgili olan göstergeler, gerçeğin inşasının temelini oluşturmaktadır.

İnternet yaşamın her alanına girmeye başladı; özellikle de iş dünyası için kaçınılmaz, etkili bir aygıt hâline dönüştü. Tüm dünyaya yayılmış uluslar üstü şirketlerin örgütlenmesinde, üretimde, pazarlamada internetin oynadığı rol gittikçe daha fazla önem kazanmaktadır. Bilimsel, dinsel, sanatsal, felsefî, edebî fikirlerin ve düşüncelerin dünyadaki yayılımında internet ağları belirli olmaya başladı. Küresel sosyal hareketlerin örgütlenmesi, yürüyüş ve gösterilerin gerçekleştirilmesi büyük ölçüde internet ortamında gerçekleşmektedir. Erotik, pornografik siteler ve arkadaşlık siteleri bu konulara ilgi duyanları bir araya getirmektedir. Hegel, gazetenin okunmasında modern insanın sabah duasını görüyordu. Sabah yatana dek defalarca internete bağlanmak gereksinmesini duyan günümüz insanı, kutsal ayinleri yerine getirdiği hissini mi taşıyor?

“İnternet'in işi gücü, özgür zihinsel bir uzamı, bir özgürlük ve keşif uzamının simülasyonunu gerçekleştirmektedir (görüntü hâline getirmektedir). İnternet sadece saymaca bir uzam sunar; işlemci bu uzamda, belli öğelerle kurulu sitelerle, belirlenmiş kodlarla karşılıklı etkileşimde bulunur... Elektronik ve bilişim yoluyla gerçekleşen etkileşim, bir uyuşturucu kadar baş dönmesi yaratır... Bilgisayarla sadece etkileşimci bir ilişki hâlinde değiliz, aynı zamanda dokunur dokunmaz diyalog hâlinde ve içsel duyumsal bir ilişki içindeyiz. Kendimiz bizzat ekranın dış plazmasıyız. Bu nedendir ki sanal görüntü ve beyin kuluçkada iken, bilgisayarları etkileyen kusurlar kendi bedenimizin yanlışları gibidir... Sanallık nesnelere olan başvuruyu gizlice ortadan kaldırır. Her şeyi size verir, ama aynı zamanda, kurnazca da her şeyi sizden saklar.” (Baudrillard,2000:131-132). Bilgisayar teknolojisinin gelişmesi, hacim olarak daha küçük, fakat kapasite olarak daha büyük bilgisayarlar geliştirildi, hatta çok işlevsel bilgisayar bazlı makineler üretildi. Çok işlevselci bu makineleri insanlar yanlarında taşımaya ve onları bedenlerinin bir organı olarak değerlendirmeye başladılar. Çok işlevsel bir cep telefonu, insanın birçok organından daha önemli konuma geldi. Sabah işe giderken trende, otobüste, gemide insanlar oturur oturmaz bilgisayarlarını ve cep telefonlarını açıp birçok kişiyle iletişime girerek işlerini yapabilmekte ve sorunlarını çözebilmektedirler; bu insanlar için çevresindeki diğer insanlar, nesnelere, dışarıdaki doğanın hiçbir anlamı yoktur, varlık olarak orada olmalarına karşın. Sanal evrenle çok fazla içli dışlı olanların, somut evrenin yerine sanal evreni ikame ettikleri veya sanal evreni, Baudrillard'ın deyimıyla “üst gerçeklik” olarak kabullendikleri görülür.

Sonuç olarak sanal evren küresel dünyada insanların gündelik yaşamlarını çepeçevre sarmıştır, sosyal yaşamın büyük bir bölümünü işgal

Önal Sayın

etmiştir. Sanal evreni anlamının yolu, gösterge biliminde başvurmadır. İlk önce somut evrenin nesnelere gönderenler olarak zihnimize kavramların oluşmasına yol açar. Bu kavramlar, içinde yaşadığımız kültürün etkisiyle de, zamanla üzerlerinde sosyal olarak uzlaşmış bağımsız öğeler hâline gelir; daha doğrusu insanların iletişimde gönderenler konumuna gelir; bu aşamadan sonra insanın somut dünyayla ilişki kurması asgari düzeye düşer. İletişim içinde olan bir kişinin söylediği bir sözcüğün göndereni temsil ettiği dışımızdaki nesne değil, hitap ettiği kişinin belleğindeki kavramdır. Örneğin ağaç sözcüğünün göndereni, gözümüzle gördüğümüz ağaç değil hitap edilen kişinin sahip olduğu ağaç kavramıdır. Kültürün taşıyıcısı olan dil ve içerdiği kavramların tarihsellikleri vardır, kuşaktan kuşağa geçerek oluşmuştur. Kavramların oluşmasında dışımızdaki nesnel dediğimiz evren kadar, tahayyülümüzün ürünü olan tözsüz evrenin de etkisi vardır. Bir ses, resim, sözcük, metin, imge vb. algılandığında zihindeki kavramla ilişkilendirilerek ve bazen yorum da eklenerek göstergelere ulaşılır. Tarihin ilksel dönemlerindeki insanlar genellikle dışımızdaki somut nesnelere göndermeler yaparak iletişim kurmuşlardır. Antik Mısır'da rastladığımız hiyeroglif yazılar doğrudan dışımızdaki nesne ve varlıkların resmini yapma temeline dayanıyor. İlksel diller genellikle somut evrenle kurulan doğrudan bağlarla inşa edilmişlerdir. Günümüz insanı gittikçe somut evrenden uzaklaşmakta ve zihinsel olarak oluşturduğu göstergeler aracılığıyla iletişim kurmaktadır. Göstergeler aracılığıyla düz anlamlar, yan anlamlar, eğretilmeler tesis ediliyor. Barthes'e göre: "Gösterge dizgeleri yan anlamsal kotlar olan kültürel değerlerle ya da ideolojilerle eklenirler. Bunlar, Saussure'ün sandığından daha zengin anlam yapıları üretir. Yan anlamın ya da ikincil dereceli göstergelerin önemi toplumsal gösterge biliminin temelini oluşturur (Gottdierer,2000:31). Toprağa yerleştikten sonra oluşturulan kültür ve uygarlıklarda çoğunlukla somut alt yapı öğeleri, soyut üst yapı öğelerini belirliyordu. Günümüzde durum tersine döndü: Soyut göstergeler dünyası somut evreni gittikçe daha fazla bir biçimde dönüştürüyor, değiştiriyor ve belirliyor. Karl Marx'ın "alt yapı üst yapıyı belirler" savından ziyade, Louis Althusser'in belirtmiş olduğu "üst yapı belirli bir özerkliğe sahiptir" sözü günümüzde daha geçerli hâle geldi ve hatta üst yapının alt yapıyı belirlemesi daha fazla ağırlık kazandı. Ulus-devletlerde ulusal kültürün herkes tarafından içselleştirildiği öngörüldüğü için iletişim esnasında kavramlara yüklenen anlamların ve yorumların aynı olduğu düşünülüyordu her hangi bir sorunun çıkmayacağı gizil bir biçimde iddia ediliyordu. Ayrıca pozitivist bilim anlayışı çerçevesinde "meta dil" olarak görülen pozitivist bilim dilinin ve içerdiği kavramların bütün bilim insanları tarafından aynı şekilde anlaşıldığı kabul edilmiştir. Günümüz küresel dünyasında ulus-devletlerin baskı örtüsünün aralanması dinsel, bölgesel, yerel veya etnik grup ve cemaatlerin, azınlıkların farklı kültür ve dillerin gündeme gelmesi, canlandırılması çokluğun, kültürel çeşitliliğin yeniden yaşama geçmesine yol açtı. Pozitivist bilim anlayışının yerine post modernci bilim görüşlerinin geçmesi dünyadaki bilim insanların da anlaşmasını zora soktu. Çok-uygarlıklar, çok-kültürlülük, çok-dillilik ve hatta çok-

Yeni Dünya Düzeni: Gerçekten Sanala

bilimlilik anlayışları şu anda dünyayı bir karmaşaya veya bilinemezliğe götürmekte ve insanlar arasındaki iletişim ve diyalogların kurulmasını zorlaştırmaktadır. Bu geçiş döneminden sonra dünyada konumuzla ilgili ne gibi öngörülerde bulunabiliriz. Yakın gelecekte, geçici bir süre için çoklu bir dünya oluşabilir. Çok homojen, ulus- devletlere göre daha küçük ve sınırlı topluluklardan oluşan bir dünyayla karşılaşılabilir. Her topluluğun kendine özgü kültürü, dili, inancı ve kimliği olabilir. Bu öngörü doğru olursa aşırı parçalanmış ve bölünmüş bir dünyaya gidilmiş olacaktır. Dünyadaki uygarlık, etnik, dinsel çatışmalar parçalanmış bölük pörçük bu dünyanın habercisi olabilir. Bu aşamadan sonra gelebilecek ikinci bir görüş ise parçalanmış, güçsüz ve dirençsiz bu topluluklardan bir hamur yaparak küresel boyutta, tek bir siyasal erkin çerçevesinde, aynı uygarlığın, kültürün, dilin egemen olduğu bir "dünya toplum devleti"nin inşa edileceği savı içerebilir. Bu dünya toplum devletinin ekonomik yapısı şu anda gerçekleşmiştir. Küresel ekonomi, ulus ötesi şirketler, IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü,"Dünya Devlet Toplumu"nun ekonomik alt yapısını oluşturan temel kurumlar olarak görülebilir. Üçüncü bir alternatif olarak ise bir yanda küreselleşmiş gelişmiş toplumlar birliği, diğer taraftan parçalanmış, bölünmüş istikrarsız toplum ve toplulukların hep birlikte yaşadığı iki kutuplu bir dünya söz konusu olabilir. Göstergeler konusundaki uzlaşma düzeyi de dünyanın geleceğini biçimlendirebilir: Tüm dünyada göstergeler temelinde uzlaşım sağlanırsa tek "Dünya Toplum Devleti" kurma umudu ufukta görünebilir. Kısaca belirtirsek her şeyin belirli, düzenli olduğu sanılan modernlikten, hiçbir şeyin belirli olmadığı küresellik yolunda yürünmektedir.

Önal Sayın

Kaynaklar

- AKSEREN, Fatma Erkmen 2005, *Gösterge Bilimine Giriş*, İstanbul: Multilingual
- BAUDRILLARD, Jean, 2001, *Tam Ekran*, (Çev: Bahadır Gülmez), İstanbul: YKY
- DEBORD, Guy, 2006, *Gösteri Toplumu*, (Çev: Aysen Ekmekçi), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- DURKHEIM, Emile, 1991, *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, Paris: Le livre de poche
- GEUSE, Raymon, 2002, *Eleştirel Teori*, (Çev: Feride Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- GOTTDIERER, Mark, 2005, *Postmodern Göstergeler*, (Çev: Erdal Cengiz, Hakan Gür, Arkan Nur), Ankara: İmge Kitap Evi
- GRASSİ, Valentine, 2005, *Introduction à la sociologie de l'imaginaire*, Paris: Editions érès
- MAFFESOL, Michel, 2008, *Iconologies*, Paris: Editions Ablin Michel
- MORIN, Edgar, 2007 *Vers l'abime?* Paris: Editions de L. Herne
- TAYLOR, Charles, 2006, *Modern Toplumsal Tahayyüller*, İstanbul: Metis
- TOURAINE, Alain, 1992, *Critique de la modernité*, Paris: Librairie Arthème Fayard
- WAGNER, Peter, 1996, *Modernliğin Sosyolojisi*, (Çev: Mehmet Küçük), İstanbul: Sarmal Yayınevi
- WOLTON, Dominique, 2003, *L'autre mondialisation*, Paris: Editions Flammarion

SOCIAL TOPOGRAPHY AND CLASS ANALYSIS: THE RELATIONAL SOCIOLOGY OF PIERRE BOURDIEU

Toplumsal Topografya ve Sınıf Analizi: Pierre Bourdieu'nun İlişkisel Sosyolojisi

Özgür BUDAK*

Özet

Toplumsal hayattaki artan fragmantasyon ve çeşitlenme sınıf analizinin karşısına yeni zorluk ve mücadeleler çıkarmaktadır. Toplumsal hiyerarşide gözlenen bu çeşitlenme ve parçalanma yeni sosyolojik bakış açıları konusunda tartışmalara yol açmış; bu tartışmalarla geç kapitalist toplumların karmaşık yapısını kavrayabilecek bakış açılarının geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bourdieu'nun sermaye ve toplumsal hiyerarşi kuramı bu güncel tartışmalarda merkezi bir yer işgal etmektedir. Sermaye, toplumsal alan ve iktidar kavrayışıyla Bourdieu zengin yöntemsel araçlar sağlamaktadır. Aynı zamanda, bu teorik tasarımlar Bourdieu'nun genel hedeflerini ve Marksist, Weberyen yada Fenomenolojik teorilerle ilişkisini öne çıkaran tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalarda, merkezi rol Bourdieu'nun toplumsal sınıf ve alan kavrayışında hayati bir öneme sahip olan ilişkisellik kavramına verilmelidir. İlişkisel kavramına vurgu yapmadan Bourdieu'nun karmaşık terminolojisinin "toplumsal hiyerarşi nedir ve nasıl işler?" sorularına yeterli yanıt verebilecek şekilde bir araya getirilmesi güç gözükmektedir. Makale bu noktada, sınıf analizinin anahtar kavramlarını tartışmaya açarak modern toplumlarda toplumsal alan ve sınıf hiyerarşisinin anlaşılmasında ilişkisellik kavramının oynadığı rolü göstermeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Bourdieu, Toplumsal alan, İlişkisel, Habitus, Toplumsal sınıf

*Öğr. Gör., Ege Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ozgur.budak@ege.edu.tr

Abstract

With the increasing fragmentation and proliferation of different social lives, class analysis has more daunting tasks and challenges to overcome. This diversity and fragmentation in social hierarchy has brought new discussions that are paving the way for a sociological outlook that can grasp the complex nature of late capitalist societies. Bourdieu's theory of capital and social hierarchy occupies a central place within the contemporary discussions. His conception of capital, social field and power provides a wealthy set of tools to utilize. At the same time, those theoretical designs have led to methodological debates on Bourdieu's intentions and lineage with other sociological traditions such as Marxist, Weberian and Phenomenological theories. Among the discussions, the central role must be given to the notion of relationality, a crucial attempt in Bourdieu's conception of class hierarchy as social space. Without the stress on relationality, Bourdieu's complex terminology cannot be organized sufficiently to answer the questions; "what is social hierarchy and how it operates?". The article aims to discuss the linkage between the key concepts on class analysis to portrait the relational character of social space and its relevance with the class hierarchy in modern societies.

Keywords: Bourdieu, Social space, Relationality, Habitus, Social class

Social Topography and Class Analysis: The Relational Sociology of Pierre Bourdieu

Studying on a specific class' social character or its relation with other classes requires a set of conceptual justifications and the proper description of the object of inquiry. This need dramatically increases when the object of analysis is middle class or a fraction of middle class. The concept of middle class is found ever compassing and analytically inefficient by several social scientists since it embraces a wide scope of social groups; and especially if the analysis is on the class structure around financial corporations a conceptual clarification is crucial since the executive managers, management trainees and secretaries are members of the "middle class". These occupational groups have their specific class character, lifestyles and fault lines with the neighboring social groups. Although popularly all white-collars are considered middle class, sociological investigation requires the differentiation of layers within white-collars. As John H. Goldthorpe (Goldthorpe,1980) separates the service sectors' different social layers as the senior managers and professionals differ from the subaltern service class of teachers, junior managers, routine non-manual workers or secretaries. Pierre Bourdieu follows the same differentiation while defining the life-style assets of the middle and upper-middle class in French society (Bourdieu,1996:262-264). Although the approaches dealing with classes from the angle of the ownership of certain objective economic properties or labor conditions tends to argue that the notion of middle-class is obsolete since many white-collar workers are employed in conditions equal or inferior to the blue-collar (Braverman,1974) such an analysis ignores the position takings and symbolic struggles (on the basis of consumption, education heritage, moral self representation) within the class hierarchy. A corporate manager in a multinational organization may be seen a none-capital owner working for wage; however apart from being in a significantly high economic and cultural status (especially when compared with the secretary) he/she behaves as a capital owner since he/she is the representative and the administrator of a specific employer. Apart from being in the service sector and falling in the widening social group between the classical formula of capital owners and none-owners the cohesion of middle-class as a reasonable object of analysis is in doubt. However the complex inner strata and the relations among them make the relevant social groups as key actors in the social and political struggles in ever changing society.

The social struggle between the social groups within the middle class and the symbols of social mobility among classes are increasingly becoming cultural and moral in character. As Featherstone (Featherstone,1988) points out this transformation makes the consumption matters (not in a narrow sense as meta-money exchange but as a system of expressions ones capability of behaving, talking or living in a certain way apart from or similar with the others) as a suitable area for defining and analyzing the ontological character of the social positioning of social agents. Therefore apart from a mere economic exchange, class hierarchy stems from a social interaction instrumental in

Özgür Budak

creating a sphere of lifestyle, self-actualization and self-expression, which in turn constructs a “symbolic market of physical consumption” (Douglas, Isherwood,1980:10). Therefore consumption should be held and analyzed not as a matter of meta-exchange, but means of acquiring and expressing competence in a certain context of a lifestyle. In the recent studies, analyzing the social structure and mobility within the middle class, the interclass and intra-class boundaries are increasingly defined by the modes by which agents investing in acquiring competences. The adoption and expression of these competences on the one hand serves as a self-actualization and a sense of belonging to a social group, on the other hand a producer of social boundaries with the other groups in social hierarchy (Preteceille,Terrail,1985:11-12).

The analysis of lifestyle or the consumption patterns, which can be observed in several ways- from the institutionalized forms like education to the most routine means of behaving like *gourmet* or the symbols of high competency on art and decoration- requires an analysis which can handle the complex character of these routines; and apart from the theoretical readymade concepts, this analysis should be capable of deciphering the most subtle and misrecognized ways of social struggle empirically. Therefore we need a sociological methodology, which can assess the ontological character of the cultural differences in class relations; a process, which cannot be understood by mere allocation of economic assets but is achieved by a continuous cultural cultivation (Bourdieu,1996:1-5). At this point the social theory proposed by Pierre Bourdieu offers a great debt and scope for a scholar studying on those social practices since Bourdieu’s ethnomethodological understanding of culture is capable for the in debt analysis of social practice; secondly his conceptualization of the social agent practicing an positioning in a certain system of fields can assess the relative autonomous character of different social spaces (with their distinct capital compositions) in multi-class society; furthermore the notion of habitus is a key concept useful in understanding the regulating mechanisms of several mode of internalized competences.

Social Space and Types of Capital

In his article “the Social Space and the Genesis of Groups” Bourdieu proposes an analysis of social space to understand the notion of class and avoid the understanding of class as a substantial notion; class as the total of statically calculated population of economic property owners (Bourdieu,1985:723). For Bourdieu, in order to escape the substantialist perception of class, one has to look at the system of relationships among social agents and certain combinations of power assets (later defined capital) and a general autonomous framework (a framework which is elaborated under the

Social Topography and Class Analysis: The Relational Sociology of Pierre Bourdieu

concept of “field”) of the structural distribution of these assets. Bourdieu argues that the social world can be represented “as a space (with several dimensions) constructed on the basis of principles of differentiation or distribution constituted by the set of properties active within social universe” (Bourdieu,1985:724), therefore the spatial analogy, in Bourdieu’s methodology, constructs a picture of relationships between the social agents (as agents practicing in a certain framework of aims and potentialities), their social positioning (the properties taken or inherited) and the emergence of an inertia (of similar practices) which can be presented as the dynamics of social groupings. The importance of the notion of social space is that it is based on the logic of the differentiated character of types of capital. Here a certain type of capital is defined as the active assets of a certain social space, which are taken or expressed as rare properties either related to the structural logic of the context or the participating social agents. The differentiated sets of capital and their articulation have a pivotal role in Bourdieu’s theory of class. However, aside from being a capital articulation process, their importance in the perception of social space lies in the dimensionality of the class groupings in a certain society. In order to identify a class structure in a given society the constructed social space based on three coordinates: global volume of capital, composition of capital and social trajectory. Those categories are “obtained by cutting up sets characterized by the similarity of their occupational conditions within a three dimensional space” (Bourdieu,1987:6); in such a way Bourdieu aims to identify the active set of properties or types of capital for social agents who share similar occupational positions (Bourdieu,1985:724). However this does not mean that Bourdieu reduces class to occupational groupings, but rather he tries to identify the different set of properties and strategies obtained and used by the social agents and, find the regularities existing or none-existing within certain occupational fault lines.

In a way the notion of social space in Bourdieu can be seen as a “market” which is based on a kind of interest oriented action. Agents acting in social space orient their practices through the positions containing the more profitable properties and, suitable means for transforming the capital into more effective or valuable forms. This system indicates a market of relations, which is far from the mere utilitarian logic of economism. In David Swartz words Bourdieu “extends the logic of economic calculation to all goods, material as symbolic, that presents themselves as rare and worthy of being sought after in a particular social formation” (Swartz,1997:67); and this argument indicates that the notion of capital contains the struggle for classification and legitimation, apart from the utilitarian and transhistorical logic of economic calculation. A capital is a capital as far as a certain power relation among social groups makes it a “good” of rarity and thus value, therefore the scope of study should be the position takings within this classificatory struggle rather than the taken for granted pursuit through capital. Social agents and their respective social

Özgür Budak

groupings invest in particular assets and represent those assets as worthy of being held, thus transforming them into active properties, the ownership of such properties is as significant as the transformative power of the property owners¹.

The fact remains that socially known and recognized differences only exists for a subject capable not only perceiving differences but of recognizing them as significant, interesting i.e. only for a subject endowed with the capacity and inclination to make the distinctions that are regarded as significant in the social universe in question. (Bourdieu,1985:730)

Such a social space of so called “political economy of symbolic power” (Swartz,1997:67) inserts the conflictual and complex character of capital structure and the various forms of strategies and practices held by social agents into the class analysis. Here capital exists as a form of power, individual and groups draw upon a variety of cultural, social or symbolic resources in order to maintain and enhance their positions in the social order. Following Swartz’s interpretation we can argue that, a source becomes capital when it functions as a “social relation to power”, the analysis of social space can be described as a general science of the various forms of capital and laws of their convertibility (Swartz,1997:73-78).

In social space the global volume of capital is the total capital of certain type, which is obtained or aimed by the social agents; the composition of capital is the relative percentage of types of capital characterized a certain social agents’ position in social groupings (Joppke,1986:57). Main types of capital generally used by Bourdieu in order to identify the class structure are economic and cultural capital. Here cultural capital refers to cultural knowledge “as a resource of power used by individuals and social groups to improve their positions within the social class structure” and exists in two forms; as the institutionalized form legitimated and registered type of capital like the educational titles, and the internalized or incorporated form which functions in bodily routines like speaking, walking, dressing or eating.

On the one side there is a predominantly economic capital (property, assets, titles to property, high income) which is also endowed with symbolic

¹ The term of “investment” or “interest” which are frequently used by Bourdieu for social space caused some criticisms of utilitarianism and economic reductionism arguing that Bourdieu’s conception of social space and market of different capital types is a modified version of the classical utilitarian and functionalist theory, if not one of them. See, Richard Jenkins, “Pierre Bourdieu and the Reproduction of Determinism” *Sociology*. 23 (4); Richard Jenkins, *Pierre Bourdieu*, (London, Routledge, 1992); or Alain Caillé, “La Sociologie de l’intérêt est-elle intéressante?” *Sociologie du Travail* 23 (3). However Bourdieu argues that the term of interest or being interested signifies the will and the ability to participate the “game” of position takings in a particular social formation, therefore the invested individual indeed a social agent practicing in social space who has the ability and will to obtain and transform the configuration of power assets in the respective market. Therefore investing in an active property never intends to explain the power maximization of the *homo economicus*, but rather points out the emergence a social agent with competence of obtaining and internalizing the temporary rules of the field. See Bourdieu, “The Social,” .

Social Topography and Class Analysis: The Relational Sociology of Pierre Bourdieu

properties this economic capital can be invested (*in the realm of culture*)... on the other side there is capital of the cultural kind which can be empirically measured by the possession of educational credentials, the ownership of “high” cultural goods and titles to cultural nobility. (Wacquant,1993:23)

Therefore the notion of capital refers to a potential power asset achieved, preserved and transformed in order to maximize a social agent or group’s position in social space. Bourdieu calls capital “active property” to underline its spatio-temporal character. For instance, while the investment of art does not occupy a central place in the symbolic struggle between the manual labor and the petit-bourgeoisie, it is one of the most crucial properties defining the symbolic struggle between the upper class (i.e. the employers and the capital owners of corporations) and the upper-middle class (i.e. the executives, artists, or academics) in French society (Bourdieu,1996:260-317). Therefore capital, for Bourdieu, is not an ever-compassing theoretically ready-made notion. Contrary it makes sense in a specific logic of certain social space, a notion only achieved by ontological investigation:

The active properties that are selected, as principles of construction of the social space are the different kinds of power or capital that are current in the different fields... The position of a given agent within the social space can thus be defined by the positions he occupies in the different fields, that is, in the distribution of the powers that are active within each of them. (Bourdieu,1985:724)

One’s place in a social space contains agent’s intrinsic properties (their condition in Weberian sense) and the relational properties (their position) interacting with other positions. This understanding of social struggle correspondences with Max Weber’s perception of class struggle as an entirely “competitive effort by social groups to appropriate as many means for the realization of life-chances” (Joppke,1986:56), and the inertia of the realized life-chances in a social space signifies the status groups which turn out to be “social classes” as the division of labor is highly integrated with the lifestyles, and behavioral patterns. Like Max Weber’s notions of *Klasse* and *Stand* Bourdieu analyzes the social space as a zone intermediating between the objective conditions (the distribution of active properties) and their subjective appreciation (means of acquiring and expressing competence), therefore dialectically constructing class inertia without explicit conscious aims. In such a way as Joppke (1986:54) argues the “classes are internally connected to *classifications*” like symbolic patterns². Here the notion of classification of life

² Concerning the different forms of cultural properties Paul Di Maggio distinguishes cultural goods from cultural capital in order to emphasize the process of legitimation and registration of certain properties as capital. Thus, cultural goods are “goods and services that are predominantly symbolic and aesthetic in character”; Di Maggio distinguishes cultural resources, which include any form of symbolic mastery from a special form of resource, cultural capital, which is “proficiency in the consumption and the credibility in a certain prestigious goods and

Özgür Budak

chances does not necessarily refer to institutionally legitimizing mechanisms like educational system or museums but a continuous internalization of certain cultural codes guiding agents' behaviors in social space. For Bourdieu, concerning a certain social field, it is possible to observe a regularity of that internalization (in the sense of acquiring knowledge and competences) and externalization (in the sense of communicating classification mechanisms) processes among the social agents occupying the similar objective conditionings. If there is a strong correlation between the systematization of life styles and the proximity in social space; for Bourdieu, we can talk about the existence of a class. This class is no more the same concept as the class economic power or the statistical aggregation of properties or as class on paper but a constructed class, which is based on the ontologically validated relations within a social space (Bourdieu,1985:725). In order to challenge the theoretical apriori which, the Marxist tradition has a tendency to rely upon³ Bourdieu's agenda is to connect the interaction between the conditions of existence (the inherited distribution of power assets) and the position takings of the social agents (cultural excellence, moral self-presentation, self improvement or refinement of the body etc.), while doing this to investigate the active properties or the stakes in a given social space- the so called types of capital:

Classes, in the logical sense of the word, i.e., sets of agents who occupy similar positions and who, being placed in similar conditions and subjected to similar conditionings, have every likelihood of having similar dispositions and interests and therefore of producing similar practices and adopting similar stances. (Bourdieu,1985:725)

As we mentioned before, concept of social space requires differentiation of capital types. Although, related to the field in which they are taken as active properties, there are several types of capital like educational⁴ or informational, the main classification is economic, cultural and social (or socioeconomic) capital. Here social or socioeconomic capital refers to the "membership in social groups and the profits that can be appropriated by the strategic use of social relations" (Joppke,1986:60) improving one's position. To summarize, the upper class employers' high level of income is a key for the access to the circles that are validated as the "places with high prestige" like golf or yachting clubs. Here the relationship or transformation from the pure economic welfare to social capital overshadows the existence of the cultural

services. Thus a cultural good can be registered and obtained as a capital by a specific class, before this it represents potency within the social space. Paul Di Maggio "Social Structure, Institutions, and Cultural Goods: The Case of the United States" In *Social Theory for a Changing Society*, eds. Pierre Bourdieu and J.S. Coleman (New York: Westview Press, 1991)

³ Such a problem can be observed in the long debate between the objective conditions, the so called structure and the subjective factors or motives which paves the way to a duality of total determinism or voluntarism.

⁴ In Pierre Bourdieu, *State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*, (Cambridge, Polity Press, 1996) Bourdieu analyzes the educational system of reproduction of class hierarchy in France and shows how the dominant classes' inheritance mechanisms are associated with the institutional credentials.

Social Topography and Class Analysis: The Relational Sociology of Pierre Bourdieu

capital since the social positioning of the upper class agent relies more on the economic resources; however class fractions which are relatively lower in income (like academics, artists or high level white collars) tend to invest significantly on cultural properties (intellectual improvement, artistic innovations etc.) therefore changing the relative composition of capital for their social positioning. (Bourdieu,1996:260-267)

Bourdieu generally draws upon four generic types of capital. Those generic types contain more specific ones, i.e. cultural capital includes the educational registration and inheritance mechanism thus it is transformed into educational capital in relevant fields. Those generic types of capital are:

- i.Economic capital (money, property)
- ii.Cultural capital (cultural goods and services, educational credentials, cultural competences and classificatory systems)
- iii.Social capital (acquaintances and networks)
- iv.Symbolic capital (legitimation)⁵

Cultural capital as the central concept for the construction of a life-style for a certain social group refers to a wide variety of goods and competences like verbal facility, general cultural awareness, aesthetic preferences, information about school system, educational credentials (Swartz,1997:78). By the mechanisms of achieving and incorporating elements of cultural capital, a social class or class fraction constructs a vision of world justified by the moral excellence and the sense of honor apart from the naked hierarchy of owners of economic resources; a life style as a second nature generally corresponding with Weber's conception of *stande*. Thus, legitimate manner's "owe their value to the fact that they manifest the rarest conditions of acquisition, that is a social power over the which is tacitly recognized as the supreme excellence" (Bourdieu,1996:71). Following Swartz's (1997:78) classification, we can argue that cultural capital exists in three states:

- i.Institutionalized form (like the educational credential system certain elements of cultural competency is registered and preserved in a general system of juries and formal authorities)

⁵ Although symbolic capital is named among the main generic types of capital it is useful to differentiate it from the other ones since other types of capital have more or less resources or highly valued assets which have a considerable objectified dimension, symbolic capital is the legitimizing mechanism or the means by which a certain cultural code or good is recognized and legitimized either by the institutionalization or bodily incorporation. Therefore it will be described in more detail in the following section.

Özgür Budak

ii.Objectified form (i.e. books, works of art, scientific instruments that require special cultural abilities to use)

iii.Embodied state (with the ensemble of cultivated dispositions social agents unconsciously or semi-consciously construct a perception of word, a system of patterns of behaving)

The embodied state of capital is one of the most significant contributions of Bourdieu under the term of *habitus*. Since for Bourdieu the incorporated forms of cultural goods are the most routine and subtle ways of drawing fault lines with another classes, the analysis of a certain class cannot be done without the proper clarification of the system of dispositions corresponding that classes' objective conditions. Against the theories of "shared beliefs and value systems", for Bourdieu culture is not inculcated as so much cognitive information (knowledge, values, beliefs) but rather, "it is learned with the body and is incorporated into ways of doing things (standing, speaking and eating)" (Codd,1990:208). In order to analyze the ontological validity of a certain class' existence in respect to other class – since the social space is relational its existence can only be assessed by its strategies and struggle with the other classes, one has to understand the modes of acquisition, incorporation and reconversion of social agents' power assets and, clarify the connection between the most so called subjective level bodily and mental schemata and the inertia of life-style signifying the existence of the sense of a certain class or class fraction:

The aim of "Distinction" is to determine how the cultivated disposition and cultural competence that are revealed in the nature of the cultural goods consumed, and in the way they are consumed, vary accordingly to the category of agents and the area to which they are applied. (Bourdieu,1996:19)

The analysis of the of the interplay between the objective conditions and agent position takings and the transformation capital types the differentiation of the composition and volume of capital, for Bourdieu, helps to avoid three shortcomings generally observed in the social theory:

i.Tendency to privilege substances at the expense of relationships, "with the intellectualist illusion that leads one to consider the theoretical class, constructed by the sociologist, as a real class, an effectively mobilized group". (1996:723)

ii.Economism, which reduce the multi-dimensional character of the social space solely on the economic field.

Social Topography and Class Analysis: The Relational Sociology of Pierre Bourdieu

iii. Objectivism, which leads to ignore “the symbolic struggles” in different fields.

Rather than a notion of class seeking the characteristics of a certain social grouping in the existence of substances like the economic power or the amount of private properties, Bourdieu’s social class relies on the proximity (of relevant social agents) in social space, the configuration of the relationship between social agents practicing in a certain field (Bourdieu, 1987:6).

One of Bourdieu’s key concepts is symbolic capital, which is referred in order to explain the power mechanisms of certain capital acquisition and transformation processes. Although symbolic capital sounds to be another type of active property, a close investigation reveals that the concept intends a completely different explanation apart from being just another type of capital. Symbolic capital is central in defining the legitimating mechanisms of a certain class’ (generally dominant class) schemes of cultural, moral or social competence, thus securing the dominant appreciation and classification mechanisms in the general social level against other classes. However before describing the notion of capital we have to discuss the notion of field, another central term in the conceptualization of social space in Bourdieu, since the emergence of symbolic capital or the legitimizing processes of certain capital types cannot be understood without the logic of relevant fields.

The Notion of Field and the Relational Understanding of Class

As discussed above, for Bourdieu’s generative structuralism the analysis of a social group or the boundaries between groups is a matter of the spatial configuration of different position and the respective assets of power relevant to the obtaining or reproduction of a social position, therefore a power relation or a class’ existence cannot be traced with an investigation aiming substances (economic, political or even cultural) a concrete, reproductive resource or starting point, but rather it can be grasped by the presentation of a network of relations between the objective conditions and the subjective inspirations. However, without the notion of field the social space is an ontologically vague, abstract medium without a context and the relevant dynamics. In order to escape the functionalist picture of the Parsonian social spheres, yet still preserving the network of conflictual relations in a structured network of powers and potentials, the notion of field is critical. Thus against the substantialist understanding of a class one has to deal with a set of social positions which is bound by a relation of homology to a set of activities (Bourdieu, 1998:5), those sets of activities requires a differentiation of different

Özgür Budak

networks, games or fields by the researcher since the social space is not a monolithic entity:

Sociology is the art of thinking phenomenally different things as similar in their structure and functioning and of transferring that which has been established about a constructed object, say the religious field, to a whole series of new objects, the artistic or political field and so on. (Bourdieu,1990: 40-41)

With the given distribution of resources and the agents' improvisations, field exists both as space of forces on a specific context, which are imposed on agents who are engaged, and as field of struggles within which social agents encounter with each other, Therefore the objective or the structured side of the field is represented by the uneven distribution of the resources; the subjective side or the dimension of social practice is represented by the social agents aspirations and improvisations. Beyond the antinomy of objectivism and individualistic phenomenology, the notion of field presupposes a double structure in a relatively autonomous space; Bourdieu describes those components of double structure as first and second orders. The first order of a specific field is constituted by the distribution of "material resources and means of appropriation of socially scarce goods and values". The second order is based on the system of classifications; "the mental and bodily schemata that function as symbolic templates for the practical activities of social agents" (Bourdieu,Wacquant,1992:8). Therefore the double reading required for the analysis of a field investigates the homology between the objective conditionings and subjective or phenomenological experiences of the agents. Fields emerges as a methodological tool for relationalism, it is a "gravity center" of objects and agents encountering and interacting within a contexts of aims and stakes: "Field is a patterned system of objective forces, a relational configuration endowed with a specific gravity with it imposes on all the objects and agents which enter it" (1992:17-18). This social space is shaped on a continuous competition over the stakes or kinds of capital significant for that field. For Bourdieu field should not be understood as the mere statistical aggregate of mechanical practices of social agents, It refers to the autonomous context of struggles which have their own internal logic and components, through which the participants improvise their practices, it is the structure of the game with the internally (implicitly or explicitly) accepted rules and the semi-structured patterns for the behaviors of the players. The structured aspect (the first order or the distribution of resources) signifies the limitation imposed by the game, whereas the improvised moves of the agents and the struggle over the resources represents the fuzzy and conflictual character of the social life: "Any field presents itself as structure of probabilities of rewards, gains, profits or sanctions with a degree of indeterminacy" (1992:18). In order to explain the limitations and improvisations of participating in a field Bourdieu refers to Maurice Merleau-Ponty's analogy of soccer player. The analogy of soccer

Social Topography and Class Analysis: The Relational Sociology of Pierre Bourdieu

player points out both the subjective apprehension of the player and the objective configuration of the game played. The soccer player acts within a series of limitation or the structured space; the field with some drawings and borders as well as other agents like referees and other players. The player however improvises and orients his moves through comparison of the past effects and the projections of the future. The player does not mechanically act out the already written roles as the classical structuralism supposes, he has an appropriated or patterned schemata within certain boundaries⁶.

Swartz (1997:117) provides three parallel definitions for the notion of field. Those definitions grasp the interconnected features of a field; its structured space, distributive mechanisms, the conflictual character between positions:

i. A field is a network of configuration of objective relations between positions; it is not an aggregate of rational choices and independently calculated aims pursued by individuals (that's why Bourdieu frequently refers to social agent mobilized for a certain field in order to avoid the universal perception of individual).

ii. A field is a structured space that is organized around specific types of capital or combinations of capital. Specie of capital pursued in a certain field is not necessarily as valuable or profitable as in another field. Thus capital types owe their potentialities to the structure of distribution and struggle for dominance within the specific logic of a field.

iii. Fields are arenas of production, circulation and appropriation of goods, services, knowledge or status, positions held by actors in their struggle to accumulate and monopolize the different kinds of capital.

The dynamics of struggle for the positions and capital relies on the relational character of the fields, that is "a set of distinct and coexisting positions which are exterior to one another and which are defined in relation to one another through their mutual exteriority and their relations of proximity" (Bourdieu, 1998:6), therefore the notion of class apart from the objectivist understanding, is perceived as a kind of relationship, the fault lines between the position takings and the inertia of same preferences and classifications. In order

⁶ This mutual possession of the rules and means of the game is elaborated with the notion intrinsic corporeality by Merleau-Ponty, though criticized by Bourdieu for focusing only to the agents' point of apprehension of the field thus ignoring the externality of the objective conditions of the game: "The relation between the social agent and the world is not that between the social agent and an object, but a relation of 'ontological complicity' ... sociology must subsume phenomenology not by pushing it aside, but by grounding intersubjectivity in historical objective structures via the generic analysis of the condition of habitus. See Maurice Merleau-Ponty, *Phenomenology of Perception*, (London and New York, Routledge Press, 1998); Pierre Bourdieu, *State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*, (Cambridge, Polity Press, 1996); Pierre Bourdieu, Loic Wacquant, *An Invitation to Reflexive Sociology*, (Cambridge and Oxford, Polity Press, 1992).

Özgür Budak

to understand this break one has to go beyond the duality of objectivism and voluntarism. A class can only be understood as a relation of proximity among different fields:

Differences exist and persist. But does this mean that we must accept or affirm the existence of classes? No. Social classes do not exist... what exists is a social space, a space of differences, in which classes exist in some sense in a state of virtuality, not as something given but as something to be done.

[Social class is defined] in a relation of cause and effect, conditioner and conditioned, but by the structure of relations between all the pertinent properties which gives its specific value to each of them and to the effect they exert on practices. (Bourdieu,1996:106)

Bourdieu's perception of class rejects "single-dimensional scales and cumulative indices" (Swartz,1997:129) seeking the existence of groups in the existence of individuals belonging to certain layers of a social structure, and proposes a multi-dimensional analysis as a way of recognizing the conflictual character of social life and different autonomous –in terms of internal logic-fields in the totality of social space

Habitus and the Systematization of Life-Styles

Through his entire scientific agenda Bourdieu attempts to overcome the gap between the improvisations and limitations within a structure by going beyond the classical dualism of objectivism –or the structuralist arguments- and the subjective or voluntarist assumptions –“phenomenological knowledge” as Bourdieu refers. However going beyond of this duality does not exclude both notions, but explains the dialectical interconnectedness between them. For Bourdieu, phenomenological theories, on the one hand focuses on the place of individuals in various social environments by looking at the perception, appreciation and orientation schemas of the particular agents it completely ignores the “question of the conditions of possibility” of these experiences and excludes “the coincidence of the objective structures and the internalized structures”; thus cannot explain the connection between experience and its own conditions of possibility (Bourdieu,1990:25). On the other extreme, objectivism trying to find objective regularities, establish a radical discontinuity between theoretical knowledge and practical knowledge or the practical experiences of social agents by subordinating the latter to structures, laws or value systems, thus “rejecting the more explicit representations with which the latter arms itself as ‘rationalizations’, ‘prenotions’ or ‘ideologies’” (1990:26).

Social Topography and Class Analysis: The Relational Sociology of Pierre Bourdieu

Therefore the need for constructing an appropriate conceptual tool to understand the specific logic of practical knowledge is the basis of Bourdieu's theory of social action. To overcome the deficiencies of phenomenological approaches refusing the durable characteristics of dispositions and the regulatory mechanisms, Bourdieu proposes an analysis of the system of structured and structuring dispositions, by introducing his central concept, *habitus* "which is constituted in practice and is always oriented towards practical functions" (1990:52). For Bourdieu, the dialectical relationship between the objective potentialities, the resources, the semi-structured procedures, and the aspirations, subjective appreciations of the agents in a certain field require an economy of practices- that is a pattern of social actions and their outcomes- thus regulating the so called subjective experiences of the participants in that particular field. Those patterns of practical knowledge stems from the structural and functional necessities of that field but are actualized by improvisations and competences of living social agents, different from the agent of structuralism who merely acts out the already written roles. Thus the notion of habitus is closely related to the conditions of existence in a particular field:

The conditionings associated with a particular class of conditions of existence produce habitus, systems of durable, transposable dispositions, structured structures predisposed to function as structuring structures, that is, as principles which generate and organize practices and representations that can be objectively adapted to their outcomes without presupposing a conscious aiming at ends or an express mastery (1990:53).

This definition implies two dimension for habitus; it is first an outcome of the adaptation of the objective conditions within a field, second it is a generative formula, a set of principles or references for the future actions of agent, therefore it is both a structured pattern –in the sense of relying on the structural assets of the field- and a structuring principle –representing a reference point or schemata guiding the future acts and preferences. Therefore the structures constituting a type of social environment, or the material conditions corresponding to a class condition produce habitus that is a regulatory scheme for the objective orchestration to the conditions and the regulating mechanism for the social actions and preferences of the social agents who share the similar social conditionings; the potentials and limitations, thus creating an inertia of appreciations, behaviors and preferences for those agents without an explicit or conscious adaptation of aims and procedures. So habitus for Bourdieu, is an intermediary zone between the objective structures and the phenomenological experiences of social agents, it is both regulated and regulating, with its capacity to produce orchestrated practices habitus creates its own system of preferences for the pursuing agents but still is bound to the objective conditions of the relevant social actor whether or not it is explicitly pointed out: "(Habitus) transforms objectively classified practices in which a class condition signifies

Özgür Budak

itself into classifying practices ... into a symbolic expression of class position ... in terms of social classificatory schemes” (Bourdieu,1996:175). Thus we can clarify the two fold character of the notion; on the one hand habitus is understood as a system of lasting, transposable dispositions which, integrating past experiences, functions at every moment as a matrix of perceptions, appreciations etc., while on the other hand it is an objective event which exerts its action of conditional stimulation calling for or demanding a determinate response (Bourdieu,1979:83).

In the light of those definition we can argue that habitus contains several dispositions of the agents interacting with their social environment, it orchestrates the diverse character of dispositions into a system of preferences, guaranteeing the connection between different practices (eating, entertaining, working or the basic gestures) of the same agent or the group of agents sharing the same potentials and aims. It is accompanied by a strategic calculation since its existence and credibility is closely associated with the field it emerges; however the dimension of strategic calculation should not misguide us to the “rational action theory”, because the strategy in the sense Bourdieu uses it a kind of regulated motivations by the dynamics of a particular field, it is real for the investor but the competition for the accumulation of certain capital types and the symbolic expression of them are based on a unconscious consensus on the stakes of that field, therefore guiding the diverse practices and aspirations of the agent through the characteristics of the game, thus limiting them:

The practical world that is constituted in the relationship with the habitus, acting as a system of cognitive and motivating structures, is a world of already realized ends –procedures to follow, paths to take- and objects endowed with a “permanent teleological character” in Husserl’s phrase, tools or institutions... If a very close correlation is regularly observed between the scientifically constructed objective probabilities (for example, the chances of access to a particular good) and agents’ subjective aspirations (motivation and needs), this is not because agents consciously adjust their aspirations to an exact evaluation of their chances of success... in reality, the dispositions durably inculcated by the possibilities and impossibilities, freedoms and necessities, opportunities and prohibitions inscribed in the objective conditions... generate dispositions actively compatible with these conditions and in a sense pre-adapted to their demands. (Bourdieu,1990:54)

The preferences for the biological, cultural or symbolic mastery of a certain context becomes the main reference point for the comparison of the other agents actions, such an anticipation generated by habitus tends to disguise the restrictions to which “the validity of calculation of probabilities is subordinated”. At this point field emerges as a medium of potentialities and

Social Topography and Class Analysis: The Relational Sociology of Pierre Bourdieu

positions in which habitus is actualized; it is a “world of already realized ends” (1990:55).

The habitus is the generative principle of objectively classified practices, but at the same time it is a system of classification for practices, therefore habitus is based on two related capacities; the capacity to produce classifiable practices and the capacity to differentiate and appreciate these practices and products (Bourdieu,1996:171), the second capacity reflects the association of habitus with the notion of *taste*. Both capacities of habitus establishes a set of preferences, a sense of probabilities, the knowledge of the “adequate” and “inadequate” in a certain social context thus creating a system of both classified and classifying practices providing distinctive signs for the relevant social agent, in such a way contributing to the sense of one’s “place” in society⁷. This system of classification and appreciation is called *lifestyle* in Bourdieu’s terminology and occupies the central role in differentiating the sense of belonging to a particular social group (class or class fractions), and the mechanisms of separating oneself from other groups, which is called the sense of distinction. Lifestyles are thus “the systematic products of habitus which perceived in their mutual relations through the schemes of the habitus, become sign systems that are socially qualified” (1996:172). With the generation of life-style preferences, “habitus” transforms the limitations and the objective necessities of conditions in a certain field to the subjective (not individual, subjective in the sense of being participated in a certain field with the intention and knowledge of the stakes) dispositions, ways of appreciation and behavior; therefore contributing to the emergence of a sense of honor or sense of distinction. The habitus is necessity internalized and converted into a disposition that generates meaningful practices and meaning-giving perceptions. This kind of double functioning represents habitus’ main character as a generative scheme intermediating the structural limitations and phenomenological improvisations, a character; one must go beyond the exclusionary duality between them in order to comprehend.

Bourdieu argues that in order to understand the existence of a particular class the researcher must focus on the classificatory schemes of the groups, and present the main characteristics of the habitus of the members of that specific social group. Thus, one must construct the class, the groupings of agents who are located in homogenous conditions imposing homogenous conditionings and therefore generating homogenous systems of dispositions capable of generating similar practices (1996:101). As Bourdieu previously argued this is not a “real class”, understood as a statistical aggregate of properties, but an achieved commonsense of the world perception, the stylistic proximity among the social agents, in short the common habitus of social agents sharing the similar positions in social space: “One of the fundamental

⁷ For the elaboration of the concept of taste and lifestyle see figure 8 in Pierre Bourdieu, *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*, (London, Routledge, 1996).

Özgür Budak

effects of the orchestration of habitus is the production of a commonsense world endowed with the objectivity secured by consensus on the meaning (*sens*) of practices” (Bourdieu,1979:80). Utilizing the reflexive insight Bourdieu provides, the analysis of a class or a fraction of class should be taken as an analysis of the particular habitus, or the comparison of the different habitus; an analysis pursuing the classificatory schemas and the sense of one’s place in the broader configuration of social space:

Social class understood as a system of objective determinations, must be brought into relation not with the individual or with the “class” as a population, i.e. as an aggregate of enumerable, measurable biological individuals, but with class habitus, the system of dispositions (partially) common to all products of the same structures. (1979:85)

Field Homologies

The notion of field indicates a configuration of certain types of capital, the network of objective potentialities and a semi-structured procedures for the participating social agents. The unique contribution of the concept is that it guides the researcher through different contexts of social spaces, taking the distinctive potentials and stakes for struggle in a particular market (of art or entertainment etc.), thus recognizing the conflictual, multidimensional character of social life. The key notions of Bourdieu’s sociology, species of capital, practical knowledge and habitus achieve an ontological status only with the analysis of a certain field, indeed a capital asset and the procedures to attain it is generally valid within a logic of a specific field.

However, the relative autonomy of the field dynamics and the distinct character of markets of certain fields do not intend to argue that there is no interconnectedness among fields, and social space is mere aggregate of independent fields in a society. The social space is not a topography of distinct islands of fields, but rather there is a symbolic interaction among the fields, that is a classificatory scheme for a certain field can trespass to another social domain and effect that specific domain’s classificatory schemes. Bourdieu argues that a “symbolic isomorphism parallels the structured isomorphism among fields” (Bourdieu,1996:131), a system of semantic oppositions emerged in a certain field can affect the classifications, the semantic dualities in another field. There is interplay between the cultural producers (experts, artists, and guidelines in media etc.) and the social agents utilizing certain patterns of preferences in a particular field. This interplay, on the one hand, establishes a market of valued commodities and means of appreciation; on the other hand it transfers the semantic schemata to the other domains of cultural production and

Social Topography and Class Analysis: The Relational Sociology of Pierre Bourdieu

thus creating a dominant taste (if there is one dominant taste) beyond the singular markets of fields:

The logic of objective competition at the core of the field of cultural production leads each of the categories of producers to offer, without any conscious search for adjustment, products that are adjusted to the preferences of the consumers who occupy homologous positions within the field of power.

The correlation between fields, like the oppositions within fields, stem from structural factors not from the intention of the actors... When cultural producers pursue their own specific interest in fields, they unwittingly produce homologous effects in the social class structure (1996:134).

Bourdieu uses the language of homology in order to explain the effects of class relations in various cultural domains. Media and other cultural experts are important actors for transporting the preferences and classifications from one field to another (for instance from work place to cultural commodities, thus integrating the semantic preferences of them), but this does not mean that the transportation is actualized on the level of institutions or institutionalized cultural intermediaries; Bourdieu's homologies between fields are structural and functional but they are not intended to suggest objective properties independent of the practices of social agents. Here the concept of habitus appears as the unifying principle of practices in different domains. In this context for Swartz habitus has two important dimensions, which are central in the regulatory mechanisms within singular practices; "since habitus involves an unconscious calculation of what is possible, impossible, and probable for individual in their specific location in a stratified order" it creates a sense of limits for the social agent who is "in the game"; and that sense of limits connects habitus to the notion of power, since the sense of limits is analogous with misrecognizing limits: "the relation to what is possible is a relation to power" (Swartz, 1997:107). The second dimension of habitus for Swartz is its capacity to transfer generative schemes among different fields through analogical transfers (1997:110-111). Therefore habitus appears as the regulatory mechanism not in a specific field but among the fields as well:

The social sense is guided by the system of mutually reinforcing and infinitely redundant signs of which each body is the bearer –clothing, pronunciation, bearing, posture, manners- and, which unconsciously registered, are the basis of antipathies or sympathies... Taste is what brings together things and people that go together. (Bourdieu, 1996:243)

As the Bourdieu implies, "taste" running by the schemata of habitus creates a sense of social compatibilities and incompatibilities, thus providing someone's place in the social world, however since the compatibility is a

Özgür Budak

compatibility acquired in a certain field or configuration of fields it has limitations, it is achieved through a more or less structured procedures with the given stakes of that particular field, so an agent likes what he has that is “the properties actually given to him in the distributions and legitimately assigned to him in the classifications” (1996:175). The misrecognition of the possibilities behind the creation of stylistic probabilities is central to the legitimizing mechanisms of lifestyle preferences, therefore the sense of the game or the practical knowledge of the social agent in particular social environment turns out to be the misrecognition of the possibilities and limitations of the game. This creates a symbolic domination, “produces to the benefit of the one who accomplishes acts of euphemization, transfiguration, or imposition of form, a capital of recognition which permits him to exert symbolic effects... what Max Weber’s design noted with the term of charisma” (Bourdieu,1998:102). This structure of recognition or the objective possibilities (power relations behind a social relation i.e. economic power) transformed and represented as a stylistic preference -i.e. the elegance or refinement of upper bourgeois lifestyle with the emphasis on the gap between naked economic domination and the argument of moral and aesthetic superiority- is indeed symbolic capital as it appears in Bourdieu’s works. Symbolic capital or the symbolic violence rests on the adjustment between the structures constitutive of the habitus of the dominated and the structures of the relation of domination to which they apply (1998:121). Thus symbolic capital is not a type of capital as the cultural or social capital but it is a form of capital transformed into another one and thus masking the unequal distribution of objective potentialities or properties within the social hierarchy. That is the reason symbolic capital is frequently referred as the “recognized capital” or the “disguised capital”. It contains of the symbolic effects of transforming a property (economic power) into another one (charm and elegance), thus securing the legitimacy of the symbolic effects of the appreciation or preferences of the dominant class. Those symbolic effects pave the way to the charismatic submission between classes that is a recognition of hierarchy⁸:

One of the effects of symbolic violence is the transfiguration of relations of domination and submission into affective relations, the transformation of power into charisma or into the charm suited to evoke affective enchantment (for example, in relations between bosses and secretaries). The acknowledgment of debt becomes recognition; a durable feeling toward the author of the generous act... the economy of symbolic goods rests on the repression or the censorship of economic interests... As a consequence, economic truth, that is, the price, must be actively or passively hidden or left

⁸ Bourdieu proposes the notion of symbolic violence or symbolic power to replace the concept of “ideology”. For Bourdieu what matters in talk, in discourse, is not some power inherent in language itself, but the kind of authority or legitimacy with which it is backed. Pierre Bourdieu, Terry Eagleton, “Doxa and Common Life” *New Left Review*, 191 (1992).

Social Topography and Class Analysis: The Relational Sociology of Pierre Bourdieu

vague...it is based on a taboo of making things explicit.
(Bourdieu,1998:102,120)

Conclusion

As the summary suggests the Bourdieu's inquiry into the class is on a three dimensional basis; the objective conditions, properties distributed in a social space; social agents improvisations, adaptive capacity and strategic moves; and the transformative process and mechanism through one type of power asset to another one. An adequate social analysis aiming the existence and characteristics of a class or class relation has to explain and connect those three dimensions. Aims of a sociological analysis, thus, initially must relate the particular field of practices to the broader field of power; secondly research should identify the structure of objective relations between opposing positions occupied by individuals or groups; and thirdly research must analyze the respective class habitus of the particular social formation (Bourdieu,1996:142).

The conceptual tool Bourdieu provides can be misleading since it tries to grasp both the objective and subjective parts of the struggle, since the mainstream sociological traditions (conflictual, functionalist or social actionist approaches) tend to rely upon absolute, exclusionary binaries, researchers are generally forced to choose one of the extremities in objectivity & subjectivity duality. There are several criticisms directed to Bourdieu's approach, accusing Bourdieu of being a determinist, functionalist, but at the same time individualist or rational action theorist (Jenkins,1992). The wide range of criticisms, indicate the influence of thinking in dualities in social sciences and most of the critiques apply their own terminology (as Bourdieu's wide range of concepts reminds them) into his works, and generally ignores the logic behind the whole intellectual project; the relational understanding of components in social topography.

References

- BOURDIEU, Pierre, 1979, *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge: Cambridge University Press
- BOURDIEU, Pierre, 1985, "The Social Space and the Genesis of Groups", *Theory and Society*, n:14
- BOURDIEU, Pierre, 1987, "What Makes a Social Class: on the Theoretical and Practical Existence of Groups", *Berkeley Journal of Sociology*, n:32
- BOURDIEU, Pierre, 1990, *The Logic of Practice*, Oxford: Polity Press
- BOURDIEU, Pierre (der), 1990, *In Other Words: Essays Toward a Reflexive Sociology*, Cambridge: Polity Press
- BOURDIEU, Pierre, WACQUANT Loic, 1992, *An Invitation to Reflexive Sociology*, Cambridge, Polity Press
- BOURDIEU, Pierre, 1996, *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*, London: Routledge Press
- BOURDIEU, Pierre, 1998, *Practical Reason: On the Theory of Action*, Oxford: Polity Press
- BRAVERMAN, Harry, 1974, *Labor and Monopoly Capital*, New York: Monthly Review Press
- CODD, John, 1990, "Making Distinctions: The Eye of the Beholder" (in) *An Introduction to the Work of Pierre Bourdieu*,. HARKER, Richard, MAHAR, Cheleen, WILKES Chris (ed.), London: Macmillan Press
- DOUGLAS, Mary, ISHERWOOD, B. 1980, *The World of Goods: Towards and Anthropology of Consumption*, Harmondsworth: Penguin
- FEATHERSTONE, Mike, 1998, *Consumer Culture and Postmodernism*, London: Sage Publications
- GOLDTHORPE, John H., 1980, *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain*, New York : Oxford University Press
- JENKINS, Richard, 1992, *Pierre Bourdieu, Key Sociologists*, New York: Routledge
- JOPPKE, Christian, 1986, "The Cultural Dimensions of Class Formation and Class Struggle: On the Social Theory of Pierre Bourdieu" *Berkeley Journal of Sociology*, n:31.
- PRETECEILLE, Edmond, TERRAIL, J.P., 1985, *Capitalism, Consumption and Needs*, Oxford: Basil Blackwell
- SWARTZ, David, 1997, *Culture and Power: The Sociology of Pierre Bourdieu*, Chicago: The University of Chicago Press
- WACQUANT, Loic J.D., 1993, "From Ruling Class to Field of Power: An Interview by Pierre Bourdieu on La Noblesse d'Etat", *Theory, Culture and Society*, no: 10

**TARIM POLİTİKALARI VE TARIMSAL FAALİYETLERİN DEĞİŞİMİ:
MUĞLA KÖYLERİ ÖRNEĞİ***

**Agricultural Policies and Changes on Agricultural Activities:
Case of Muğla Villages**

Şinasi ÖZTÜRK**

Abstract

This study aims to analyze the differences in agricultural activities in 10 villages of Muğla within the last 30 years on agricultural production. With this intent, the data gathered from the interviews and focus group interviews, in those villages about the changes on the agricultural production, causes of those changes focusing on the global and national agricultural policies are discussed. Research findings show that global and national level applied agricultural policies and marketing conditions in the last 30 years have caused changes in agricultural production of the villages taken as sample. These effects can be analyzed around two different results that are changing the agricultural production types and decreasing the agricultural activities and crops.

Keywords: Agricultural policies, Muğla, Change in agricultural production, Globalization, Neo-liberal economy-policies.

Özet

Bu çalışma, son 30 yıl içerisinde ortaya çıkan tarımsal faaliyetlerdeki değişimleri Muğla'da seçilen 10 köy örneğinde incelemeyi hedeflemektedir. Bu amaçla, köylerde yapılan mülakat ve odak grup görüşmeleri sonucunda elde edilen veriler, tarımsal üretimde ortaya çıkan değişimleri ve bu değişimin nedenleri, diğer nedenlerin yanı sıra, küresel ve ulusal olarak değişen tarım politikaları ile ilintili olarak tartışılmıştır. Araştırma bulguları, son 30 yıllık süreç içerisinde özellikle küresel ve ulusal düzeyde uygulanan tarım politikalarının ve pazar koşullarının örneklem olarak alınan köylerin tarımsal faaliyetlerinde önemli değişikliklere yol açtığı yönündedir. Bu etkiler üretilen ürünlerin türünün değişmesi ve tarımsal faaliyetlerin azalması olarak iki farklı sonuç çerçevesinde yorumlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Tarım politikaları, Muğla, Tarımsal üretimde değişim, Küreselleşme, Neo-liberal ekonomi politikaları.

* Bu çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenen 106K322 nolu "1980 Sonrası Değişen Tarım Politikalarının Sosyolojik Etkileri: Muğla Köyleri Örneği" isimli proje çerçevesinde yapılmıştır.
** Yrd. Doç. Dr., Muğla Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, osinasi@mu.edu.tr

Giriş

Kırsal kalkınma ve değişme son yıllarda küresel boyutta önemi gittikçe artan konuların başında gelmektedir. Özellikle tarım alanında ortaya çıkan değişimler ve bunların yol açtığı sorunlar daha çok araştırmanın bu konu üzerine yoğunlaşmasını sağlamıştır. Küresel boyutta uygulanan ve uygulanması istenen tarım politikaları bu değişimin ana nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle Dünya Ticaret Örgütü, İMF, Dünya Bankası, Avrupa Birliği ve benzer uluslararası kuruluşların merkez ülkeler ve çok uluslu şirketler yararına uygulamak istedikleri ve önemli oranda da uygulattıkları tarım politikalarının ulusal ve yerel tarım üreticilerini genel olarak olumsuz etkilediği birçok araştırmada ortaya çıkmıştır.

Bu çalışma, Muğla'da seçilen 10 köyde yapılan araştırmada tarımsal üretimde son 25-30 yıl içerisinde ortaya çıkan tarımsal faaliyetlerdeki değişiklikleri incelemeyi hedeflemektedir. Bu amaçla köylerde yapılan mülakat ve odak grup görüşmeleri sonucunda elde edilen veriler, tarımsal üretim faaliyetlerinde ve miktarlarında ortaya çıkan değişim nedenlerini, örneklem alınan köyler üzerinden tartışmayı hedeflemektedir.

Çalışma sonucunda elde edilen bilgiler, hem küresel hem de ulusal alanda değişen tarım politikaları ve neo-liberal ekonomi-politikalarının araştırmanın yapıldığı Muğla köylerinde tarımsal faaliyetleri ne şekilde etkilediğini göstermesi açısından önemlidir. Bu açıdan bakıldığında, parçanın bütün içerisindeki yerini de dikkate alan bu çalışma, özellikle son yıllarda giderek artan küreselleşme ve etkileri tartışmalarına katkıda bulunacaktır. Bu nedenle, bu çalışmanın hem küresel, hem ulusal ve hem de yerel toplumsal değişimin anlaşılması açısından kullanılabilecek bilgi birikimine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırma sonucu elde edilen bilgiler, uygulanan ekonomi-politikalara maruz kalan insanların bakış açısı ile konuya bakılmasını sağlayacak olması açısından önemlidir. Bu nedenle, benzer çalışmalarda elde edilen sonuçlar, bir anlamda politika yapıcılara ve uygulayıcılara bu politikaya maruz kalanların durumu hakkında bilgi vereceği için daha sonra uygulanmak istenen politikalara ve alınacak kararlara başka bir bakış açısı sunabileceği düşüncesi ile de önemlidir.

Araştırma sonucu göstermiştir ki uygulanan tarım politikaları, yaşlılık, iklim değişmesi ve gibi faktörler ile birlikte araştırma yapılan köylerde tarımsal faaliyetleri önemli oranda değiştirmiştir. Bu değişim genel olarak tarımsal faaliyetlerin bazı alanlarda azalmasına ve hatta bazı ürünlerin yetiştiriciliğinin (tütüncülük gibi) bitmesine de yol açmıştır. Bu değişimler sonucunda geçimini tarımsal üretimden sağlamak zorlanan köylüler, özellikle gençler, ücretli bir iş bulmak amacı ile ya kentlere göç etmeyi tercih etmiş ya da yakın yerlerde buldukları işlerde çalışmak durumunda kalmışlardır.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Materyal

Çalışmada temel olarak birincil veriler kullanılmıştır. Birincil verileri Şubat 2006-Temmuz 2007 tarihleri arasında Muğla'da seçilen 10 köyde yapılan mülakatlar ve odak grup tartışmaları sonucunda elde edilen veriler oluşturmaktadır. Her köyde 10'ar hane ile olmak üzere toplam 100 hane ile mülakat yapılmıştır. Ayrıca her köyde bir tane olmak üzere toplam 10 odak grup görüşmesi yapılmıştır.

Mülakatlarda, her köyün özellikleri dikkate alınarak hazırlanmış olan genel ve ortak soruların yanı sıra köylere özgü sorular da sorulmuştur. Mülakat sonucu edinilen bilgiler önce her köy için farklı değerlendirilmiştir. Bu aşamada her köyün, yapılan mülakatlar sonucu, son 30 yıl içerisinde uygulanan tarım politikalarından nasıl etkilendiği ve toplumsal yapılarının bu politikalara bağlı olarak değişip değişmediği, değişti ise bu değişim(ler)in ne yönde olduğu saptanmaya çalışılmıştır.

2.2. Yöntem

Araştırma için Muğla ilinden seçilen 10 köyden 10'ar hane olmak üzere toplam 100 hane ile mülakat yapılmıştır. Araştırma yapılan 10 köy şunlardır: Çırpı, Çıtlık, Denizova, Doğan köyü, Kıran, Kızılyaka, Özlüce, Sarayyanı, Yenice ve Zeytin. Araştırma yapılan köylerden Çırpı, Denizova, Doğan köyü, Kıran, Özlüce, Yenice ve Zeytin köyleri Muğla merkeze; Çıtlık, Kızılyaka ve Sarayyanı köyleri Ula İlçesine bağlıdır. Bu köylerden Denizova, Sarayyanı ve Kıran köyleri orman içi; Doğan köyü, Özlüce ve Yenice köyleri dağ eteği; Çırpı ve Zeytin köyleri orman köyü; Çıtlık ve Kızılyaka köyleri ova köyleridir. Bu köylerin hepsinin ortak özelliği son yıllara kadar temel geçim kaynaklarının tarımsal faaliyetlere dayalı olması, farklı nedenlerle köylülerin zamanla farklı ekonomik faaliyet alanlarına geçmesidir.

Araştırmanın ilk bölümünde, köylerde ön araştırma yapılmış ve köylerin genel yapıları hakkında bilgi edinilmiştir. Diğer yandan bu ön çalışma sırasında köylerin ileri gelenleri ve kanaat önderleri ile de temas kurulmuş ve daha sonra yapılan mülakat ve odak grup görüşmeleri için bağlantılar kurulmuştur.

Mülakat yapılan hanelerin seçiminde genel olarak tesadüfî yöntem kullanılmakla birlikte köylerde farklı grupları temsil edecek şekilde hanelerin seçilmesine de özen gösterilmiştir. Hanelerde genellikle belirli bir yaş ortalamasının üzerinde bulunan ebeveynler ile mülakat yapılmıştır. Hanelerin 5'inde eşlerden biri hayatta olmadığı için görüşme yapılan kişi sayısı, 98 kadın ve 97 erkek olmak üzere toplam 195'tir.

3. Araştırma Bulguları

Araştırma bulgularının tartışılmasından önce Muğla İli'nin temel özelliklerinin kısaca tartışılması yararlı olacaktır.

3.1. Muğla İlinin Temel Özellikleri

Araştırmanın yapıldığı Muğla ili tarihi, coğrafyası ve kültürü açısından özgün nitelikleri olan bir bölgede yer almaktadır. Kuruluşu M.Ö. 3000'li yıllara kadar uzanan Muğla, yörede yaşamış olan uygarlıklar açısından oldukça çeşitlilik içermektedir. Yörede yaşamış uygarlıklar arasında Karya, Likya, Miken, Yunan, Roma, Bizans ve Türkler yer almaktadır (Örücü, Ceylan,1995:2-3).

Muğla nüfusunun önemli bir kısmı kıyı şeridinde yoğunlaşmıştır ve "devingen, çevre etkileşimlerine açık, toplumsal ilişkileri gelişken" yapıdan "içerlere gidildikçe geleneksel yapının korunduğu kırsal kesim yaşantısı" özelliği gösteren bir nitelik taşımaktadır (Oktik,2002:34). Son 40 yılda turizmin başlaması, Muğla ilinde yaşam şeklinde köklü değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikler ilin değişik bölümlerinde farklı zamanlarda ve farklı biçimlerde kendini göstermiştir ve göstermeye devam etmektedir.

Muğla'da tarım alanında değişme, Türkiye'nin genelinde olduğu gibi, 1950'li yıllarda başlamıştır. 1950 sonrası makineleşme ve çağdaş tekniklerin tarımsal üretimde kullanılması tarımsal üretimi, dolayısı ile yörenin ekonomik kalkınmasını olumlu olarak etkilemiştir. Yine 1960'larda ulaşım olanaklarının artması, Muğla ilinin, içine kapalı olan ekonomik yaşantısını dışarıya açmıştır (Tekeli,1993:208). Son 25–30 yıl içerisinde gelişen turizm, Muğla'nın dünya ile etkileşimini arttırarak hem kültürel hem de sosyo-ekonomik yapısının değişmesine yol açmıştır (Oktik,2002).

Muğla'da, genç oluşumlu kıvrılma ve çöküntülere bağlı sayısız koylar, bukler ve küçük adalar ile yalıyrlar (falez), yarımadalar, kumsallar ve kıyı okları oluşmuştur. Muğla, dağları, ormanları, süngerciliğe ve balıkçılığa son derece elverişli koyları, turistik potansiyeli yüksek ve çok fazla tarihi eserleri olmasına rağmen, kara ve deniz ulaşımı yetersizliği nedeni ile sahil ilçeleri dışında kırsal karakterde bir ildir (www.mugla.gov.tr).

Muğla ilinin yüzölçümü toplam 1.324.700 hektardır ve bunun 260.516 hektarında tarım yapılmaktadır. Muğla il yüzölçümünün yaklaşık %20'si tarım arazisidir; geri kalan alanlar dağlık ve engebeldir. Tarım alanlarının %45'ini tarla alanı, %12 'sini sebze alanı ve %43'ünü de meyve alanı oluşturmaktadır. Meyve alanının büyük bir kısmını (85.000 hektar) zeytinlikler oluşturmaktadır. Muğla ilinin "örtü altı tarım alanı" yaklaşık olarak 25.000 hektar civarındadır.

Muğla İl Tarım Müdürlüğü'nün saptamalarına göre Muğla İli'nin tarımsal alanda güçlü ve zayıf olduğu yönleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (www.mugla-tarim.gov.tr):

Tarım Politikaları ve Tarımsal Faaliyetlerin Değişimi: Muğla Köyleri Örneği

Muğla'nın tarım alanında güçlü olduğu yönler:

1. İlin ekolojisi, ürün çeşitliliğine ve ikinci ürün yetiştiriciliğine uygundur.
2. Ekolojik tarım için uygun potansiyel bulunmaktadır.
3. Turizmin yoğun olması pazarlama açısından avantaj oluşturmaktadır.
4. Doğal floranın zenginliği ve Basralı orman alanlarının çokluğu arıcılık açısından önemlidir.
5. Doğada yetişen tıbbi ve aromatik bitkilerin ihraç olanağı bulunmaktadır.

Muğla İli'nin tarımsal açıdan zayıf yönleri:

1. Tarım işletmelerinin küçük, parçalı ve genelde eğimli arazilerden oluşması.
2. Büyükşehirlere ve tüketimin yoğun olduğu noktalara uzaklık pazarlama açısından dezavantaj oluşturmaktadır.
3. Çayır-mera alanları yetersiz ve mevcut alanların küçüktür.
4. Sulanan arazi miktarı azdır.

3.2. Araştırma Yapılan Köylerin Nüfus Özellikleri

Araştırma Şubat 2007 ve Temmuz 2008 yılları arasında Muğla'da seçilen 10 köyde yapılmıştır. Araştırma yapılan köylerin 2000 ve 2007 nüfusları ve hane sayıları Tablo 1'de gösterilmiştir. Köylerin diğer özellikleri izleyen bölümde kısaca anlatılmıştır.

Tabloya göre 2000 yılı ile 2007 yılları arasında Çırpı, Denizova, Özlüce ve Zeytin köylerinin nüfusları azalmıştır. Daha sonra tartışılacağı gibi örneklem alınan köylerin hemen hepsinde tarımsal faaliyetlerin önemli ölçüde azaldığı da görülmektedir. Bu köyler aynı zamanda yoksulluğun son yıllarda yaygın hale geldiği köylerdir. Diğer yandan nüfusu artan köylerden Çıtlık ve Kızılyaka köyleri daha sonra da değinileceği gibi dışarıdan gelenlere ve turistik yerlerde çalışanlara konut sağlaması özelliği ile dikkati çekmektedir. Diğer nüfusu artan köylerde nüfus artışı Çıtlık ve Kızılyaka köyleri kadar olmamakla birlikte dışarıdan gelen göç vardır. Bu köylerden Doğanköy ve Yenice Köyü Muğla il merkezine ve Muğla Üniversitesi'ne yakın olması ve konut kiralalarının ucuz olması nedeni ile çalışanlar ve öğrenciler tarafından tercih edilmektedir. Genel olarak bakıldığında, köylerde tarımsal faaliyetlerin azalmasının nüfusun da azalmasına yol açtığını söylemek yanlış olmaz. Nüfusu artan köylerde daha çok

Şinasi Öztürk

dışarıdan konut ihtiyacını karşılamak için gelenlerin köy nüfusunu artırdığı gözlenmiştir. Bu köylerde de köyün yerli halkı iş için dışarıya gitmektedir.

Tablo 1. 2000 ve 2007 Nüfus Sayımlarına Göre Köy Nüfusları

Köy Adı	2000	2007	Hane Sayısı
Çırpı	277	268	100
Çıtlık	883	1002	500
Denizova	896	706	250
Doğanköy	629	645	250
Kıran	693	727	250
Kızılyaka	1176	1328	560
Özlüce	431	348	150
Sarayyanı	547	588	220
Yenice	1163	1174	320
Zeytin	380	341	180

3.3. Tarımsal Faaliyetler

Araştırma yapılan köylerde şu andaki tarımsal üretim durumu köy bazında özet olarak aşağıdaki gibidir.

Çırpı Köyünde tahıl ve zeytin üretimi yapılmaktadır. Köy halkı tahıl üretimini kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve hayvanlarına yem sağlamak amacıyla yapmaktadır. Köyün arazi yapısının başka ürünlerin üretimine elverişli olmaması nedeniyle tahıl ve zeytin üretimi daha ağırlıklı olarak yapılmaktadır. Zeytincilik faaliyeti köyde 2004 yılından itibaren verilen desteklerle artmaya başlamıştır. Köyde su sıkıntısı olduğu için sebzeçilik hane halkının tüketimine yetecek miktarda yapılabilmektedir. Hayvancılık, hane tüketimine yetecek miktarda yapılmaktadır. Bununla beraber ihtiyaç fazlası olan süt ve süt ürünlerinin de pazarda ve tüccarlara satıldığı ifade edilmiştir.

Tarım Politikaları ve Tarımsal Faaliyetlerin Değişimi: Muğla Köyleri Örneği

Çıtlık Köyünde hayvancılık, susam, zeytin, darı ve narenciye üretimi yapılmaktadır. Tahıl üretimi hane halkının ihtiyaçlarını karşılamak ve hayvanlara yem elde etmek amacıyla yapılmaktadır. Köylülerin bazıları arıcılık ve hayvancılık ile uğraşmaktadır. Arıcılık ve hayvancılıktan elde edilen ürünler ise pazarda satılmaktadır. Sulak olmayan yerlerde hububat üretimi yapılmaktadır. Yörede sebze – meyve, özellikle narenciye üretimi yaygın olup, hane halkının tüketimine ve pazara yönelik olarak yapılmaktadır. Zeytincilik yaygın olmasına rağmen, çoğunlukla hane halkının tüketimini karşılayacak düzeydedir.

Denizova Köyünde zeytin ve sebze-meyve üretimi yapılmaktadır. Fıstık üretimi az olmakla beraber ekilen ürünler arasındadır. Hayvancılık, tahıl ve sebze-meyve üretimi hanelerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak yapılmaktadır. Bunun yanında haneler kendi ihtiyaçlarından arta kalan zeytin ve zeytinyağını satabilmektedir. Hayvancılık faaliyetinden elde edilen süt özel firmalara satılmaktadır. Denizova orman köyü olmasına rağmen kullanım hakkının köy halkında olmaması nedeni ile ormancılık ve arıcılık faaliyeti sınırlı miktarda yapılmaktadır. Tütün üretimi genel olarak çevrede azalmıştır ve şu anda sadece uç hanenin tütün üretimi ile uğraştığı belirtilmiştir.

Doğanköy'de sebze-meyve, zeytin, mısır, buğday, arpa üretimi yapılmaktadır. Tütün üretimin bitmesinden sonra boş kalan arazilere, tütüne alternatif ürün olarak önerilen ceviz ve zeytin fidanları dikilmiştir. Pazara yönelik olarak karpuz, kavun, domates, marul gibi sebze ve meyveler yetiştirilmektedir. Doğanköy'de bahçe tarımıyla elde edilen ürünler Muğla, Marmaris ve Bodrum pazarlarında satılmaktadır. Köyde hayvancılık faaliyeti yoğun olarak yapılmakta ve süt köye gelen tüccarlara satılmaktadır.

Kıran'da hayvancılık köyün başlıca geçim kaynağıdır. Buna bağlı olarak, köyde en çok üretimi yapılan tarımsal ürünler arasında tahıl ilk sırada yer almaktadır. Kıran Köyünde zeytin, buğday, mısır, yulaf ve arpa ekimi yapılmaktadır. Mısır, buğday ve yulaf hayvanlar için üretilmektedir. Pazara yönelik sebze ve meyve üretimi vardır fakat su kaynaklarının yetersizliği nedeni ile sebze ve meyve üretiminin maliyeti yükselmektedir. Köy ve çevresindeki alanlar engebeli olup bahçe tarımının yaygın bir şekilde yapılmasına elverişli değildir. Deniz kıyısına yakın tarla ve bahçesi olanlar daha çok sebze-meyve üretimini pazara yönelik olarak yapmaktadır. Kıran köyünde yapılan tarım genel olarak geçimlidir ve köy halkı kendi ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda üretim yapmaktadır. Fazla ürün olması durumunda ürünler köye gelen tüccarlar tarafından alınmaktadır.

Kızılyaka Köyünde zeytin, narenciye, sebze-meyve ve tahıl üretimi yapılmaktadır. Zeytin ve narenciye üretimi pazara yönelik olarak yapılırken, tahıl üretimi hayvansal yem olarak kullanılmak amacı ile üretilmektedir. Sebze ve meyve üretimi de daha çok hane tüketimi için yapılmaktadır. Köyde yoğun olarak hayvancılık faaliyeti yapılmaktadır. Hayvancılıktan elde edilen ürünler kooperatif aracılığıyla çevrede bulunan işletmelerin süt ihtiyacını

Şinasi Öztürk

karşılacaktır. Son yıllarda iklimin kuraklığı ve kovanlarda çıkan hastalıklar nedeniyle arıcılık faaliyeti azalmaktadır.

Özlüce Köyünde en fazla yapılan tarımsal faaliyet hayvancılıktır. Tahıl üretimi hane halkının ve hayvanların ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda yapılmaktadır. Sebze meyve üretimi sulama alanlarının yeterli olduğu alanlarda hane tüketimine yetecek miktarda yapılmaktadır. Köyde ormancılık da yapılmaktadır. Arıcılık faaliyeti geçmiş yıllarda yoğun olarak yapılmaktayken iklim koşullarının değişmesi ve hastalıklar nedeni ile giderek azalmıştır.

Sarayyanı Köyünde sebze-meyve, zeytin, narenciye, tahıl ve nohut üretimi yaygın olarak yapılmaktadır. Sebze-meyve ve narenciye üretimi hem hane tüketimi hem de pazara yönelik olarak yapılmaktadır. Hayvancılık faaliyeti köyde yoğun olarak pazara yönelik olarak yapılmaktadır. Bunun yanında arıcılık da azalmakla birlikte yaygın olarak yapılmaktadır. Sarayyanı'nda faaliyet gösteren bir süt ve süt ürünleri kooperatifi bulunmaktadır.

Yenice'de çoğunlukla sebze-meyve üretimi ve az da olsa büyük baş hayvancılık yapılmaktadır. Köyde ayrıca tahıl ve mısır üretimi yapılmaktadır. Tütüncülük, zeytincilik ve hayvancılık faaliyetleri köyde aktif olarak yapılmaktadır. Zeytin üretimi hane tüketimine yetecek oranda sebze ve meyve üretimi ile süt ve süt ürünleri üretimi pazara yönelik olarak yapılmaktadır. Tütünden elde edilen gelir düşük olsa bile köy halkı geleneksel bir faaliyet olduğu için halen tütün yetiştirmeye devam etmektedir.

Zeytin köyünde en çok üretilen tarım ürünü zeytindir. Zeytin ve zeytinyağı pazarda satmak amacı ile üretilmektedir. Zeytinyağı kooperatife ve aracılara satılmaktadır. Zeytin Köyünde tarım arazileri dağınık veya sınırlı olduğu için, tarımsal faaliyetler de oldukça sınırlıdır. Sebze ve meyve üretimi hane halkının ihtiyaçlarını karşılayacak kadar yapılmaktadır. Arıcılık faaliyeti ise maliyetinin yüksekliği ve ürünlerin alım fiyatlarının düşüklüğü nedeni ile gittikçe azalmaktadır.

Tablo 2, mülakat yapılan hanelerin halen ne tür tarımsal faaliyetlerde bulduklarını 10 köy ve 100 hane bazında göstermektedir. Tablo aynı zamanda uğraşılan tarımsal faaliyetin ne amaçla yapıldığını da göstermektedir. Bu nedenle mülakat sırasında, yapılan tarımsal üretimin kendi tüketimleri için mi yoksa pazara yönelik mi olduğu sorulmuştur. Alınan cevaplar tabloda özetlenmiştir.

Tablo 2. Uğraşılan Tarımsal Faaliyetlerin Türü

Uğraşılan Tarımsal Faaliyet	Tüketime Yönelik	Pazara Yönelik	Hem Tüketim Hem de Pazara Yönelik	Toplam
Tahıl ve yem bitkisi	57	3	8	68
Sebze-Meyve	38	11	10	59
Hayvancılık	14	25	18	57
Zeytincilik	27	4	11	42
Arıcılık	3	2	1	6
Tütüncülük	-	7	-	7
Ormancılık	4	-	-	4
Diğer	2	-	-	2
Hiçbiri	3	-	-	3

Tabloya göre mülakat yapılan hanelerden, tahıl ve yem bitkisi üretimi yapanların toplam sayısı 68'dir. Bu hanelerden 57'si kendi tüketimi ve hayvan yemi için kullanmak amacı ile tahıl üretimi yapmakta iken hem tüketim hem de pazara yönelik tahıl üretimi yapanların sayısı 8 ve sadece pazara yönelik üretim yapanların sayısı da 3'tür.

Sebze ve meyve yetiştiren hanelerin sayısı 59'dur. Sebze ve meyve yetiştiren hanelerden 38'i kendi tüketimleri için, 10'u hem kendi tüketimleri hem de pazara yönelik, 11'i de pazara yönelik üretim yaptıklarını bildirmişlerdir.

Hayvancılık yaptıklarını belirten hanelerin sayısı 57'dir. Bu hanelerden 14'ü kendi tüketimleri için, 18'i hem kendi tüketimleri hem de pazarda satmak için hayvancılık yaptıklarını belirtirlerken, sadece pazara yönelik üretim yaptıklarını bildirenlerin sayısı ise 25'tir.

Zeytincilik yapan hanelerin toplam sayısı 42'dir. Bu hanelerin 27'si kendi tüketimleri için zeytincilik yaptıklarını bildirirken, hem pazar hem de kendi tüketimleri için zeytincilik yaptıklarını bildirenlerin sayısı 11 ve pazara yönelik zeytincilik yaptıklarını bildirenlerin sayısı da 4'tür.

Şinasi Öztürk

Arıcılık yaptıklarını bildiren hane sayısı toplam 6'dır. Bu hanelerden 3'ü kendi tüketimleri için, 1'i hem kendi tüketimleri hem de pazar için ve 2'si de pazar için arıcılık yaptıklarını belirtmişlerdir.

Tütüncülük yapanların toplam sayısı 7'dir. 4 hane de ormancılık ile ilgili faaliyetlerde bulduklarını bildirmişlerdir.

Tabloda, bazı konularda üretimin hem hane tüketimi hem de pazar için yapıldığı görülmektedir. Bu tür faaliyetler daha çok küçük çapta yapılmaktadır. Sadece pazar için üretim yaptıklarını bildiren haneler daha çok büyük çapta üretim yapmaktadırlar. Örneğin, sadece pazara yönelik zeytin ürettiklerini söyleyen aileler kendileri de ürünlerini tüketmekle birlikte büyük oranda satmak amaçlı zeytincilik yapmaktadırlar.

3.4. Geçmişte Yapılan Tarımsal Faaliyetler ve Değişme Nedenleri

Araştırma yapılan köylerin tamamında, yakın geçmişe kadar temel geçim kaynaklarını tarım ve tarımla ilgili faaliyetler oluşturmaktadır. Fakat son 8-10 yıl içerisinde yaşanan değişimler köylülerin tarım yolu ile geçinmesini zorlaştırmıştır. Küresel ve ulusal piyasa koşulları ve uygulanan tarım politikaları (tarım desteklerinin azaltılması ve değiştirilmesi) nedeni ile köylüler gelirlerinin azaldığını belirtmektedirler. Tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelirlerin azalması sonucunda hane gelirlerinde düşüşler yaşanmıştır. Bunun yanı sıra hane reisleri, önceki yıllarda gelirlerinin ve alım güçlerinin daha fazla olduğunu dile getirmişlerdir.

Tarımsal üretimde karşılaşılan sorunlardan ağırlıklı olarak genç ve yetişkin nüfus etkilenmektedir. Hane gelirlerine katkıda bulunmak veya hane geçimini sağlamak amacıyla yetişkinlerin bir kısmı, köy dışında ücretli olarak çalışmaktadır. Söz konusu yetişkinlerin bir bölümü (yaz aylarında) mevsimlik ücretli-sigortalı işçi olarak turistik yörelerde çalışırken, bir kısmı da ücretli-sigortalı olarak çalışmakta oldukları kentsel yerleşim yerlerine gitmekte, gün sonunda köye-evine geri dönmektedir. Diğer yandan, genel olarak hane reislerinin önemli bir kısmının emekli olması, hane gelirlerine emeklilik maaşının da eklenmesini sağlamıştır. Bu durum da bu tür hanelerde geçim sıkıntısının daha az hissedilmesini sağlamaktadır.

Haneler, geçmiş yıllarda geçimlerini ağırlıklı olarak tarım faaliyetleri ile uğraşarak temin etmişlerdir. Tarımsal üretim maliyetlerinin artması ve ürün fiyatlarının düşmesi, yaşanan ekonomik sorunlar ve iklim değişiklikleri üretimi olumsuz yönde etkilemiştir. Tarımsal ürünlerin üretiminde maliyet artışlarının olması buna karşılık ürünlerin satış fiyatlarının düşük olması, üreticilerin gelirlerinde azalmalara yol açmıştır. Özellikle tütün üretimine kota getirilmesi, tütün üretiminin bırakılmasına neden olmuştur. Hayvancılık ve yörenin geleneksel uğraşı olan arıcılık da, üretim maliyetlerinin artması, verimin düşmesi ve elde edilen gelirlerin emeği karşılayamaması nedeniyle azalmıştır.

Tarım Politikaları ve Tarımsal Faaliyetlerin Değişimi: Muğla Köyleri Örneği

Tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelirlerin azalması sonucunda köylüler tarım dışı işlere yönelmiş veya emeklilik maaşı ile geçimini sağlamaya çalışmıştır.

Tablo 3, görüşme yapılan hanelerin geçmişte temel olarak uğraştıkları, fakat bugün bırakma durumunda oldukları tarımsal faaliyetleri ve bırakma nedenlerini göstermektedir. Bu faaliyetleri tütüncülük, arıcılık, hayvancılık, tahıl üretimi, zeytincilik ve sebze-meyve üretimi olarak sıralamak mümkündür. Tabloda gösterilen bazı faaliyetler mülakat yapılan hanelerin temel geçim kaynaklarıdır ve pazarda satmak amacı ile yapılan faaliyetlerdir. Bazı köylüler birden fazla tarımsal faaliyetle uğraşmaktadır. Örneğin bir hane tütüncülüğün yanı sıra hayvancılık ve sebze-meyve üretimini pazara yönelik olarak yapmaktadır.

Tablo 3. Görüşme Yapılan Hanelerin Geçmişte Uğraştığı, Hâlihazırda Bıraktıkları Tarımsal Faaliyetler ve Bırakma Nedenleri

Tarımsal Faaliyet	Geçmişte önemli ölçüde uğraşılan tarım faaliyetleri ve hane sayısı	Tarımsal faaliyetleri bırakma nedenleri		
		Maliyet artışı / satış fiyatlarının düşmesi	Kota / devlet destekleme alımlarının azalması	Yaşlılık
Tütüncülük	85	60	75	17
Arıcılık	32	26	10	9
Hayvancılık	22	8	1	6
Tahıl üretimi	18	11	1	6
Zeytincilik	13	10	4	4
Sebze-Meyve	4	4	4	-

İzleyen bölüm, Tablo 3'te gösterilen, araştırma yapılan köylerdeki temel tarımsal faaliyetlerin zaman içerisinde değişimlerini ve değişim nedenlerinin tartışılmasını içermektedir.

3.4.1. Tütüncülük: Muğla yöresinde geçmişte en yaygın olarak yapılan faaliyetlerin başında tütün üretimi gelmektedir. Geçmişte hanelerin önemli bir kısmının en önemli geçim kaynağını tütün oluştururken bugün artık tütüncülük neredeyse tamamen bitme noktasına gelmiştir. Tütün üretimine kota getirilmesinden, üretim maliyetlerinin artmasından ve satım fiyatlarının düşmesinden sonra köylülerin büyük bir bölümü tütün üretimini bırakmıştır. Mülâkat yapılan haneler, tütün yerine üretim maliyeti daha düşük olan tahıl üretimine yönelmişlerdir. Bunun yanında, bazıları elverişli tarla ve bahçelerde sebze ve meyve üretimine yönelirken, bazıları da tarlalarını boş bırakmışlardır. Tütün yerine diğer ürünleri yetiştirmeye yönelik haneler ise genellikle hane tüketimine yetecek miktarda ürün yetiştirmektedir. Tütünün, getirisinin daha önceleri oldukça iyi olduğunu belirten köylüler, tütüncülüğün bitmesi veya azalması ve yerine alternatif ürün getirilmemesi nedeni ile ekonomik olarak zorlandıklarını bildirmişlerdir. Tarımsal faaliyetlerle uğraşmayı bırakan hanelerin gelirlerinin azalması sonucunda yaşam standartlarında da düşüşler yaşanmıştır. Yapılan görüşmelerde geçmiş yıllarda olduğu gibi tütüne destek ve alım garantisi verilmesi durumunda köylerde yaşayan çiftçilerin çoğu tekrar tütüncülüğe başlamak istediklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 3'te görüldüğü üzere, araştırma yapılan hanelerin önemli bir bölümü, geçmişte birinci gelir kaynağı olarak tütüncülük ile uğraşırken bugün durum tamamen değişmiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi uygulanan ekonomi politikaları nedeni ile (kota, destekleme alımlarının bırakılması, girdi fiyatlarının artması, diğer desteklerin azaltılması vb.) tütüncülük artık hanelerin temel geçim kaynağı olmaktan çıkmıştır. Tabloya göre, görüşme yapılan 100 haneden 85'i geçmişte tütün üretimi ile uğraşırken bugün tamamen bırakmışlardır. Tütün üretiminin bırakılmasında temel nedeninin kota olduğunu bildiren hanelerin sayısı 75 iken, maliyet artışı nedeni ile bırakanların sayısı 60 ve yaşlılık nedeni ile bırakmak zorunda olanların sayısı 17'dir.

Araştırma yapılan köyler bazında tütüncülük incelenecek olursa, Çırpı'da, 30–40 yıl öncesine kadar tütün üretimi çok fazla yapılırken, köylüler son 10 yıldır tütün üretimine kota konması nedeniyle üretimi büyük ölçüde bıraktıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca eskiden tütün ekimi yapılan tarlaların çoğunun şu anda boş bulunduğu belirtilmektedir. Bazı çiftçiler ise tütünden boş kalan arazilerine tahıl ekimi yaptıklarını ifade etmişlerdir. Tütüne uygulanan kota, tütün başfiyatlarının düşüklüğü, tütünden elde edilen gelirin maliyeti karşılamayacak kadar az olması, köylülerin tütün ekimini bırakma nedenleri arasındadır.

Çıtlık Köyünde de tütün ekiminin bitmesinden sonra, tütün arazilerinin bir kısmı boş kalmıştır. Boş kalan arazilerin bir kısmına tahıl, bir kısmına da alternatif ürün olarak önerilen narenciye ve zeytin ekimi yapılmıştır.

Denizova'da genel olarak tütün ekimini bırakan haneler zeytin ve tahıl yetiştiriciliğine başlamıştır. Daha önceleri köyde üretilen tütünün, birinci kalite

Tarım Politikaları ve Tarımsal Faaliyetlerin Değişimi: Muğla Köyleri Örneği

tütün olduğu belirtilmiştir. Şu an tütünle kimsenin uğraşmadığı, bunun nedenlerinin temelinde ise ekonomik olarak hiç bir getirisinin olmaması gösterilmektedir. Geçmişte ücretli işte çalışan insanların bile, ekonomik olarak getirisinin yüksek olması nedeni ile tütünle uğraştığı bildirilmiştir. Çiftçiler koşullarının yeniden düzenlenmesi halinde, tekrar tütün üretimi ile uğraşmak istediklerini dile getirmişlerdir. Önceleri tütün ekilen dönemlerde kooperatif varken çiftçiler, kooperatiften kredi almakta ve aldıkları kredinin borcunu tütünden aldıkları toplu paralarla ödeyebildiklerini belirtmektedirler.

Doğanköy'de de, tütün fiyatlarındaki gerileme, maliyetlerdeki artış ve getirilen kota sınırlamasının geleneksel olan tütüncülüğü bitirdiği ifade edilmektedir. Köylülere göre 150-200 kg arası üretilen tütünle bir hanenin geçinmesi zordur. Köylüler geçmişte ürettikleri tütünün %80'ini Tekel'e, kalanını da özel sektöre sattıklarını belirtmişlerdir. Bu satışlardan elde ettikleri gelirin oldukça iyi olduğunu belirten köylüler, o günleri "özlemle aradıklarını" ifade etmektedirler. Elde edilen gelire hem hanenin masraflarını karşıladıklarını hem de para biriktirebildiklerini belirten köylüler, bugün tütün üretimi ile hanenin geçimini bile sağlayamadıklarını, artık imkân olsa bile hem devlete hem de değişen piyasa koşullarına güvenemedikleri için tütün üretimi yapmak istemediklerini belirtmektedirler. Doğanköy'de tarımsal getirilerdeki değişmeye bağlı olarak köyde yetiştirilen tarımsal ürünler de değişmiştir. Doğanköy'de alternatif olarak tütün yerine mısır, zeytin, sebze ve meyve gibi ürünler yetiştirilmeye başlanmıştır. Pazara yönelik olarak karpuz, kavun, domates, marul gibi ürünler yetiştirilmektedir.

Kıran köyünde de hanelerin neredeyse tamamına yakını son 10-15 yıla kadar tütüncülükle geçimlerini sağladıklarını ifade etmektedirler. Tütüne getirilen kota uygulaması nedeniyle tütüncülükle uğraşmayı bıraktıklarını belirten köylüler, eskiden tütün üretimine verilen izin 500 kg olduğunu, fakat kota uygulaması nedeniyle bu miktarın 125-200 kg'a kadar düştüğünü söylemektedirler. Bu nedenle, köyün başlıca geçim kaynağı olan tütüncülük zaman içinde bırakılmak durumunda kalmıştır. Devletin kota uygulamasını getirirken tütüne alternatif olarak yetiştirilecek bir ürün önermediğini söyleyen Kıran Köylüleri bu durumun köyün ekonomik durumunun kötüye gitmesine yol açtığını anlatmaktadırlar. Kıran Köyü'nün 10 sene önceki durumunun "civar köylerde parmakla gösterilecek kadar iyi olduğu halde, bugün en kötü köy durumuna düştüğü" yine köylüler tarafından belirtilmektedir. Kıran Köyü'nde, tütüne kota getirilmesinden sonra, 25.000 dekar arazinin boş kaldığı, yerine başka bir ürün ekilemediği dile getirilmektedir. Daha önceleri tütünün ekiminin yapıldığı alanların neredeyse sadece üçte birine ancak, buğday, yulaf ve darı ekebildikleri ifade edilmektedir.

Kızılyaka'da, geçmişte en çok üretilen ürünlerin başında tütün geldiği fakat kota uygulaması nedeni ile tütün üreticiliğinin büyük ölçüde bittiği ifade edilmektedir. Tütün ekiminin bitmesinden sonra boş kalan yerlerde yem bitkisi ekimi yapılmaktadır. Tütüne getirilen kotanın son birkaç yıldır biraz daha serbest

Şinasi Öztürk

birakılmasına rağmen, tütün işçiliğinin zor olması ve ürünün ciddi gelir getirmemesi nedeni ile Kızılyaka köylüleri tütünle artık uğraşmak istemediklerini bildirmişlerdir. Köyde tütün ekimi yaklaşık 5–6 yıldır yapılmamaktadır. Diğer yandan, özellikle gençlerin turistik yerlere çalışmaya gitmesi ve “dışarıda” çalışanların tarım yapmayı zor bulması nedeni ile genel olarak tütünle birlikte tarım yapan hanelerin sayısında da azalma vardır. Ek olarak Kızılyaka’da evlerin kiraya verilmesi, arsa ve arazilerin satılması ile gelir elde eden köylülerin ücretli işte çalışmalarının yanında kira ve rant gelirleri ile geçimlerini sağlamaları, yukarıda bahsedilen durumu daha iyi açıklamaktadır.

Özlüce’nin de temel geçim kaynağı son yıllara kadar tütün üreticiliğidir. Fakat toprak yapısı ve iklimi nedeni ile kaliteli tütün yetiştirilememesi ve kota uygulamaları nedeni ile tütün üretimi bitme noktasına gelmiştir. Daha önce tütün ekilen arazilerin boşta kalan kısımlarında şu anda tahıl ekimi yapıldığı ifade edilmektedir. Ayrıca tütün yerine devletçe desteklenen ceviz fidanı dikimi alternatif ürün olarak köyde yaygındır.

Sarayyanı’nda, hayvancılık ve arıcılık faaliyetlerinin yanı sıra tütün üretimi yaygın olan temel geçim kaynakları arasındadır. Fakat özellikle tütüne getirilen kota uygulamaları nedeni ile tütün ekimi bitmiştir. Şu an tütüne destek verilmesi halinde bile köylüler, kimsenin “tütünle uğraşmayacağını” düşünmektedirler. Bunun nedeni olarak ise, tütün ekimini bilenlerin sadece yaşlılar olduğu ve yaşlılıktan dolayı artık tütünle uğraşamayacakları, gençlerin ise artık tütüne zahmetli olması nedeni ile itibar etmeyecekleri gösterilmiştir. Tütün ekiminden boş kalan yerlerin bir kısmına yem bitkisi ekildiği geri kalan tarlaların ise boş bırakıldığı bildirilmiştir. Arıcılığın ise iklim değişimi ve kovan hastalıkları nedeni ile azaldığı aktarılmıştır.

Yenice, kaliteli tütünü ile tanınan bir köydür. Uzunca bir süre tüm köy halkının temel gelir kaynağı tütüncülük iken, tütün üreticiliği 1990’lardan itibaren azalmaya başlamış ve bugün artık bitme noktasına gelmiştir. Şu an tütüncülüğten çok az para kazanıldığı ve köylünün geçim sıkıntısı içinde olduğu belirtilmektedir. Devletin kota uyguladığı dönemlerde, aile başına arazisi ne kadar olursa olsun 200 kg. tütün üretme sınırı getirilmesi nedeni ile çiftçiler tütün üretimini büyük ölçüde bırakıp, asgari ücretli işlerde çalışmayı daha uygun bulmuşlardır. Son yıllarda tütün üretiminin daha serbest bırakılmasına rağmen, tütün üretiminin fazla yapılmadığı ve az sayıda hanenin köyde sözleşmeli olarak tütün ürettiği belirtilmektedir. Devlet alımlarının kalkmasından sonra aracı firmalarla yapılan sözleşmelerin de tütün üreticisinin ihtiyaçlarını ve masraflarını karşılamadığı dile getirilmektedir.

Zeytin Köy’ünde, 1970-1990 yılları arasında tütün üretimi yaygın olarak yapılırken, 1990 sonrası köyde sadece 4-5 hane tütün üretimine devam etmiştir. Kotalar ve fiyat düşüklüğü nedeni ile tütün üretimini kimsenin yapmak istemediğini belirten köylüler, tütün yerine alternatif ürün arayışına girmişler ya da tarımla geçinme düşüncesini bırakmışlardır.

Tarım Politikaları ve Tarımsal Faaliyetlerin Değişimi: Muğla Köyleri Örneği

Genel olarak bakıldığında, her ne kadar köylerin çoğunda daha önceleri tütün üretimi yerine alternatif ürünler önerilmese de, son bir iki yıldır, tütüncülüğün bırakılması sonucu boş kalan tarlaların değerlendirilmesi için zeytin ve ceviz fidanı dikimi konusunda destekler verilmeye başlanmıştır. Örneğin, Çırpı Köyü'nde Muğla İl Özel İdaresi'nce desteklenen ve temin edilen zeytin fidanı dikimi yapılmaya başlanmıştır. Çırpı Köyü'nde mülâkata katılanlar, tütüncülüğün sonra zeytinciliğe geçtiklerini ama onda da sorunlar olduğunu belirtmektedirler. Çünkü tarım arazilerine dikilen zeytin fidanlarının büyümesi yıllar alacağı için, şu anda ekonomik olarak bir gelir sağlanamamaktadır. Ayrıca halen var olan zeytin ağaçlarından toplanan zeytinlerin satılması fazla bir gelir getirmediği için bunun sadece maliyetine yani ilâç ve işçilik parasına denk geldiği belirtilmektedir. Eğer tütüne "hak ettiği karşılık" verilirse herkesin tütün üretimine yeniden başlayabileceği söylenmektedir.

Köylerden elde edilen bilgilerden bir diğeri de, tütün yerine ekilen diğer ürünlerin ekimi söz konusu olduğunda, hane halklarının üretim aşamasındaki yüksek maliyetten kaynaklanan sorunlar ile karşılaşmalarıdır.

Tütün üretimi ile ilgili konuyu kısaca özetlemek gerekirse, özellikle tarımsal girdi (gübre, ilaç, yakıt, su, tohumluk vb.) fiyatlarının yüksekliği üretim süreci sonucunda elde edilen gelirin düşmesine yol açmaktadır. Diğer yandan tütün alım politikalarında yapılan değişiklikler sonucunda kamunun bu alandan çekilmesi üreticiyi tefeci ile karşı karşıya getirmiştir. Ayrıca tütün üretiminde uygulanan kotalar, tütün üretiminden elde edilen gelirin azalmasına neden olmuş, bu durum da tütün üreticisinin başka alternatif ürünler aramasına ya da tarımsal faaliyetlerini bırakmasına yol açmıştır. Alternatif olarak son yıllarda üretim maliyetinin az olması ve sulamaya gereksinim duymaması nedeni ile hane tüketimine ve/ya hayvansal yem amacına yönelik az miktarda tahıl üretimine yönelim olmuştur.

Tütün üretimine alternatif olarak önerilen diğer ürünlerin (zeytin, ceviz, narenciye, sebze, meyve, vb.) ekimine yönelik yapılan teşvikler ve verilen destekler, köylülerin yaşam alışkanlıkları ile köylerin toprak yapısı ve iklim özelliklerinin göz önünde bulundurulmaması nedeniyle, istenilen amaca ulaşamamaktadır. Diğer yandan ceviz ve zeytin fidanlarının büyümesinin zaman alması nedeni ile köylüler bu süreçte de ekonomik gelirden yoksun kalmaktadır.

3.4.2. Arıcılık: Geçmişte yaygın olarak yapılan fakat son yıllarda çoğunlukla bırakılan tarımsal faaliyetlerden birisi de arıcılıktır. Arıcılık, yörenin geleneksel bir faaliyeti olmasına rağmen, tarım konusunda yaşanan sorunların benzeri ile karşı karşıyadır. Maliyetin yüksekliği ve ürünlerin satış fiyatlarının düşüklüğü, arıcılık faaliyetini olumsuz yönde etkilemektedir. Daha önce temel gelir kaynağı olarak arıcılık yapan hane sayısı 32 iken bugün arıcılıkla uğraşan hane yoktur. Arıcılığı bırakma nedenleri olarak 26 hane maliyet artışını gösterirken 10 hane satış fiyatlarının düşmesini ve 9 hane de yaşlılık nedeni ile artık arıcılık yapamadıklarını bildirmişlerdir.

Şinasi Öztürk

Diğer yandan arıcılığın bırakılma nedeni olarak mülâkatlarda söylenen konulardan bir tanesi de hastalık konusudur. Köylüler iklim değişikliği ve Gökova Termik Santralinden kaynaklandığı söylenen hava kirliliği nedeni ile bitkilerin çeşit ve sayısının azalmasının da arıcılığa olumsuz etki yaptığını bildirmişlerdir. Örneğin Çırpı'da ormanların azalması ve niteliğini yitirmesi nedeni ile arıcılık büyük ölçüde azalmıştır. Daha önceki yıllarda, köyden 15-20 kamyon petek bal çıkarken son yıllarda 3-4 kamyonu kadar düşüş yaşandığı bildirilmiştir.

Çırpı Köyünde geçmişte arıcılık yaparak geçimini sürdüren haneler, üretim maliyetlerinin artması, çalışacak genç nüfusun olmaması ve yaşlılık nedeniyle arıcılığı bıraktıklarını belirtmişlerdir. İklim koşullarının kötüye gitmesi arıcılık için yaşanan sorunlar arasında gösterilmektedir. Haneler arıcılık ile uğraştıkları yıllarda ürettikleri balı kooperatife verdiklerini ifade etmişlerdir.

Çıtlık Köyü'nde de arıcılık faaliyetinin zahmetli, maliyetinin yüksek, getirisinin az olması ve 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz ve alınan kredi faizlerinin ödenememesi ile bal üretiminin azalma hatta bitme noktasına geldiği belirtilmektedir. Arıcılığın azalmasının diğer bir nedeni olarak ise iklim değişiminin bal üretimi için elverişsiz olması gösterilmektedir. Çıtlık köyünde arıcılıkla uğraşan birkaç aile olduğu ve ürünlerini pazara yönelik yaptıklarını belirtilmiştir.

Denizova Köyü'nde maliyet artışı ve alım fiyatlarının düşmesi nedeniyle arıcılık gittikçe azalmıştır. Geçmiş yıllarda köyün temel geçim kaynakları arasında yer alan arıcılık faaliyetinin azalması sonucu hanelerin gelirlerinde büyük oranda düşüşler yaşandığı aktarılmaktadır. Köy halkı arıcılığın bitme nedenlerinden biri olarak ormanın termik santralden gelen zehirli gazların etkisi altında kalmasını göstermektedir.

Doğanköy'de arıcılık faaliyeti geçmişte yoğun bir şekilde yapılırken, son zamanlarda bal fiyatlarının düşüklüğü, üretici desteğinin olmaması ve iklimsel etkenlerden dolayı yok denecek kadar azalmıştır. Son yıllarda iklimin değişmesi ile birlikte arıların ölmeye başladığı ve verimin çok düştüğü, bu nedenle de arıcılığın geçim kaynağı olmaktan çıktığı belirtilmektedir. Doğanköy'lü çiftçiler ürettikleri balı tüccarlara sattıklarını belirtmektedirler. Şu an köyde arıcılık faaliyetinin az da olsa yapıldığı, fakat 2001 yılından itibaren bal üretiminde ciddi anlamda azalmalar olduğu belirtilmiştir.

Kıran Köyü'nde geçmiş yıllarda arıcılığın yoğun olarak yapıldığı fakat termik santralin baca gazlarının zararları nedeni ile arı kovanlarının olumsuz etkilendiği belirtilmektedir. Köy halkı arılarda hastalık oluşmaya başlaması, banka faizlerinin ödenememesi, üretim maliyetinin artması ve alım fiyatlarının düşük olması nedeniyle, 1998 yılından itibaren bal üretiminin azalmaya başladığını belirtmektedir.

Tarım Politikaları ve Tarımsal Faaliyetlerin Değişimi: Muğla Köyleri Örneği

Kızılyaka Köyü'nde arıcılık faaliyetinin geçmiş yıllarda çok yapıldığı fakat 2000 yılından itibaren iklim koşullarının elverişsizleşmesi ve arıcılığın "zahmetli" bir iş olması nedeniyle azalmaya başladığı aktarılmaktadır. Arıcılığın üretim maliyetlerini karşılamıyor olması köy halkının bu faaliyete sıcak bakmamasına neden olmaktadır.

Özlüce Köyü'nde geçmiş yıllarda arıcılığın yoğun bir şekilde yapıldığı, fakat değişen iklim koşulları nedeniyle bu faaliyetin giderek azaldığı belirtilmiştir. Köy halkına ekonomik olarak yeterli bir getirisinin olmaması ve çalışacak genç nüfusun köyde bulunmaması nedeniyle arıcılık bitme noktasına gelmiştir.

Sarayyanı Köyü'nde arıcılık köyün temel geçim kaynakları arasında gösterilmektedir. Geçmiş yıllarda neredeyse köyün en önemli geçim kaynağı olarak belirtilen arıcılığın son yıllarda iklimin değişmesi ve yeterince gelir elde edilememesi gibi nedenlerle azalmaya başladığı aktarılmıştır.

Zeytin Köyü'nde 2001 krizinden önce köyün yaklaşık %80'inin arıcılık faaliyetiyle uğraştığı bildirilmiştir. Halen arıcılıkla uğraşan birkaç hane olduğu belirtilmektedir. Ekonomik nedenler ve iklimin arıcılık için uygun olmaması şu an köyde arıcılığın çok az miktarda yapılmasına neden olmaktadır. Arıcılığın azalmasının diğer bir nedeni olarak da termik santral gösterilmektedir. Termik santralin bölgede bulunan ve arıcılık için önemli olan Karaağaç türünü olumsuz etkilediği belirtilmektedir.

3.4.3. Hayvancılık: Hayvancılık da zaman içerisinde azalan tarımsal faaliyetler arasında görülmekle birlikte hane tüketimine yönelik olarak birçok köyde devam etmektedir. 1980'lerden sonra hayvancılığa verilen desteklerin azalması ve fiyatlandırmalar nedeni ile 1990'ların ortalarına kadar hayvancılıkta önemli oranda bir azalma yaşandığı bilinmektedir. Ancak 1990'lardan itibaren araştırma yapılan alanda yoğun olarak yapılan tütüncülüğün uygulanan politikalar sonucunda azalması nedeni ile bazı köylerde yeniden hayvancılığa yönelme başlamıştır.

Araştırma yapılan hanelerden %22'si geçmiş yıllarda yoğun olarak hayvancılık yaparken ve geçimlerinin en önemli kısmını hayvancılık yolu ile sağlarken, bugün önemli bir kısmı hayvancılığı bırakmak zorunda kalmış ya da sadece hane tüketimi için devam ettirmek durumuna gelmiştir. Araştırma yapılan köylerde hayvancılık faaliyetlerinin azalmasının en önemli nedeni maliyet artışı ve yaşlılık olarak saptanmıştır. Geçmişte temel geçim kaynağı hayvancılık olan hanelerden 22 tanesi bugün hayvancılık yapmama nedeni olarak, maliyet artışı (8 hane) ve yaşlılığı (6 hane) göstermektedir. Hayvan yemi fiyatları yüksek, buna karşılık hayvansal ürün niteliğindeki et, süt ve süt ürünlerinin pazara çıkış fiyatları düşüktür. Bu nedenle köylüler sadece geçimlik hayvan yetiştirmekte ve yetiştirilen hayvan sayısı gittikçe azalmaktadır. Sadece geçimlik hayvan yetiştiren hanelerin oranı %32'dir. Buna karşın hem tüketim hem de pazara yönelik hayvansal üretim yapan hanelerin oranı %43'tür. Zaman içerisinde pazara yönelik yapılan hayvancılığın düştüğü ve daha da düşeceği

Şinasi Öztürk

mülâkat ve odak grubu çalışması sonuçlarından elde edilen bilgiler arasındadır. Bu durum Türkiye’de genel olarak hayvancılığın durumunu da bir anlamda yansıtmaktadır. İzleyen bölüm köy bazında hayvancılığın durumunu kısaca özetlemektedir.

Çırpı Köyü’nde tütün üretiminin yoğun olarak yapıldığı yıllarda hayvancılığa fazla önem verilmediği, fakat tütün üretiminin azalmasından sonra hayvancılığın daha yoğun olarak yapıldığı aktarılmıştır. Küçükbaş hayvanın bakımı zor olduğu için tercih edilmediği belirtilmiştir. Hane tüketiminden arta kalan süt ve süt ürünlerinin tüccara verildiği ya da üretici tarafından pazar yerinde satıldığı aktarılmıştır.

Çıtlık Köyü’nde geçmiş yıllarda yoğun olarak yapılan hayvancılığın süt ve süt ürünlerinin fiyat düşüklüğü nedeniyle bitme noktasına geldiği aktarılmıştır. Her hanenin kendi tüketimine yetecek kadar hayvancılık faaliyetiyle uğraştığı, sadece birkaç ailenin hane ihtiyacından arta kalan ürünlerini tüccara verdiği ya da yerel pazarda kendisinin sattığı aktarılmıştır. Yaşlı ve yetişkin nüfusun tarım dışı alanlarda çalışmaya yönelmesi geçmiş yıllarda yoğun olarak yapılan hayvancılığın azalma nedenleri olarak gösterilmektedir. İhtiyaç fazlası olan süt ve süt ürünleri tüccarlara satılabilmektedir.

Denizova Köyü’nde yaşayanlar, geçmişte olduğu gibi şu anda da geçimlerini büyük ölçüde hayvancılıktan temin ettiklerini, fakat geçmiş yıllara nazaran gelirlerinde büyük azalmalar olmasına karşılık, giderlerinde büyük artışlar olduğunu belirtmektedirler. Bu yüzden birçok hane sadece kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar üretim yapmaktadır. İhtiyaç fazlası olan sütün özel şirkete satıldığı belirtilmektedir.

Doğanköy’de hayvancılık konusunda uygulanan politikalar nedeniyle köylülerin gelirlerinde düşüşler yaşandığı, bu nedenle tarım ile uğraşan nüfusun oldukça azaldığı alınan bilgiler arasındadır. Gelirlerinin düşmesine rağmen köy halkı hayvancılık alanında girişimlerde bulunmak istediklerini belirtmişlerdir. Geçmiş yıllarda hayvancılıktan daha fazla gelir elde edildiği ve şartların iyileştirilmesi durumunda hayvancılıktan yine iyi gelir sağlanabileceği düşünülmektedir.

Kıran Köyü’nde geçmişte pazara yönelik hayvancılık yapıldığı fakat su sıkıntısı, yem fiyatlarının pahalı olması gibi nedenlerle artık hane halkına yetecek miktarda hayvancılık yapılabildiği aktarılmıştır. Köyde belirgin olarak yaşanan en büyük sorun su sıkıntısıdır. Büyükbaş hayvancılık, bakımının kolay olması nedeniyle daha fazla tercih edilmektedir.

Kızılyaka Köyü geçmişte tütüncülük ve hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı bir köydür. Köyde tütün üretiminin azalmasından sonra hayvancılığa büyük önem verilmiştir. Hayvancılık köyün büyük bir bölümünün gelir kaynağıdır. Hayvancılık ile uğraşan haneler hayvancılığın ekonomik getirisinin hanenin geçimi için yeterli olduğunu düşündükleri için bu faaliyeti

Tarım Politikaları ve Tarımsal Faaliyetlerin Değişimi: Muğla Köyleri Örneği

seçtiklerini belirtmişlerdir. Hayvancılıkla uğraşan haneler süt ve süt ürünlerini, süt toplayan şirketlere ya da süt kooperatifine verdiklerini belirtmişlerdir. Köyde süt ve süt ürünlerini değerlendirebilecekleri iyi çalışan bir kooperatifin bulunması, köy halkının hayvancılık alanında yoğunlaşmasına yol açmıştır.

Özlüce Köyü'nde geçmişte yoğun olarak yapılan hayvancılık faaliyetleri, iklimin kuraklığı, yeterli kazanç elde edilememesi ve çalışacak genç nüfusun olmaması nedeniyle oldukça azalmıştır. Köyde hane tüketimine yönelik hayvancılık yapılmaktadır. Köy halkı hayvancılığa yapılan desteklerin artırılması durumunda hayvancılığa daha çok yönelmek istediklerini belirtmişlerdir.

Sarayyanı Köyü'nde devletin tütün üretimine kota getirmesi ve tütüne verdiği ürün desteğini çekmesi üzerine köylüler, hayvancılık ve diğer tarımsal faaliyetlere yönelmişlerdir. Hayvancılık, süt ve süt ürünleri üretimi oldukça yaygın olup pazara yönelik olarak yapılmaktadır. Köylüler buradan elde ettikleri gelirin, hane halkı için yeterli olmadığını belirtmektedirler. Tahıl üretimi de hayvanların yem ihtiyacını karşılamak üzere yapılmaktadır. Hayvancılık alanında yeterli desteklemelerin olmaması ve çalışacak yetişkin nüfusun köy dışına gitmesi hayvancılık alanında yaşanan sorunlar olarak belirtilmektedir.

Yenice Köyü'nde tütün ve hayvancılığın geçmişte çok fazla yapıldığı fakat tütüne getirilen kota nedeniyle köy halkının hayvancılığa daha fazla yöneldiği belirtilmektedir. Köy halkı hayvancılığın fazla gelir getirdiğini düşündükleri için hayvancılık alanında daha fazla ilerlemek istediklerini dile getirmektedirler. Elde edilen süt ve süt ürünleri kooperatife verilmektedir. Devletin hayvancılık faaliyeti için desteğini arttırması istenmektedir.

Zeytinköy'de hayvancılık, yaşanan krizler, ürün fiyatlarının düşüklüğü ve tarımsal desteklerin yeterli olmaması gibi nedenlerle azalmaktadır. Geçmiş yıllarda köyün temel geçim kaynakları arasında yer alan hayvancılık fazla gelir getirmediği ve uğraş isteyen bir iş olduğu için bırakılmaya başlanmıştır.

3.4.4. Tahıl Üretimi: Tahıl üretimi de zamanla azalan faaliyetlerden birisi olmakla birlikte, hanelerin kendi tüketimleri karşıladıkları ve hayvan yemi olarak kullanıldığı için, arıcılık ve tütüncülük kadar azalmamıştır. Buna rağmen daha önce yoğun olarak hayvancılık yapan hanelerin, hayvancılığı bırakmak ya da hayvan sayılarını azaltmak zorunda kalmaları nedeni ile tahıl üretiminde önemli azalmaların olduğu araştırmada saptanan bulgular arasındadır. Tablo 3'te görüldüğü üzere daha önce tahıl üretiminin hanenin temel gelir kaynağı olduğunu söyleyen 18 haneden 11'i maliyet artışını, 6'sı yaşlılığı ve 1'i de satış fiyatlarının düşmesini tahıl üretimini bırakma nedeni olarak göstermişlerdir. İzleyen bölüm köy bazında tahıl üretiminde ortaya çıkan değişimleri ve nedenlerini kısaca tartışmaktadır.

Çırpı Köyü'nde ağırlıklı olarak tahıl üretimi yapılmaktadır. Köy halkı tahıl üretimini kendi ihtiyaçlarını karşılamak, hayvanlara yem olarak kullanmak ve köyün başka bir ürünün üretimine elverişli olmaması gibi nedenlerle yaptıklarını

Şinasi Öztürk

ifade emektendirler. Köyde su sıkıntısı bulunmaktadır. Arazinin kurak olması nedeniyle az su gerektiren tahıl ürünleri ekilmektedir.

Çıtlık Köyü'nde tütün üretiminin bitmesinden sonra boş kalan arazilerin bir bölümü tahıl ekimi yapılarak değerlendirilmektedir. Tahıl üretimi hane halkının ihtiyaçlarını karşılamak ve hayvanlara yem sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Çıtlık köyünde de su sıkıntısı olduğu için sulama gerektirmeyen tahıl ürünleri tercih edilmektedir. Birçok hane, hayvanlarının yem ihtiyacını karşıladığı için tahıl üretimine devam etmek istediğini belirtmiştir.

Denizova Köyü'nde köy halkı, tütün üretimine kota uygulaması sonrasında tahıl üretimine daha çok ağırlık vermişlerdir. Su sıkıntısı bu köyde de yaşanmaktadır. Daha az emek istemesi nedeni ile tahıl üretimi köy halkı tarafından tercih edilmektedir. Tahıl üretimi tarım arazilerinin boş kalmaması amacıyla da yapılmaktadır. Tahıl hane halkının ve hayvanların ihtiyacı doğrultusunda üretilmektedir.

Doğanköy halkı tarım alanında yaşanan değişim sonrası, arazilerinde kendilerine ve hayvanların tüketimlerine yönelik tahıl ekimi yaptığını belirtmiştir. Köyde suyun temin edilemediği yerlerde tahıl üretimi yapılmaktadır. Bu köyde de tütüncülüğün bitmesinden sonra tarım arazileri boş kalmış, köy halkı hayvancılığa yönelmiş ve hayvanların yem ihtiyaçlarını karşılamak için tahıl üretimini daha yoğun olarak yapmaya başlamıştır. Tahıl üretimi ticari bir amaç için yapılmamaktadır.

Kıran Köyü'nde tahıl, en çok üretimi yapılan tarımsal ürünlerin arasında yer almaktadır. Kıran'da tahıl üretiminin diğer köylere oranla daha yaygın olmasının nedeni ise köydeki su kaynaklarının yetersizliğidir. Sulama gerektirmeyen, taşlık alanlarda tahıl üretimi yapılmaktadır. Köyde tütüncülüğün bitmesinden sonra boş kalan arazilere tahıl ekildiği belirtilmiştir. Tahıl üretiminin tercih edilmesinin nedenleri arasında, tahıl üretiminin maliyetinin düşük olması da gösterilmiştir. Köyde tahıl üretimi ticari bir amaç için değil, hane halkının ve hayvanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılmaktadır.

Kızılyaka Köyü'nde tütüncülüğün bitmesinden sonra hayvancılığa daha fazla önem verilmiştir. Köyde tarımsal üretimin hayvanların ve hane halkının ihtiyaçlarını karşılamak için yapıldığı belirtilmektedir. Köy halkı köylerinde su sıkıntısı olduğunu ve bu nedenle sulama gerektirmeyen tahıl üretimine yöneldiklerini belirtmişlerdir.

Özlüce Köyü'nde tahıl ekimi yapıldığı, ancak tahıl üretiminin, pazar amaçlı değil, tüketim amaçlı olduğu belirtilmektedir. Geçmiş yıllarda sadece tahıl ekimi yaparak geçimini sağlayan ya da diğer tarımsal faaliyetlerin yanında, tahıl üretimini de yoğun olarak yapan ailelerin bulunduğu aktarılmıştır. Diğer köylerde olduğu gibi Özlüce Köyünde de geçmiş yıllarda tütün ekilen arazilerin boş kalmaması için tahıl ekimi yapıldığı ifade edilmiştir.

Tarım Politikaları ve Tarımsal Faaliyetlerin Değişimi: Muğla Köyleri Örneği

Sarayyanı Köyü'nde hane tüketimi ve hayvan yemi ihtiyacını karşılayacak oranda tahıl ekimi yapıldığı köy halkı tarafından aktarılmıştır. Hayvancılığa yönelen köy halkı tahıl üretimini ticari bir amaç için yapmadıklarını belirtmişlerdir. Hayvancılık köyün temel geçim kaynağı olarak öne çıkmaktadır.

Yenice Köyü'nde tütün üretimine kota getirilmesi ve ürün desteğinin azalması nedeni ile köy halkı bahçe tarımına ve hayvancılığa daha fazla ağırlık verdiklerini belirtmişlerdir. Görüşmelerden alınan bilgilere göre, diğer köylerde olduğu gibi Yenice'de de tahıl üretimi ticari bir amaç için değil, hane halkı ve hayvanların ihtiyaçlarını karşılayacak oranda yapılmaktadır.

Zeytin Köyü'nde görüşme yapılan kişiler, geçmiş yıllarda yoğun olarak tahıl üretimi yaptıklarını ve tahıl üretiminin hane gelirlerinin büyük bir kısmını karşıladığını aktarmışlardır. Son yıllarda ise tahıl üretiminin hane halkının ve hayvanların ihtiyaçlarının karşılanması için yapıldığı, köy halkı tarafından belirtilmektedir. Tütüncülüğün bitmesinden sonra boş kalan arazilere tahıl ekimi yapıldığı, fakat çalışacak iş gücünün olmaması nedeniyle ürünlerini değerlendiremedikleri alınan bilgiler arasındadır. Şu anda Zeytin Köyünde temel geçim kaynağı zeytin ve zeytinyağı üretimi olarak ön plana çıkmaktadır.

3.4.5. Zeytincilik: Araştırma yapılan köylerde yaygın olarak yapılan tarımsal faaliyetlerden bir diğeri de zeytinciliktir. Zeytincilik dönem dönem ulusal ve küresel pazar koşullarına göre değişen fiyatlara ve destekleme politikalarına bağlı olarak değişmektedir. Son birkaç yıldır zeytin fidanlarına verilen destek nedeni ile kullanılmayan arazilerin bir kısmına zeytin fidanı dikimi araştırma yapılan köylerde alınan bilgiler arasındadır.

Tablo 3'te görüldü üzere, daha önce zeytinciliğin temel geçim kaynaklarından biri olduğunu belirten 13 haneden 10'u maliyet artışını, 4'ü satış fiyatlarının düşmesini ve 4'ü de yaşlılığı zeytincilik faaliyetlerini bırakma nedeni olarak göstermişlerdir. Ancak son iki yıldır zeytincilik için verilen destekler nedeni ile birçok köylü, özellikle daha önce tütün ektikleri arazilere zeytin fidanı diktiklerini ve 5-6 yıl sonra yaygın olarak zeytincilik yapacaklarını bildirmişlerdir. Zeytinciliğin zaman içerisinde değişimi ve nedenleri izleyen bölümde özet olarak tartışılmıştır.

Çırpı Köyü'nde köy halkı tütüncülüğün bitmesinden sonra boş kalan arazilerin bir bölümüne alternatif ürün olarak önerilen zeytin fidanı diktiklerini belirtmişlerdir. 2006 yılında İl Özel İdare Müdürlüğü tarafından temin edilen 1.000 adet zeytin fidanı dikildiği, fakat bu fidanların büyümesinin zaman alacağı ve köy halkının bu süre içinde zor durumda kalacağı belirtilmektedir. Geçmiş yıllarda köyde üretilen zeytine devlet tarafından daha fazla destek verildiği, fakat daha sonra bu desteğin kesildiği aktarılmıştır.

Çıtlık Köyü'nde de tütün ekiminin bitmesinden sonra, tütün arazilerinin bir kısmı boş kalmıştır. Boş kalan arazilerin bir kısmına alternatif ürün olarak önerilen zeytin fidanı dikilmiştir. Görüşme yapılan haneler, yörede zeytinin bol

Şinasi Öztürk

miktarda olduğunu fakat ürün desteğinin az olması ve gelir getirmemesi nedeniyle zeytinciliğın fazla rağbet görmediğini aktarmışlardır.

Denizova Köyü'nde köy halkı zeytinciliği köyün temel geçim kaynakları arasında göstermektedir. Tütün üretiminin bitmesinden sonra boş kalan arazilerin büyük bir bölümüne zeytin fidanı dikilerek değerlendirildiği aktarılmıştır. Köy halkı ihtiyaç fazlası zeytin ve zeytinyağını tüccarlara ve şahıslara sattıklarını belirtmiştir.

Doğanköy'de alternatif ürün olarak tütün yerine mısır, zeytin, sebze ve meyve gibi ürünler ekilmeye başlanmıştır. Köy halkı, hayvancılık faaliyetine zeytincilikten daha fazla önem vermiştir. Son yıllarda zeytine verilen desteğın az da olsa bu faaliyeti canlandırdığı, fakat zeytin fidanlarının yetişmesinin "zaman ve zahmet istemesi" nedeniyle, köy halkı tarafından pek fazla tercih edilmediği aktarılmıştır.

Kıran Köyü'nde köy halkı zeytinciliği köyün geçim kaynakları arasında göstermektedir. Zeytin ve zeytinyağı üretiminin sınırlı arazilerde yapıldığı ve köylülerin yıllık ihtiyaçlarını ayırdıktan sonra, arta kalan zeytin ve zeytinyağını tüccara sattığı alınan bilgiler arasındadır. Çalışacak iş gücünün olmaması ve devletin zeytin üretimine yeterli desteği vermemesi zeytin üretiminde karşılaşılan sorunların başında gösterilmektedir.

Kızılyaka Köyü'nde tütün üretiminin bitmesinden sonra boş kalan arazilerin bir bölümüne zeytin fidanı dikilerek değerlendirildiği köy halkı tarafından belirtilmiştir. Zeytin üretiminin pazara yönelik yapıldığı ve köy halkının gelirinin bir kısmını sağladığı aktarılmıştır. Devletin köylülere zeytin üretimini teşvik amaçlı zeytin fidanları verdiği fakat köy halkı tarafından hayvancılığın daha kârlı bulunduğu belirtilmiştir.

Özlüce Köyü'nün toprak ve iklim yapısının (rakımın yüksek olması nedeni ile) zeytin üretimine elverişli olmaması nedeniyle, köyde zeytinciliğın yapılmadığı ifade edilmiştir.

Sarayyanı Köyü'nde, köy halkı köyün toprak yapısının zeytin üretimine uygun olmadığını bu nedenle, yörede zeytinin fazla yetişmediğini aktarmıştır.

Yenice Köyü'nde zeytincilik köyün temel geçim kaynakları arasında gösterilmekle beraber, zeytinciliğın fazla gelir getirmediği de belirtilmiştir. Köy halkı asit içermediği için yörede yetişen zeytinin meşhur olduğunu, fakat devletin zeytin üretimine çok az destek verdiğini aktarmıştır. Zeytincilik büyük ölçüde hane halkının ihtiyacını karşılamak üzere yapılmaktadır.

Zeytin Köyü'nün kuruluşundan itibaren temel geçim kaynağının zeytincilik olduğu alınan bilgiler arasındadır. 1970-1980 yılları arasında tütün ekiminin yapılmaya başlandığı, fakat tütün ekiminin bitmesinden sonra boş kalan arazilerin bir bölümünün zeytin fidanı dikilerek değerlendirildiği belirtilmiştir. Köy halkı, zeytincilik faaliyetinde daha fazla ilerlemek istediklerini,

Tarım Politikaları ve Tarımsal Faaliyetlerin Değişimi: Muğla Köyleri Örneği

bunun da ancak yörede kurulacak zeytinyağı fabrikasıyla mümkün olabileceğini ifade etmiştir.

3.4.6. Meyve-sebze Üretimi: Sebze-meyve üretimi yörede hemen hemen tüm haneler tarafından en azından geçimlik olarak yapılmaktadır. Genel olarak ihtiyaç fazlası ürünler ya yerel pazarlarda satılmakta ya da toptancıya verilmektedir. Sebze ve meyve üretimi zaman içerisinde pazar koşullarındaki değişikliklerden daha çabuk etkilenmektedir. Fiyatların düştüğü dönemlerde sebze ve meyvenin satılmadığı ve ürünlerin elde kaldığı yaygın olarak yakınılan konulardan bir tanesidir. Bu nedenle köylerde genel olarak pazar koşullarının çabuk değişmesi nedeni ile riske girmek istemeyen çiftçi bu ürünleri yetiştirmek için emek ve para harcamadıklarını dile getirmiştir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, daha önce sebze ve meyve üretimi ile geçimlerini sağladıklarını bildiren 4 aile maliyet artışı ve satış fiyatlarının düşmesi nedeni ile sebze-meyve üretimini bıraktıklarını bildirmişlerdir. Maliyet artışının, özellikle ilaç, gübre, enerji (mazot, elektrik) ve sulama masraflarının artmasının yanı sıra, pazarda ya da alıcıların ürünleri alış fiyatlarının düşük olmasının sebze ve meyve üreticisini zor durumda bıraktığı görüşmeler sonucunda öğrenilmiştir. İzleyen bölümde sebze ve meyve üretimindeki durum köy bazında kısaca tartışılmıştır.

Çırpı Köyü'nde sulama suyunun olmayışının köyün başlıca sorunları arasında yer aldığı aktarılmaktadır. Son yıllarda yaşanan kuraklık nedeniyle meyve-sebze üretiminin ancak hane halkının ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda yapılabildiği belirtilmektedir.

Çitlik Köyü'nde sebze-meyve üretiminin tarım arazilerinin boş kalmaması ve az uğraş istemesi nedeniyle yapıldığı köy halkı tarafından belirtilmiştir. Görüşme yapılan kişilerden alınan bilgilere göre, hane ihtiyacının karşılanmasından arta kalan ürünler pazarda ya da toptancıya satılmaktadır.

Denizova Köyü'nde sebze-meyve üretimi köyün temel geçim kaynakları arasında gösterilmektedir. Üretilen ürünlerin hane halkının ihtiyaçlarını karşılaması dışında, pazarda satılmak üzere üretildiği ifade edilmiştir.

Doğanköy'de sebze üretimi büyük ölçüde pazar amaçlı yapılmaktadır. Köy halkı ürünlerini yerel pazarlarda ya da turizm bölgelerindeki marketlere sattıklarını ifade etmektedirler. Tütün ekiminin bitmesinden sonra boş kalan arazilerin bir kısmın sebze-meyve üretiminde değerlendirildiği belirtilmiştir.

Kıran Köyü'nün yakın çevresindeki alanların engebeli olması nedeni ile bahçe tarımının yaygın bir şekilde yapılmasına elverişli olmadığı aktarılmaktadır. Köyde su sıkıntısı yaşandığı ve bu durumun üretilen ürünlerin maliyetinin artmasına neden olduğu belirtilmektedir. Fakat diğer yandan, köyün denize yakın bölgelerindeki tarlalarda sulama olanağı daha fazla olduğu için sebze ve meyve üretimi daha çok bu kesimlerde yapılmaktadır. Kıyı kesimlerde

Şinasi Öztürk

tarla ve bahçesi olanlar buralarda verimliliğinin daha fazla olması nedeni ile pazara yönelik üretim yapmaktadırlar.

Kızılyaka Köyü'nde sebze- meyve üretiminin az uğraş istemesi ve daha kolay pazar bulması nedeniyle tercih edildiği ifade edilmektedir. Geçmiş yıllarda tütün üretimine daha çok ağırlık verildiği için sebze-meyve üretiminin günümüzdeki kadar yoğun yapılmadığı alınan bilgiler arasındadır.

Özlüce Köyü'nde görüşme yapılan kişilerden alınan bilgilere göre, sebze-meyve üretimi hane halkının ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda yapılmakta, ihtiyaç fazlası olan ürünler köye gelen tüccarlara ya da yerel pazarlarda satılmaktadır.

Sarayyanı Köyü'nde tütün üretiminin bitmesinden sonra fazla gelir getirdiği düşüncesiyle boş kalan arazilerin, sebze-meyve ekilerek değerlendirildiği belirtilmektedir. Hane halkının ihtiyaçlarından arta kalan ürünlerin yerel pazarlarda satıldığı belirtilmektedir.

Yenice Köyü'nde tütün üretiminin azalmasından sonra köy halkı bahçe tarımına yöneldiklerini belirtmiştir. Görüşme yapılan kişilerden alınan bilgilere göre, köydeki hanelerden sadece biri ürünlerini (sebze-meyve) Marmaris ve Bodrum'daki büyük alışveriş merkezlerine satmaktadır. Geri kalan haneler yerel pazarda satmak üzere sebze ve meyve üretmektedir.

Zeytinköy'de görüşme yapılan kişilerden alınan bilgilere göre geçmiş yıllarda meyve-sebze üretimi sadece hane halkının ihtiyaçlarını karşılayacak oranda yapılırken, sonraki yıllarda tütün üretiminin bitmesi nedeni ile sebze-meyve üretimi pazara yönelik yapılmaya başlanmıştır. Üretilen ürünler yerel pazarlarda ve toptancıya da satılmaktadır.

Yukarıda anlatılan bulgular çerçevesinde, köylerde yapılan tarımsal faaliyetlerin zaman içerisinde değişimi kısaca aşağıdaki gibi özetlenebilir. Daha önce de bahsedildiği gibi, Muğla köylerinde genel olarak yapılan tarım tütüncülük, arıcılık, hayvancılık, zeytincilik ve tahıl üretimi üzerinedir. Bulgulara göre tütüncülük faaliyeti araştırma yapılan köylerden sadece ikisinde azalarak devam ederken diğer köylerde bitmiştir. Arıcılık faaliyeti beş köyde azalarak devam etmekte iken diğer beş köyde de tamamen bitmiş durumdadır.

Hayvancılık 4 köyde artarak devam etmesine rağmen, sadece bir köyde değişmeden devam etmektedir. Bu köylerde hayvancılık faaliyetlerinin artmasının temel nedeni tütüncülük, arıcılık ve zeytincilik gibi faaliyetlerin bitmesi ya da azalması sonucu yapabilecekleri başka faaliyetin kalmaması olarak mülâkat sırasında görüşmeciler tarafından bildirilmiştir. Bunun dışında araştırma yapılan 10 köyden 4'ünde de hayvancılığın azaldığı görülmektedir.

Ormancılık yapan 6 köyden 3'ünde ormancılığın tamamen bittiği ve 3 köyde de azaldığı tabloda görülmektedir. Araştırma yapılan 10 köyde de geçmişte yaygın olarak yapılan zeytincilik son yıllarda yapılan teşvik ve

Tarım Politikaları ve Tarımsal Faaliyetlerin Değişimi: Muğla Köyleri Örneği

desteklere rağmen 5 köyde azalmış bir köyde tamamen bitmiştir. Sadece 3 köyde zeytincilik faaliyetinin değişmediği ve halen devam etmekte olduğu tablodan görülmektedir.

Tahıl üretimi hayvancılığa bağlı olarak 6 köyde artmıştır. Bu köylerin içinden sadece Zeytin Köyünde hayvancılık bitmesine rağmen tahıl üretiminin arttığı görülmektedir. Diğer 5 köyde de hayvan yemi olarak kullanmak amacı ile tahıl üretiminin arttığı mülâkat yapılanlar tarafından belirtilmiştir. Diğer 4 köyde tahıl üretimi hayvancılığın da azalması nedeni ile azalmıştır.

Sebze-meyve üretimi faaliyetlerinin sadece bir köyde azaldığı (aşırı susuzluk nedeni ile) ve bir köyde de değişmediği tabloda görülmektedir. Diğer 8 köyde de sebze-meyve üreticiliğinin arttığı tabloda görülmektedir. Özellikle tütüncülük faaliyetinin bitmesi nedeni ile yeni geçim kaynakları arayan köylüler hayvancılığın yanı sıra özellikle sebze-meyve üretimine yönelmişlerdir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırma sonucu bulgular göstermektedir ki, araştırma için seçilen 10 köyde tarımsal faaliyetler özellikle uygulanan tarım politikaları ve pazar koşulları nedeni ile genel olarak azalma eğilimindedir. Bunun yanı sıra bazı tarımsal faaliyetler azalırken başka tarımsal faaliyetlere yönelme az da olsa yaşanmaktadır. Bahsedilen temel nedenlerin dışında yaşlılık ve iklimin değişmesi gibi nedenlerin de tarımsal faaliyetlerin azalmasında etken olduğu saptanmıştır. Saptanan bu olgular kırsal yapının değişmesine neden olmuştur. Bunların başında ekonomik faaliyetlerin (tarımsal faaliyetler) azalması, buna bağlı olarak köy ekonomisinin zayıflaması, nüfus yapısının değişmesi, göç ve yoksulluk gibi olgulardan bahsetmek mümkündür.

10 köyde yapılan mülâkatlar sonucunda, son 10-15 yıla kadar köylülerin en çok üretim yaptıkları ürünün "tütün" olduğu belirlenmiştir. Tütün üretimi, son 10-15 yıla kadar büyük miktarda yapılmakta ve önemli bir gelir kaynağı olarak görülmektedir. Tütün üretimine kota getirilmiş olması ve devletin ürün destekleme primlerini kaldırmasından sonra tütün üretimi azalmaya başlamıştır.

Diğer tarım ürünlerinde daha farklı bir sorun ile karşılaşmaktadır. Köylünün karşılaştığı en büyük sorun, tarımsal faaliyetlerinde üretim aşamasındaki yüksek maliyet sorunudur. Genel olarak tarımsal girdi fiyatlarının oldukça yüksek olduğu köylüler tarafından bildirilmiştir. Buna karşılık tarımsal ürünlerin pazara çıkış fiyatları ya da toptancıya veya aracıya satış fiyatları maliyeti karşılayabilecek miktarda kalmamaktadır. Bu durum, tarım ile uğraşan kişilerin zamanla tarımsal faaliyetleri bırakmalarına ve alternatif işler aramasına yol açmıştır.

Gübre ve tohumlukların fiyatının artması, üretim girdilerinin yüksek fiyatları, çiftçilerin ürettiği ürünün gelirlerine oranla geçimini sağlaması

Şinasi Öztürk

bakımından fiyatlarının yüksekliği, küçük köylünün bu koşullarda zor durumda kalması, uygulanan tarım politikaları ve pazar koşulları ile bağlantılıdır. Neo-liberal politikalar sonucunda gübre ve tohumluk üretimi yapan KİT'lerin özelleştirilmesi, üretimin ve fiyat belirlemesinin kapitalist tekellere ve özel işletmelere bırakılmasını sağlamış, böylece tarımsal faaliyetlerin ticari ve kapitalist ilişkilere doğrultusunda değişmesi sağlanmıştır.

Tütün üretimine alternatif olarak önerilen diğer ürünlerin (zeytin, ceviz, narenciye, sebze ve meyve, tahıl, vb.) yetiştirilmesine yönelik yapılan teşvikler ve verilen destekler, köylülerin yaşam alışkanlıkları ile köylerin coğrafi özelliklerinin ve toprak yapısının göz önünde bulundurulmaması nedeni ile şimdilik istenilen amaca ulaşmamaktadır. Diğer yandan köylünün üretim konusunda teknik bilgi ihtiyacının karşılanamaması ve ürünlerine pazar bulamaması diğer önemli konulardır.

Hayvancılık konusunda da benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Hayvan yemi fiyatlarının yüksek olması, buna karşılık hayvansal ürünlerin aracıya ya da firmalara satış fiyatları çiftçiler açısından düşüktür. Bu nedenlerle mülakat yapılan hanelerin önemli bir kısmı sadece kendi tüketimine yetecek ölçüde hayvan beslemektedir.

Arıcılık, yörenin geleneksel faaliyeti olmasına rağmen tarım konusunda yaşanan sorunların benzeri ile karşı karşıyadır. Maliyetin yüksekliği ve ürünlerin satış fiyatlarının düşüklüğü arıcılık faaliyetini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca arıcılık, iklim koşullarına bağlı bir uğraş olması nedeni ile çevre ve iklim değişikliklerinden (mevsim değişiklikleri, termik santralin etkisi vb.) en fazla etkilenen faaliyet olarak görülmektedir.

Tarımsal ürünlerin gelirlerinin düşük olması tarımsal üretimi olumsuz etkilemekte ve tarımsal faaliyetleri bırakan köylülerin köyden kente göç etmesine yol açmaktadır. Yaşanan bu göçler, belirgin olarak turistik yörelere ve yakın kentlere doğru gerçekleşmektedir. Turistik yörelerde ve yakın kentlerde çalışan köylüler ise düşük gelirli ve vasıfsız eleman gerektiren iş alanlarında istihdam edilmektedir. Diğer yandan yapılan araştırmada edinilen bilgilere göre, birçok aile yaşadıkları köylerde ikamet etmeye devam etmelerine rağmen, çalışmak için yakın yerlerde bulunan iş yerlerine gitmektedir.

Sonuç olarak bakıldığında, tarım sektörü, uluslararası kuruluşlar tarafından belirlenen ve ülkeleri çeşitli uygulamalarla karşı karşıya bırakan kurallar sonucunda olumsuz anlamda en fazla etkilenen sektör olmuştur. Uygulanan ulusal tarım politikaları uluslar arası antlaşmalar ve uyum programları sonucunda tarım alanında özellikle küçük üreticinin zararına çalışmaktadır. Özellikle tarımsal üretime ve çiftçiye verilen desteklerin azaltılması ve verilen desteğin niteliğinin sürekli uluslar arası ihtiyaçlara göre düzenlenmesi tarımsal üretimin kesintiye uğramasına neden olmuştur. Türkiye nüfusunun önemli bir kısmının kırsal alanda yaşadığı ve tarımsal faaliyetlerle uğraşarak geçimini sağladığı düşünüldüğünde, ortaya çıkan tablonun

Tarım Politikaları ve Tarımsal Faaliyetlerin Değişimi: Muğla Köyleri Örneği

boyutlarını düşünmek daha da kolaylaşmaktadır. Tarımsal faaliyetlerden geçimini sağlayamaz hale gelen köylüler kente göç etmeye yönelmişlerdir. Bunun sonucunda işsizlik ve yoksulluk artmıştır.

Tarım sektörünün hem ulusal hem de küresel boyutta kapitalistleşmesi ve tarım sektöründe büyük tarım işletmelerinin hâkim olması, pek çok az gelişmiş ülkede, planlanmadan ve alternatifler sunulmadan tarım alanında kapitalistleşmeye yönelik kararların alınması çok ciddi sosyo-ekonomik sorunlara yol açmaya başlamıştır. Son birkaç yıldır gıda sektöründe yaşanan olumsuzluklar ve gıda fiyatlarının hızla artması sadece yerel değil, aynı zamanda ulusal ve küresel boyutta da çok ciddi sorunlarla karşılaşacağımızın bir göstergesidir.

1980'lerden sonra neo-liberal ekonomi politikalarının küreselleşme ile beraber dünyanın pek çok ülkesinde uygulanması ve/veya uygulanmak zorunda bırakılması sonucunda, bu ülkeler kendi "ulusal" politikalarını uygulamakta zorlanmaya başlamıştır. Özellikle ulus-devletin zayıflatılması ve özelleştirme politikaları birçok ülkenin kendi ulusal politikalarını oluşturmasına ve sürdürmesine büyük bir engel oluşturmaktadır. Bu koşullarda oluşturulan uluslararası politikalarda az gelişmiş ülkelerin gerek küresel politikaların belirlenmesinde, gerekse bu politikaların uygulanmasında dezavantajlı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu durumda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeler ve onların temsilcisi olan uluslararası kuruluşlar ve çokuluslu şirketlerle beraber belirledikleri tarım politikaları bu ülkelerin ulusal tarım politikalarının da yönünü belirlemektedir.

Uluslararası düzlemde alınan politik kararların, gerçekte birbirinden çok farklı koşullara sahip ülkelere uygulanması o ülkelerde ciddi sorunlara yol açmaktadır. Merkez ülkelerin yararına ve az gelişmiş çevre ülkelerin zararına olacak şekilde küresel politikaların uygulanması, açlık ve yoksulluk gibi küresel boyutta çok ciddi sorunlara yol açmaya başlamıştır ve bu durumun eğer gerekli önlemler alınmaz ise daha da artacağı tahmin edilmektedir.

Şinasi Öztürk

Kaynaklar

- Muğla İl Tarım Müdürlüğü. <http://www.muğla-tarim.gov.tr/>. (15.7.2008)
- Muğla Valiliği. www.muğla.gov.tr. (17.08.2008)
- OKTİK, Nurgün, 2002, *Turizm Sektöründe Çalışan Kadınların Toplumsal Değişime Etkisi*, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayını
- ÖRÜCÜ, Edip, T. Ceylan, 1995, *Muğla İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı*. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayını
- TEKELİ, İlhan, 1993, *Tarih İçinde Muğla*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları

THE POSSIBILITY OF A LEISURE SOCIETY: COMMODIFICATION OF LEISURE AMONG WELL-TO-DO OLD PEOPLE IN TURKEY*

Boş Zaman Toplumunun İmkanlılığı:

Türkiye’de Varlıklı Yaşlılarda Boş Zamanın Metalaşması

*Pelin ÖNDER EROL***

Özet

Boş zaman toplumunun imkanlılığı konusu, üzerinde çokça tartışılan konulardan biridir. Bu türden bir imkanlılığı değerlendirebilmek için iki noktaya temas etmek gerekir. Bunlardan ilki, dünyadakine benzer bir biçimde Türkiye’de de 20. yüzyıldan günümüze değin süregiden yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranının ve de ömür uzunluluğunun yükselmesine işaret eden demografik değişimdir. İkincisi ise, moderniteyle ilişkilendirilen Sanayi Devriminden farklı olarak, postmodernitenin etkileriyle birlikte sadece malların değil hizmetlerin de birer gösterişçi tüketim nesnesi haline dönüştüğü gerçeğidir. Bu makalede boş zaman toplumunun imkanlılığı, postmoderniteyle ilişkilendirilebilecek olan iki eğilimle açıklanmaya çalışılacaktır, bunlardan biri yaşlı nüfus oranı ve ömür uzunluluğunun giderek yükselmesi diğeri ise tüketim toplumunda gösterişçi tüketimin öneminin artmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Boş zaman toplumu, Boş zamanın metalaşması, Yaşlılar, Demografik yaşlanma

Abstract

The possibility of leisure society is an issue which is commonly debated over. Two important points should be indicated here to assess this possibility. Firstly, the demographical trend in Turkey, as it is in the world, shows that both percentage of old age population and longevity have increased especially since the early 20th century. Secondly, just after Industrial Revolution, which is associated with modernism, goods became agents of conspicuous consumption, whereas with postmodernism, not only goods but also services began to be consumed. In this paper, it is argued that leisure society is turning into a reality by contribution of two trends which refer to the increased share of old people and longevity and the increased importance of conspicuous consumption in the consumer society both of which are mostly associated with the effects of postmodernism.

Keywords: Leisure society, Commodification of leisure, Old people, Demographical ageing

* This paper is mainly based on the paper titled “Leisure as a Commodity: A Case of Well-to-do Old People in Turkey” which is orally presented at First International Sociological Association Forum of Sociology, September 5-8, 2008, Barcelona, Spain. The participation of the author to the Congress was funded by TÜBİTAK-BİDEB.

** Arş.Gör., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, pelin.erol@ege.edu.tr

Introduction

The question whether the leisure society is somehow possible is generally handled in terms of shrinking working hours. However it is blurred whether working hours will occupy shorter time of people's daily lives in the future or not. Especially in developing countries like Turkey, the anticipation is more likely to be failed due to the fact that traditional working patterns are long-established. On the other hand it can be clearly seen that in the contemporary Turkish society people increasingly live longer and consume more, like those in many parts of the world. In other words, the coming of a leisure society will eventuate not because working hours will be reduced, but it will primarily eventuate because people will be willing to consume leisure services in order to spend long years after retirement in an efficient way. Until retirement, people hardly have time to participate in leisure activities. Especially in the second and third quarters of the life course, Turkish people are so much concerning with their working and family lives. Moreover, people who live longer years have already been retired at relatively early ages. Especially in Turkey, there are many people who have retired at their late 40's. If it is taken into consideration that life expectancy at birth is 70 in Turkey, at average, we would come into conclusion that people have a potential to live their last 20 years out of a paid labor. This means that they have the longest leisure time in their retirement period when compared with any human life course. But the important point here is that, whether they prefer to pursue any leisure practice actively or not, depends on to what extent they get involved in consumer culture. Because many people who retire at an early age economically need to pursue a second career. Or even people who do not work after retirement can not afford consuming leisure pursuits. Thus, the subjects of this paper are the people who do not take part in any kind of paid labor plus who can afford consuming the commodity "leisure".

In postmodern era, the image of old people is increasingly having the attribution of being "active". Among few social theories of aging, Activity Theory assumes that old people have higher life-satisfaction when they get involved in social life including social activities. It is imposed upon old people that they would better maintain their active image through consuming those leisure services. As a result, the years from retirement to death are introduced as "golden ages" and some kinds of old people-oriented activities are organized in order to attract them; that third age tourism -tourism which is carried out by people at 50 and over- has gained importance for the last decades proves this claim.

Indeed, especially in urban areas of Turkey this kind of category is arising. Old people from upper-middle classes are increasingly getting involved in leisure activities such as traveling, joining sports clubs, visiting the places which such as shopping malls, amusing parks, entertainment facilities such as

The Possibility of a Leisure Society: Commodification of Leisure Among Well-to-do Old People in Turkey

restaurants, bars, etc. which Ritzer (2000) calls as “cathedrals of consumption”.

In addition, the socio-economic category of middle class with an average income can be added into the pool of old consumers. In this paper, it is intended to indicate by the category of well-to-do people is the people from both upper and middle classes. The reason can be explained such that people from middle class have a certain level of income, yet their children have already got married or been living by their own; hence disposable income is increasing in old ages. However whether old people who have relatively high disposable income are willing to spend their money in leisure activities depends on how high a cultural capital they have. In addition, this group is assumed as they have cultural capital at least, and cultural capital causes old people to spend their disposable income in leisure activities. In this regard, Pierre Bourdieu (1984) is the one who excellently demonstrates how class and consumption patterns are interrelated. According to Bourdieu taste is determined by classes; and classes in every strata have their own distinct tastes.

This is partly the case in Turkey. It is partly because classes are too much intertwined in Turkey and it is hard to make a distinction between classes depending on their practices. Thus, Bourdieuan perspective in terms of making distinctions based on leisure activities which they participate among classes is not fully applicable to Turkish society. That is why it is abstained from using the concept “class” in such a specific Turkish case. Instead it is preferred to handle the subject of this study in more general terms which is “well-to-do old people” as a “category” whose life styles determine their position in the socioeconomic scale.

Not only longevity, but also the percentage of old people within total population increases. This trend leads the market to pay more attention to old people, because they become a distinct category in society. Therefore increase in the percentage of old people has an indirect effect in commodification of leisure among old people. The perception of category of old people as a huge group resulted in seeing them as people who have a potential to be good-tempered consumers as they are appropriately oriented towards consumption. Leisure market, like others, apprehends that old people can not be ignored, and it is frequently claimed that the companies which realize this fact will gain in the long-run.

Today the world is defined in terms of some trends which are commonly seen in almost all parts of the world. Turkey, as a developing country, is also following these current trends. Two of these trends are of great importance in shaping the future of the concept leisure. One of them is the rise of consumer culture which can be associated with postmodernity, and the

other one is the increase in longevity and, as a result, higher percentage of old people in total population.

1. Rise of Consumer Culture and the Commodification of Leisure

In modern times, everything to be consumed used to be the means through which people meet their needs. However in postmodernity, consumption itself has become a means to be consumed. In postmodern society the object consumed becomes a sign, and the individual becomes a sign-gatherer. "Consumption, then, must be understood as the consumption of use-values, a material utility, but primarily as the consumption of signs" (Featherstone,2007:83). For Baudrillard (2004) consumer society is a society for learning of consumption and getting used to consume socially. In a similar view, Zygmunt Bauman (2006) analyzes the individual as an actor in consumer society. According to him, the contemporary society forms its members in a way it is ordered by the mission of playing consumer's role. The norm which our society imposes upon its members is the ability and willingness to play this role. Moreover consumers are consist of all people regardless of their age, years of childhood, adolescence, retirement and elderhood are all expected to be parts of a human life course in which people consume actively (Ritzer,2000).

Likewise, leisure begins to be taken as a commodity to be consumed in postmodern consumer society. However, in pre-modern times, leisure used to be a possession of upper classes (Aytaç,2006; Kelly,1982, Torkildsen, 1992; Urry,1991). Leisure "has been identified with elitism and class privilege since the earliest civilizations" (Torkildsen,1992:15); however in contemporary society leisure is primarily a right achieved by all social classes.

"The English word 'leisure' appears to be derived from the Latin licere, 'to be permitted' or 'to be free'" (Torkildsen,1992:25). Some writers argue that leisure refers to non-work time, and some argue that it is a time which is out of any kind of obligations including work. No matter which claim is taken into consideration, leisure is possessed by old people, who have already been retired and have few chores to do in rest of their lives.

Upper class has a privilege to consume without producing, which is directly indicating the concept leisure. For Bauman (2006), belongings of the others are contempered through exhibiting adventures of well-to-do people. The wealthy turns into a universal object of worship; not only the wealthy himself, but also the activities he performs begin to be worshipped in postmodern age. Thus lower classes imitate the activities, like all other kinds of belongings, of upper classes; these activities become reference points for the whole consumer society.

The Possibility of a Leisure Society: Commodification of Leisure Among Well-to-do Old People in Turkey

Baudrillard (2004) analyzes the leisure in sign form; to him leisure is a sign because of two reasons. Firstly, having leisure explicitly proves that someone has not to work for a wage. Since it is a non-production time, it has a symbolic value in itself. Secondly, leisure is a means to exhibit the activities which require both cultural capital and discretionary income. Therefore Baudrillard provides a congruent evidence; leisure of well-to-do old people proves this statements. Firstly, they do not need to work for a second career unlike old people who need to rework after retirement. On the contrary, “for low-income elderly, leisure may be a meaningless concept, if they had to continue working or lack the resources for satisfying recreational time” (Hooyman,Kiyak,1991:404). Secondly, because they have sufficient cultural capitals, they have a strong tendency to get involved in conspicuous leisure services.

Leisure turned into a commodity which is an object to be sold in the market. Particularly well-to-do old people constitute a group of people who have both time and money for consuming leisure activities, such as having hobbies (painting, fishing, gardening etc.), joining sports clubs, having health and fitness memberships, visiting museums, going to theaters, concerts, cinemas, going out for eating, owning fields for gardening and viniculturing, having pay-TV services, magazines, books, and traveling.

It is the creation of industrialization that the concept leisure is used for mass of people. In pre-industrial age, the boundary between work and leisure was blurred and transitional. The fact that the masses got involved in industrialization process, paradoxically resulted in the widespread experience of leisure, which is not limited to upper classes. It is the innovation of industrialization and postmodernity that leisure is perceived as an object to be consumed and commodified. “Leisure as shaped by a flow of commodities became valued not simply for its ability to satisfy leisure needs (for its use), but also for its appearance, such that the collection of images and appearances advances in leisure activities became an end in itself” (Goldman,1983:95). Leisure has also taken its own share from the webs of consumption which wraps every sphere of human life. The meaning attributed to leisure is far beyond its functional value and “the ‘good life’ may be defined as one in which such goods are possessed and used” (Kelly,1991:9)

2. Increase in the Share of Old Age Population

Currently more people live longer. The number of people who survive until their old ages are much more in number when compared with the past. This is partly due to the fall in mortality rates at all ages. By all means, we can not overlook the improvements in health facilities. On the other hand, percentage of old people is increasingly getting bigger, not only because they survive until old ages thanks to improvement in health and care services, but

Pelin Önder Erol

because the fertility rates declined. The reasons why fertility trend declined in Turkey can be handled in terms of “urbanization, migration movements, increased educational level, multiplying and differentiating life styles” (Tufan, 2003:42), each of which is worth discussing so long.

It is not only today but also in the past, individuals used to be able to reach at advanced ages, however these individual cases were regarded as exceptional cases. People who have the chance to survive until their old ages used to be so few that it was considered that those people who reached at advanced ages were able to do so because of an hidden cause. In other words, this exceptional cases used to be attributed to a supreme power’s will. Therefore in the past, elderly were considered as people who are endowed some miraculous abilities. As people more in number get older, being old is stripped off its miraculous characteristic and become ordinary and begin to be perceived as accessible. Today, we witness that a large number of people have the chance to become an old person, and those old people who are many in number know that they have many years left to live effectively.

In the second half of the 20th century, especially developed world experienced a rapid demographic change. In the meantime, Turkey had a similar trend, and the share of the population at the age of 60 and older which was 5,8% in 1950, is 8,2% today. In the world, it is foreseen that a more rapid growth of old age population would be experienced in the 21st century than it is experienced in the previous century. According to McCracken&Phillips (2005), it is anticipated that the old age population, which is growing by 2% annually, would be much more in number by a growth rate of 2,5% annually by the years 2025-2030. “In 1990, there were 325 million people age 65 and older. By 2025 that number will more than double to 822 million (Preston and Martin,1994 as cited by Quadagano,1999:48)

Today, the claim that the world is graying dominates the social discourse about elderly. It is projected that the developing countries, including Turkey, would experience demographic ageing more rapidly than the developed world did (UN,2007). Thus today in Turkey, 6% of total population is composed of people at 60 and over. This means that the rest 94% of Turkey population is getting older. What should be considered is Turkey has a relatively young population now; but in the short-term this huge young population will constitute an old age population.

3. When the Two Trends Which Render Leisure Real are Consolidated

In the previous sections it is argued that two trends which are considered as outcomes of postmodernist effects render the concept leisure more and more real. In order to recall; these trends were an aggravated

The Possibility of a Leisure Society: Commodification of Leisure Among Well-to-do Old People in Turkey

consumer culture and an ageing world. In this section, the moment where these two trends are intersected is discussed.

“Consumer culture publicity suggests that we all have a room for self-improvement and self-expression whatever our are” (Featherstone,2007:84). As a matter of fact, regardless of our ages we all are encompassed by consumptivity patterns in all spheres of our lives.

It is exactly true for Turkey; and these aged consumers of the near future will be healthier and will have different tastes than those of today. When it is projected to future in Turkey, it is asserted in this paper that well-to-do old people living in Turkey’s prosperous urban areas are increasingly having awareness that they can experience their retirement period actively. More and more people are pursuing leisure activities which are commodified. This category of people is characterized as “new elderly” and portrayed by Tufan (2003:24-28) in a noticeable way;

“The most distinctive characteristic of new elderly is that they have a high education level, had worked in upper positions and have an opportunity to obtain and raise assets. They turned into a special group of elderly with ‘new life styles’ who have an opportunity to withdraw from working life in relatively earlier stage, have an income more than average. The new elderly who are distinctive because of their active life styles participate in travels, educational facilities and cultural activities. Among the goals of new elderly, who have some features such as self-realization, creativity, personal development, being open to newnesses, are life taste (including consumption), mobility (they like traveling), using variety means of communication, social relationships, cultural activities”.

Old leisure consumers is a category which is increasingly attributed more importance because of the key forces that influence leisure market; these key forces are “a continuing rise in affluence, a growing desire for experiences over products, willingness to spend beyond income means, a shift away from ‘youth culture’ as the population ages” (Cox,2002:187).

Despite of their relatively shorter life expectancies, old people in Turkey with longer retirement periods can be handled as an efficient leisure consumer category. “The youngest retirees in Europe live in our country. The greatest contradiction our people has is that they are the old people who die at their earliest within Europe, but at the same time who have the longest elderhood period” (Tufan,2003:48).

It is clear that in the following years investments in leisure sector targeting well-to-do old people especially residing in urban areas will increase. Drawing on Veblen, it can be suggested that today’s well-to-do old people make up Veblen’s leisure class in postmodern terms. According to him leisure is consumption of non-productive time and conspicuous leisure is a method of

showing one's prosperity (Veblen,[1899]2005). Similarly well-to-do old people in Turkey who are in a complete withdrawal from paid labor at relatively early ages, get involved in conspicuous consumption pattern, however without producing.

According to Ritzer (2000), increasingly more people have time to spend their income; for instance, many people retire at their early ages while their expectations from life are still increasing. For him due to the rapidly developing economy, increasing number of retirees are becoming active consumers.

Leisure is an excellent area in which people, including elderly, can find opportunities to express themselves. The leisure sector presents many alternatives and package programs to old consumers especially who have discretionary time and disposable income. "Higher income individuals generally prefer activities that emphasize creativity and personal development, such as work with clubs and organizations, participation in cultural events, traveling and entertaining guests at private parties" (Kelly et al.,1986 as cited by Hooyman,Kiyak,1991: 405).

Conclusion

In a postmodern world, people tend to live longer and those people living longer tend to consume more. This is the basic assumption of this paper in which possibility of a leisure society is discussed in the frame of these trends. They have a feature in common; both of them occur out of people's rational choices, in other words they are external to the people in concern.

Firstly, consumption patterns are somehow pre-determined and structural, people are much more wrapped by consumer culture today than the world three decades ago. Leisure pursuits as conspicuous consumption commodities also fall into this category. "Leisure is not left on its own being since modern times, it no more exists by its own innate form" (Aytaç,2006:84). Leisure has a deep connotation about consuming some high pleasure elements which is directly associated with cultural capital. It has always been pre-arranged for us, and with the domination of consumer culture, leisure pursuits have immediately been prepared for selling in the market.

In terms of consumption of leisure by old people, it is not surprising to see a well-to-do old people who prefers to consume leisure pursuits instead of purchasing goods. In fact "elderly market is a market of 'experience' rather than 'products'" (Marangoz,2006:82). Thus elderly market is increasingly paying more attention to services provided for old people. In a similar view, Bone (1991:19) argues that old people "tend to use products and services that enrich their lives, enable them enjoy the beauty of their world". As a result, in the world and in Turkey, more educated, healthier old people who pursue

The Possibility of a Leisure Society: Commodification of Leisure Among Well-to-do Old People in Turkey

leisure activities are getting bigger. Indisputably this can not be explained through free will of those people. The effect of economical view which points out the artificial creation of "active image" of old people by leisure market should not be ignored. "Leisure shifted from being under individual's own control to being a set of activities which as if they are 'need' and 'must'" (Aytaç,2004:117).

Secondly, people live longer and old people constitute a greater share within the population of all age groups. Increase of old age population both in absolute and relative numbers is literally a consequence of demographic change which occurs at macro levels. Except for migration, the other determinants -fertility and mortality-which affect demographic change have nothing to do with people's own wills. Besides, migration does not put an effect upon demographic ageing, unless the study's focus point is ageing patterns in a local area. The effects upon fertility and mortality rates are structural and can be improved or worsen only by macro interventions.

Although these trends occur out of people's agency, they have a direct effect upon people's lives. They provide answers for a wide range of issues from how long to live, to how to live and to what to consume. From a structural point of view, these are all overdetermined and people just live within the frame given. Likewise old people who are retired and have many years left to live actively are provided many alternatives by the leisure sector. "Over the long-term ageing of the population is the clearest and most predictable trend that will influence the shape of leisure demand" (Cox,2002:189).

Consequently, when the two general trends -rise of consumerism and the increase in the longevity- are consolidated, it becomes obvious that well to-do old people increasingly tend to consume leisure services, which render the leisure society more possible. These trends which are generally seen throughout the world are also followed by Turkish society which is experiencing postmodernist effects both on demographical ageing and consumption patterns.

References

- AYTAÇ, Ömer, 2004, "Kapitalizm ve Hegemonya İlişkileri Bağlamında Boş Zaman", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, December 2004, Vol: 28, No:2, pp:115-138
- AYTAÇ, Ömer, 2006, "Boş Zamanın Değişen Yüzü: Yaşam Deneyimleri ve Kimlik İnşai", *Sosyoloji Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, January 2006, No: 15, pp:57-90
- BAUDRILLARD, Jean, 2004, *Tüketim Toplumu*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- BAUMAN, Zygmunt, 2006, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- BONE, Paula Fitzgerald, 1991, "Identifying Mature Segments", *The Journal of Consumer Marketing*, Fall, Vol:8, No:4, pp:19-32
- BOURDIEU, Pierre, 1984, *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press
- COX, Jayne, 2002, "Leisure Property Trends: Consumer Spending and Leisure Futures", *Journal of Leisure Property*, Vol:2, No: 2, pp:180-190
- FEATHERSTONE, Mike, 2007, *Consumer Culture and Postmodernism*, London, California, New Delhi, Singapore: Sage
- GOLDMAN, Robert, 1983, "We Make Weekends: Leisure and the Commodity Form", *Social Text*, Winter 1983-1984, No:8, pp: 84-103
- HOOYMAN, Nancy. R., KIYAK, H. Asuman, 1991, *Social Gerontology: A Multidisciplinary Perspective*, Boston: Allyn and Bacon
- KELLY, John. R., 1982, *Leisure*, New York: Prentice Hall
- KELLY, John. R., 1991, "Commodification and Consciousness: An Initial Study", *Leisure Studies*, 10:1, pp:7-18
- MARANGOZ, Mehmet, 2006, "Yaşlı Tüketiciler ve Yaşlı Tüketicilerin Harcama Eğilimlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Yönetim ve Ekonomi*, 2006, Volume: 13, No:1
- MCKRACKEN Kevin, PHILLIPS David R., 2005, "International Demographic Transition" (in) *Ageing and Place*, (edited by) ANDREWS Gavin J. & PHILLIPS David R. London and New York: Routledge
- QUADAGNO, Jill, 1999, *Aging and The Life Course*, USA: McGraw-Hill College
- RITZER, George, 2000, *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek: Tüketim Araçlarının Devrimcileştirilmesi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

The Possibility of a Leisure Society: Commodification of Leisure Among Well-to-do Old People in Turkey

- TORKILDSEN, George, 1992, *Leisure and Recreation Management* London, New York: E & FN Spon
- TUFAN, İsmail, 2002, *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık*, İstanbul: Aykırı Yayıncılık
- TUFAN, İsmail, 2003 *Modernleşen Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlanmak*, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi,
- UN, 2007, *World Population Ageing*, New York: UN Publications
- URRY, John, 1991, *The Tourist Gaze: Leisure and Travel in Contemporary Societies*, London: Sage
- VEBLER, Torstein, 2005, *Aylak Sınıfın Teorisi*, İstanbul: Babil Yayınları

**POZİTİVİST SİYASET İDEOLOJİSİNİN 'İKTİDAR AHLAKI' ÜZERİNE
BİR NOT**

A Note on 'Morals of Power' of Ideology of Positivist Politics

Özgür O. ERDEN*

Abstract

The other aspect of morals crystallizes inside of view of power of positivist politics. This politics is shaped over power itself. In other words, power is basic of ontological of this politics form. Power perspective of basic of ontological of positivist politics is emanate from understanding of natural society model which this politics represent and adopt. The understanding of natural society model is a product of modern viewpoint which is dominant and powerful on social sciences. However, this modern product is concluded with duality of state/(civil)society. This duality also is a modern dominant perspective. Modern duality which is a result of positivist perspective construct that 'morals of power' is a new and different morals. That is to say this power appearance of positivist politics develops a new morals model. 'Morals of power' is a morals of positivist politics which is power basic of its ontological. The focal point of this 'morals of power' is made up logic of complying and power. Furthermore 'morals of power' of positivist politics is seen to come into being by conditions as enthusiasm of power, section of governing/governed, representative system (or representative democracy), modern individualist, understanding of pessimistic human... etc. 'Morals of power' is reproduced and created by basic of ontological of positivist politics and conditions of its being.

Keywords: Positivist Politics, Power, Morals, Ideology

* Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Y.L. Mez., ozgurerden1871@yahoo.com

Özet

Ahlakın politik öteki yüzünde pozitivist siyasetin iktidarı yer alır. Pozitivist anlamıyla siyaset, iktidar kavramından ayrılması mümkün olmayan süreçleri ifade eder. Bu siyaset, kendisini iktidar üzerinden şekillendirir. Bir başka deyişle bu siyaset formunun ontolojik temeli iktidardır. Pozitivist siyasetin ontolojik temelinin iktidarcı perspektifi bu siyasetin benimsediği ve temsil ettiği doğal toplum modeli anlayışından kaynaklanır. Doğal toplum modeli anlayışı sosyal bilimler üzerinden etkili ve egemen olan modern bakış açısının bir ürünüdür. Bu modern ürün, devlet/(sivil)toplum ikiliğiyle sonuçlanır. Bu ikilik diğer tüm modern ikici anlayışlarda olduğu gibi modern egemen bir perspektiftir. Pozitivist bakış açısının bir sonucu olan bu modern ikilik yeni ve farklı bir ahlak biçimi olan 'iktidar ahlakı'nı inşa eder. Yani pozitivist siyasetin bu iktidar görünümü yeni bir ahlaki model geliştirir. 'İktidar ahlakı' ontolojik temeli iktidar olan pozitivist siyasetin bir ahlakıdır. Bu ahlakın odak noktasını itaat etme mantığı ve iktidarın kendisi oluşturur. Pozitivist siyasetin 'iktidar ahlakı'nı iktidar hevesi, yöneten/yönetilen ayrımı, temsili sistem (veya temsili demokrasi), modern bireycilik, kötümser insan anlayışı... gibi koşullar aracılığıyla varolduğu görülür. 'İktidar ahlakı', pozitivist siyasetin ontolojik temeli ve onun varoluş koşulları aracılığıyla yaratılır ve yeniden üretilir. Bu çalışmada pozitivist siyaset ideolojisinin bu ahlaki temeli işlenir.

Anahtar Kelimeler: Pozitivist Siyaset, İktidar, Ahlak, İdeoloji

Pozitivist Siyaset İdeolojisinin 'İktidar Ahlakı' Üzerine Bir Not

Giriş

İdeoloji kavramının günümüzde yarattığı olumsuz çağrışımlar nedeniyle, önce yazıda yer alan 'pozitivist siyaset ideolojisi' tabirini açıklamakta yarar vardır. Modern insanın tahayyülünde ideoloji kavramı gerçekdışı, yanılsama ya da çarpıtma... gibi durumlara karşılık geldiği için bu gereklidir. Bu ideolojiye olan yaklaşımımızı ortaya koyması açısından da önemlidir. Öncelikli olarak burada şunun belirtilmesi zorunludur. Burada 'pozitivist siyaset ideolojisi' ibaresi bilimselci bir tutum takınarak pozitivistimin hiçbir şekilde bilim iddiasını taşımadığı ve onun tamamen ideolojik bir form olduğu anlamına gelmez. Amacımız bu olsaydı eğer, o zaman 'ideolojik pozitivist siyaset' tabirini kullanırdık. Böylece ideolojik olan pozitivist siyasetten farklı, ideolojik olmayan bilimselci pozitivist bir siyaset yaklaşımı ya da söylemi olduğunu ima etmiş olurduk. Halbuki bizim iddiamız, tam tersine, pozitivist siyasetin bir ideoloji olduğudur. İdeoloji, modern insanın toplumsal ve siyasal tahayyülünde pek o kadar olumlu çağrışımları uyandıran bir kavram olmadığı için böyle anlaşılması yerindedir. Bu durum, günümüzün söylenildiği şekliyle "alternatifsiz dünya"sında da katmerli bir hal alır. Bunun tam tersini ortaya koymak için modern tahayyüldeki ideolojinin doğru ve hakikati içeren, herhangi bir yanılsama veya çarpıtma durumlarını içermeyen bir bilgi türünün karşıtı olan kötü saltanatının yıkılması gerekir. Çünkü günümüzde ideoloji ayağa düşmüş olmasına karşın, ideoloji terimi sadece bir eksikliği, bir yanlışlığı, bir düşünsel sahtekârlığı veya yanılsamayı ifade etmez. İdeoloji doğa, insan ve toplumu anlama, algılama ya da tasarımılamamızın önemli bir aracı ve insanın temel bir anlamlandırma pratiğidir. Modern dünyada insan topluluklarının anlam atfettiği, doğruluklarına kısmen ya da bütünüyle inandığı egemen simgelerin sistemli bir birliğidir. İdeoloji, zaman ve mekânın tüm boyutlarında, insanın evrendeki yaşamını anlamlandıran simgeler sistemidir. Bir simgeler bütünü olan ideoloji, insana evrendeki tutumunu sağlayacak zemini hazırlamakla birlikte insanın duyma, düşünme, hareket etme biçimlerine kavramsal bir çerçeve sağlar. Böylelikle insanı hem eyleme geçirir hem de bu eylemi anlamlı kılar.

İdeoloji, herhangi bir toplumsal ve siyasal araştırma esnasında temel bir analiz nesnesi olmasına karşın mevcut sosyal bilimler içindeki pejoratif konumunu korur. Bunun temel nedeni, sosyal bilimler üzerindeki tahakkümü gittikçe artan ve böylece hegemonyasını devam ettiren pozitivistim'dir. Pozitivistim, sosyal bilimlerde insanı ve toplumu anlama ve algılamada baskın bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, genelde bilimselliğin bir garanti belgesi olarak varolan yerleşik doğa bilimlerinin yöntemlerini ve biçimini taklit etme derindedir. Bu şekliyle de bir tasarım olan modern toplumu inceleme ve açıklamanın yegâne yollarından birisidir. Pozitivistim bu durumlarda kendisini hep bilimsel olmakla öne çıkartır. Bunun bir sonucu olarak da bu bilimsel pozitivistime göre, insanın tüm eylemlerinden –mübadele, seçim, ibadet, savaş, sanat... vs.- başka bir şey olmayan toplumsalın bir birlikteliği olan toplum, doğal ve nesnel bir süreçtir ve insan öznenen bağımsız olmakla birlikte ona içkin temel pratiklere yön veren

çeşitli düşünüş biçimleri, değer yargıları, ahlaki normlar ya da ideoloji unsurlarının tamamen dışındadır. Bundan dolayı, insan varoluşunun temel yönelimleri olan değer yargıları ve ahlaki normlar, farklı düşünce biçimleri, ideoloji ve kültür... vs. türünden temel toplumsallıklar inceleme alanı-dışı olmalıdır. Bunlar bir inceleme ve araştırma konusunun temel unsurları olamazlar. Bu nedenledir ki, pozitivist bir yaklaşımda bunların hiçbir önem ve değere haiz olmadığı söylenebilir. Bu yönüyle pozitivism kendisini tarihsellik-dışı kılar ve kendi araştırma nesnesi olan toplumsalı da reddeder. Pozitivism bir yandan bilimselci yaklaşımıyla kendisini evrensel ve tarih-dışı kılarırken, öte yandan belirli tercihlere dayalı yönelimiyle içinden geldiği toplumsal bağlamı da görmezden gelir. Bunun özelinde Karl Mannheim'ın "pozitivism, liberal burjuva düşüncesinin ruhu içinde ortaya çıkmış bir düşünce akımıdır." demesi nedensiz değildir. Pozitivism, kendisinin belirli bir tarihsel ve toplumsal bağlamın ürünü olduğunu unuttur. Oysaki tam aksine, pozitivism özgül bir tarihsel ve toplumsal bağlamda belli bir takım insan özneler –beyaz, burjuva, erkek- tarafından inşa edilerek oluşturulmuş bir tasarımdır, denilebilir.

Bir tasarım olarak belli bir takım insan özneler tarafından inşa edilen pozitivismin kendi tercihinde ve bakış açısında ortaya çıkan bir siyaset formunun olabilmesi de kaçınılmazdır. Bu yönüyle bir tasarım olarak pozitivismin yeğlediği bir siyaset şeklinin olabirliği, keşfini bekleyen bir durum değildir. Ancak böyle bir keşfin ardından bu tür pozitivist yönelimli bir siyaset formunun kendisine nasıl yerleşiklik kazandırdığı, kendisini nasıl sürdürdüğü ve meşru kıldığı önemlidir. Pozitivist siyasetin ontolojik koşulunun ne olduğu, kendisini nasıl bir toplum yapısı ve modelinde ve ne olarak temellendirdiği sorulması gereken sorulardır. Bu sorular doğrultusunda ideolojiye olan olumlu yaklaşımımızın da bir sonucu olarak söylemekte sakınca görmediğimiz pozitivist ideolojinin kendine özgü siyaset formunun ortaya konulması amaçlanmaktadır. Pozitivist siyasetin bir dışavurumu olan iktidar özelinde bir siyaseti sürdürmenin ve meşru kılmanın ahlaki temelini ortaya konması ve böylelikle pozitivist bir siyaset modelinin iktidar temelinde sahipliğini yaptığı ahlaki formun açığa çıkartılması hedeflenmektedir. Bu çalışmanın bu tür hedef ya da amaçlarının yönelimi doğrultusunda ilk olarak pozitivist siyasetin ontolojik temeli ve bu temelin bir simgesi ve temsili olan devlet olgusu ele alınır. Bir sonraki adımda ontolojik temeli ortaya konan bu siyasetin 'iktidar ahlakı'nda temellenen ahlaki temeli ve bu ahlak formunun yansımaları ortaya konur. En son kısımda da bu yazı sonuç bölümüyle tamamlanır.

1. Pozitivist Siyasetin Kökenlerinde Bir Dışavurum: Doğal Toplum ve Devlet

Pozitivist yaklaşımın temellendirdiği ve savunusunu yaptığı doğal toplum modeli, toplumsal yaşamın içerdiği etkinliklerin (faaliyet) (activity) temelde pratik bir nitelik taşıdığı ve doğal zorunluluklardan kaynaklandığı

Pozitivist Siyaset İdeolojisinin 'İktidar Ahlakı' Üzerine Bir Not

görüşüne dayanmaktadır. Etkinliğin pratik nitelikte olmasını gerektiren doğal nedenler (zorunluluklar) ise şöyle sıralanmaktadır: Bunlardan ilki doğal ihtiyaçların karşılanmasıdır. İkincisi, insan doğasından kaynaklanan doğal istek ve tutkuların (itkilerin) tatmin edilmesidir. Üçüncüsü de, doğal koşullara uymak gereğidir. Bu tür doğal zorunlulukların gerektirdiği insani çaba ve uğraşmayı ise pratik etkinlik¹ olarak ele almaktadır. Böylece, doğal toplum modeli açısından, toplumsal kurallar ve kategoriler, düşün ve değer sistemleri doğal nedenlerden kaynaklanan pratik etkinliğin bir aracı (işlevi) veya pratik ilişkilerin oluşturduğu bütünlüğün bir yansıması olarak değerlendirilmektedir ve bu yönelimle düşün ve anlam dünyaları olarak, örneğin, kültür, din ve ideoloji gibi sembolik sistemlerin varoluşunun nedenleri de doğal zorunluluklara ve bu doğal zorunlulukların uzantısı olan pratik mantığa indirgenmektedir. (Sunar,1999:12-13)

Pozitivist düsturun düşün ve değer sistemleri ya da ideoloji ve kültür gibi sembolik nitelik taşıyan öğelere karşı takındığı indirgemeci ve yansıtmacı tutumu politik'e olan yaklaşımda da görülür. Ancak genel olarak söylendiği şekliyle bu yaklaşımda düşünsel sistem(ideoloji), kendi dışındaki bir gerçekliğe indirgenmekte ve bu gerçekliğin bir yansıması veya işlevi olarak ele alınmaktadır. İndirgenen gerçeklik ise sembol-dışı bir toplum veya ekonomi görüşüne dayandığı için² (Sunar,1999:41) bu tür doğal toplum modeli kendini daha çok ekonomizm olarak dışa vurmaktadır. Pozitivizm de aynen politik içerimi olan ya da politik'e işaret eden olay ve/veya olguları, benimsediği ekonomizm temelli doğal toplum modelinin bir yansıması olarak kabul etmektedir. Bu kabulün pozitivizm içinde farklı versiyonlarının devlet/sivil toplum ikiliği de dahil olmak üzere toplum/kültür veya ideoloji/ekonomi gibi oluşturulan ikilikler şeklinde olduğu gözlemlenir. Pozitivist yaklaşım, bu yansıtmacı ve ikilikler oluşturan indirgemeci³ anlayışını sergileyen toplum/kültür ya da

¹ Doğal nedenlerin zorladığı kaçınılmaz eylem türü olarak ortaya çıkan pratik etkinlik teorik olarak iki şekilde temellendirilmektedir. İlkinde Praxis teorisi kapsamında içinde doğal ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan iş (arbeit), emek veya üretim, pratik eylem ile eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Diğerinde ise fayda teorisi kapsamında içerisinde pratik eylem ya doğal tutkuların (çıkarların) tatminine yönelik olarak bireysel (özel) düzeyde ya da doğa koşullara uymak (veya aşmak) için gerekli etkinlik olarak toplumsal (nesnel) düzeyde ele alınmaktadır. Fayda teorisi yaygın olan biçimiyle daha çok özel düzeyde bireylerin çıkarlarını araç-amaç ilişkilerinin maksimizasyonuna yönelik olarak en rasyonel biçimde gerçekleştirmelerini pratik etkinliğin özü saymaktadır. Fayda teorisi gibi, praxis teorisi de özel ve nesnel boyutlar içinde değerlendirilebilir. İş (üretim, emek) nesnel olarak belirli bir dönemde belirli üretim biçimini, özel olarak da doğanın emek yoluyla dönüştürülmesinden kaynaklanan yaşantı (experience) biçimini kapsamaktadır. Bu konudaki açıklama için bkz. İlkay Sunar, *Düşün ve Toplum*, s. 13

² Ayrıca bu konuda bkz. Sheldon Wolin, *Politics and Vision*, İlkay Sunar, a.g.e. ,1. dipnot, s.12 Klasik siyasal teorinin günümüzde "normatif" olarak nitelendirilmesi ve yerini "bilimsel" teoriye bıraktığı yaygın bir görüştür. Gerçekte bu ayrım siyasal/toplumsal veya siyasal/ekonomik farklılaştırmasına koşuttur. Bu konuda bkz. Mehmet Ali Ağaoğulları-Levent Köker, *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, Ankara: İmge Kitabevi, 3. Baskı, 2001, Levent Köker, *İki Farklı Siyaset*, Ankara: Vadi Yay. , 1. Baskı, 1998, Levent Köker, *Demokrasi Üzerine Yazılar*, Ankara: İmge Kitabevi, 1. Baskı, 1992, Mehmet Ali Ağaoğulları-Cemal Bali Akal-Levent Köker, *Kral Devlet ya da Ölümü Tanrı*, Ankara: İmge Kitabevi, 1.Baskı, 1994, Tom B. Bottomore, *Seçkinler ve Toplum*, çev: Erol Mutlu, Ankara: Gündoğan Yay., 1. Baskı, 1990, Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, Ankara: İmge Kitabevi, 9. Baskı, 2002

³ Bu çalışma içerisinde kullanılan indirgeme kavramı ya da yer yer indirgemeci yaklaşım veya bakış açısı olarak ortaya konan durumun anlatımıyla Henri Lefebvre'nin bu kavramı ya da yaklaşımı anlatımıyla tam bir paralellik ve benzerlik bulunmaktadır. Ya da kullandığımız şekliyle kavramın açıklaması veya tanımı Lefebvre'e aittir de denebilir. Bunu hatta Lefebvre'e ait olan kavramın bu ortaya konuluş biçiminin, bu çalışma içerisinde kavramın kullanılan biçimiyle varolan denkliliği nedeniyle temel dayanak noktalarımızdan biri olduğu şeklinde de ifade edebiliriz. Bir başka deyişle de bu kavramı çalışmamız içerisinde kullanırken bu kavramla anlatmak istediğimiz

ekonomi/ideoloji gibi durumlara benzer bir tutumu politik'e de uygulamaktadır ve böylece politik, işaret edilen devlet/sivil toplum ikiliğini yansıtacak bir biçimde ekonomizm temelli doğal toplum formasyonunun belirleyicilikler ilkesi gereği devlet aygıtı ile özdeş bir yapı olarak ortaya konmaktadır. Bunun içindir ki, politik'e bilimsel temelli pozitivist bir yaklaşımın disipliner uzantısı olan siyaset bilimi'nin de devletle özdeş bir yapı şeklindeki politik'i kavrayışı ya da siyaset/devlet özdeşliği çıkarımı politik'in incelenmesinde önemli bir dönüm noktasıdır. Burada teoloji için tanrı neyse devletin meşruiyetini hiçbir şekilde sorgula(t)mayan siyaset bilimi için de devlet odur. Ve gerektiğinde bu devlet için hakkında binlerce sayfalık söylemler de verilebilir ve bir an için bile olsa onun gerekliliğinden asla kuşku duyul(a)maz. (Lourau,2001:26) Geline bu noktada devlet/siyaset özdeşliği şeklinde ortaya konan bu çıkarım politik'i biçimlendirerek farklı bir siyaset prototipi ortaya çıkarır. Bu siyaset, günümüzde, çoğu insanın gözünde kötü şöhrete sahiptir. Bu sözcüğün görünüşteki anlamı, insanlara hükmedilmesi için kullanılan ahlak dışı metotları kapsamaktadır. Daha kötü olanıysa siyasetin baskıcı, güdümlenici ve baştan çıkartıcı nitelikler taşıyan alçaltıcı bir araç olarak görülmesidir. M. Bookchin'e göre bunun temel nedeni modern bir topluma geçişle birlikte kapitalist bir piyasa toplumu, milliyetçilik ve ulus-devletin yükselişe geçişiyle beraber devletin politik bir merkez olarak ideolojik bir hâkimiyeti kurmasında yatar. Bu süreçte siyaset, antik Yunan'daki yurttaşların politik etkinliklere katılması şeklinde bir siyaset formu olmaktan daha ziyade devlet gibi kurumsal bir örgüt ve onun duygusuz bürokratları, profesyonel politikacıları ve parti görevlilerinin etkinlik kazandığı bir siyaset formu olur.⁴ (Bookchin,1999:63-64) Bu siyaset formunun olumsuz çağrışımları her şeyden öte siyaseti devlet işleriyle sınırlayan, onu katılımcı bir yurttaş etkinliğinden çıkartan ve tamamen kurumsal ve bürokratik yapı içersine sokan bir takım profesyonel siyasetçilerle sınırlandırılmış siyaset formuna yönelik küçümseyici ve olumsuz yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır. Çünkü, popüler anlamda siyaset –bu devlet ile olan özdeşliğinden dolayı– siyaset mesleğindekiilerin yani siyasetçilerin faaliyetleri ile sınırlıdır. Siyasetçiler, bu popüler anlayışa göre güç peşinde koşan bir çıkar grubu; şahsi hırslarına tatmin arayan bencil bir kesim olarak algılanır. Gerçekten de bu algılayış, modern zamanlarda çok genel bir kavrayışa dönüştürülür. (Türköne,2003:7)

şeye yerinde ve tam bir katkı yaptığı için Lefebvre'nin bu kavramı anlatımından esinlendiğimiz söylenebilir. Lefebvre çalışmada temel önkabullerimizden birini oluşturan bu kavramı, *uzmanlaşmayı sınırına vardırma, emeği bölme, faaliyeti parçalama, sorunları dar bir analitik (sentetik değil) bakışla ele alma, iş, politika özel hayat alanlarını birbirinden ayırma eğilimi* olarak tanımlar. (italik bana ait) Ona göre "İndirgeme sadece, basitleştirme, şematize etme, dogmatikleştirme ve sınıflandırma anlamına gelmez. Aynı zamanda, tahmin yoluyla bütünlüğe varmayı amaçlarken, bütünü yakalama, sabitleştirme, kısmiye dönüştürme anlamına gelir; bütünlüğü bir kısır döngüye dönüştürmek demektir. Son olarak, çatışmaları çözmeksizin ve çelişkinin farkına varmaksızın, bütünlüğü mantık kullanarak yok etmektir." Bu geniş açıklama için bkz. Bruce Brown, *Marx, Freud ve Günlük Hayatın Eleştirisi*, çev: Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yay., 1. Baskı, 1989, s. 18

⁴ Burada esasında siyasetin yurttaşın katılımcı bir politik etkinliğinden devlet gibi devasa bir kurumsal yapılanmaya doğru gidilen kurumsal gelişiminden söz edilmektedir. Siyasetin bu yeni kurumsal formu daha çok eski zamanların kenti ile günümüz kentinin bir karşılaştırılması içinde verilmektedir. Bununla birlikte bu eserin temel yöneliminde antik Yunan'dan günümüze yurttaş bağlamı bir şekilde siyasetin geçirdiği dönüşüm yer almaktadır. Bununla ilgili ayrıntılı bilgi için M. Bookchin, aynı eser bkz. s. 63–91, 92–127, 170–228

Pozitivist Siyaset İdeolojisinin 'İktidar Ahlakı' Üzerine Bir Not

Modern zamanların bu politik kavrayışı ve bu kavrayışa yol açan belli bir tarihsel/toplumsal bağlama özgü devlete indirgenerek dönüştürülmüş bir siyaset formu, her şeyden önce modernlik içerisindeki egemen bir bakışın ürünüdür. Bu egemen bakışı modern toplumsal ideolojilerin tümünde görebilmek mümkündür. Bu ideolojilerden olan muhafazakâr düşünceden en uç anarşist düşünceye kadar siyaset bu egemen bakışla kavranır. Devlete indirgenmiş bir siyaset formunun bu olumsuz tınısı tüm bu ideolojilerde paylaşılır. Mesela geleneksel muhafazakârlar ile anarşistler, politikayı devletle özdeşleştirip “politik gücün” zayıflatılması ya da bütünüyle ortadan kaldırılmasını savunurlar. Politika, liberaller ve sosyalistler için de olumlu bir özellik taşımaz; onlar da politikayı devlete bağlar. Modern liberal ve sosyalist teoriye göre politika, mükemmellikten fazlasıyla uzak olan dünyamızda uygulanması kaçınılmaz olan bir gereklilik⁵tir. Burada da açıkça görülmektedir ki bütün modern toplumsal ideolojiler, politikayı fazla düşünmeden devletle kaynaştırma eğilimindedirler. Aynı şekilde bu eğilime uygun olarak birçok insanın da, devlet ile “politika” arasında herhangi bir ayırım yapmadığı görülmektedir. Politik etkinliklerin, devlet işleri ile aynı anlama geldiği düşünmeden kabul edilmektedir. (Bookchin,1999:64) Siyasetin ve ona özgü etkinliklerin bu şekilde devlet olgusuyla ilintili bir şekilde değerlendirilmesi temelde modern siyaset anlayışı ve onun “bilimci” bakış açısının bir sonucudur. Bu bakışın egemen bir norm niteliği kazanmasının ardındaysa pozitivism ve onun siyaseti dönüşüme uğratmasına olanak tanıyan kendine özgü doğal toplum kavramsallaştırması yer alır.

Pozitivizmin politik'i şekillendirmesi sonucunda onun dönüşüm geçirmesini sağlayarak elde ettiği bu yeni politik form, siyaseti toplumun birçok farklı alanında, örneğin aile, eğitim, -din, ekonomi, medya... vs- gibi bir dizi toplumsal kurumlar içinde analiz edilmektense yine devlet çerçevesinde, devlet aygıtının sınırları dahilinde meydana gelen bir olgu olarak irdelemeye devam eder. (Vergin,2003:19) Özellikle siyaset bilimi yaklaşımını politik'in bu devletle özdeşliğinin dönüm noktasındaki temel açılımda modern siyasetin kurucusu olarak anılagelen Machiavelli'nin, sözcüğün çağrıştırdığı tüm olumlu anlamlarda “bilimsel” bir dünya görüşü geliştirmeye yöneldiği ve özellikle siyaseti, skolastiğin dinsel dogmalarıyla yüklü, aşkın (transcendental) ahlaki içeriğinden arındırarak modern siyaset biliminin kurulmasında devrimci bir başlangıç yaptığı sıkça rastlanan bir değerlendirmedir. Aynı zamanda, Machiavelli'nin modern siyaset biliminin kurulmasındaki en önemli katkıları arasında, “örgütlenmiş bir kuvvet olarak kendi bölgesinde üstün ve diğer devletlerle ilişkilerinde bilinçli bir yükselme politikası izleyen devlet(stato) kavramından ilk kez söz etmiş olması, devlete ait olanla topluma ait olanı(siyasal toplum ile sivil toplum) ilk kez

⁵ Burada “gereklilik” ibaresinin temelinde pozitivismin doğal toplum anlayışı yatmaktadır. Bu toplum anlayışında her şey bir takım doğallıklar örüntüsü arkasına gizlenerek açıklandığı için “zorunluluk” ya da “gereklilik” gibi durumlar olağandır. Çünkü toplum doğallığı ile bir takım zorunlu ihtiyaçların ya da buna benzer insani doğal istek ve dürtülerin mücadelesinin verildiği Thomas Hobbes'ta olduğu gibi bir savaş alanı ise burada bazı şeylerin bir takım gereklilikler sonucunda ortaya çıktığı savı bizi şaşırtmamalıdır. Modern anlayışın pozitivist yönelimli bu doğal toplum anlayışına ilişkin “gereklilik” kabulünün politika açısından yansımalarının kurumsal ve bürokratik bir örgütlenme olan devlet olması da bu açıdan gelinen bir sürecin sonucudur.

ayrıştırmaya yönelmesi” de burada sayılmalıdır. (Machiavelli,2002a:46-47, Machiavelli,2003:29, Köker,1992:73) Machiavelli’e göre siyasetin oluşmasına yol açan işte, -sözü edilen (sivil)toplumdaki- bu bölünmüşlük ve ikiliktir ve hatta neden olmasın bu sınıf mücadelesidir. Bu ikilik olmasa toplum olmayacak, ve tabii ki, siyaset olmayacaktır. O halde toplumu toplum yapan siyasetin içeriğindeki bu ikiliktir. (Vergin,2003:92) Böyle bir siyaset yaklaşımının temelinde Machiavelli’nin siyasal yönetimle ilgili olarak söylediği hemen her şeyin esasen insan tabiatının egoist ve devlet adamının dayanması gereken gerçek dürtülerin (kütlelerdeki güven, yöneticilerde iktidar kazanma istediği türünden) bencil duygular olduğu varsayımı yatar. Aslında hükümet kendini devlet gücünün desteği olmadan diğerlerinin saldırısına karşı koruyamayan bireyin zayıflığı ve yetersizliği üzerine kurulur. Buradaki birey, Machiavelli için temelde saldırgan ve açgözlüdür; bu modern birey elinde olanı tutmaya ve daha fazlasını kazanma yönelmektedir. (Machiavelli,2002a;106-107) Modern birey her yönüyle piyasa ilişkilerine gömülü bir toplum içerisinde temel amacı kendi ihtiyaçlarını karşılamakla birlikte bu ihtiyaçlarının daha fazlasını sahiplenmeye çalışan açgözlü ve hırslı bir kişidir. Bu durum ister istemez toplumda çıkar çatışmaları ve mücadelelerini beraberinde getirir. Ancak bunlar bürokratik ve hiyerarşik bir şekilde yapılanmış merkezi bir devlet örgütlenmesini de zorunlu kılar. Böyle bir devlet örgütlenmesi esasında bu tür çatışma ve mücadeleleri düzene sokan bir yapı olmakla beraber daha dar kapsamlı bir katılım ve elitist karakteri nedeniyle baskın bir iktidar mekanizması olur. Görüldüğü gibi, Machiavelli ile geline nokta aslında politik olanın iktidarla ve iktidarın somut kurumsal görünümü olan devletle özdeşleştirilmiş olmasıdır.

Machiavelli sonrası politik düşünceye bakıldığında Bodin ve Hobbes’tan Locke’a kadar karşımıza çıkan da budur. Günümüz politikbilimi’nde politik’in devletle özdeşleştirilme eğilimi yaygın olarak devam etmektedir. Dolayısıyla günümüz politikbilimi’nde hâkim olan anlayış politik olanın, dolayısıyla politikanın devlete ilişkin faaliyetler olarak özdeş kılınmasıdır. (Sarıbay-Öğün, 1999:25) Bu şekilde bilimsel temelli bir yaklaşım doğrultusunda siyaset ve devlet özdeşliğinin bir uzantısı olarak siyaseti, devlet bilimi olarak tanımlamak bilimsel analizi yürütmede kolaylık sağlamaktadır ve bu açıdan yararları da yok değildir. Gerçekten de, bu tanıma benimseyen bir siyaset bilimci neyi inceleyeceğini kesin bir biçimde ve hiçbir tereddüte kapılmadan saptayabilir. Bu yaklaşımı izleyen araştırmacı için çözümleme alanı bellidir: araştırmasının alanı devlet aygıtından ibarettir. Bunun sonucuysa siyaseti sürekli olarak devlet merkezli bir olgu olarak telakki etmekten başka bir şey olmaz. (Vergin, 2003: 22-23) Siyasanın önde gelen olgusal bir gerçekliği olan devletin yanı sıra parlamenter bir sistem, istatistiksel verilere boğulan bir seçim mekanizması ve temsiliyetçi model de sözü edilen bu olgusal gerçekliğe eklenir. Böylelikle de devletsiz, parlamenter aygıtsız, temsiliyetsiz bir siyasetin ele alınamaması noktasına gelinir ve buradan geline sonuçsa -modern siyasal düşüncelerin bu “kör nokta”-sı- (Baker,2005:11) siyaset alanını gözlemlenebilen bu olgularla sınırlandırmak olur.

Pozitivist Siyaset İdeolojisinin 'İktidar Ahlakı' Üzerine Bir Not

T. Hobbes'un bilinen yaklaşımı da temelde aynı yönelime sahiptir. Hobbes ekonomi temelli bir doğal topluma içkin bir takım ihtiyaçların, arzuların veya isteklerin gerçekleştirilmeye çalışıldığı temelde çıkar çatışmaları ve bunların uzantısı olan karşıtların birbirleriyle mücadele içinde olduğu bir toplum tasarımı sunar. Bu toplumu oluşturan insana da iyi gözle bakmaz. İnsan ve onun davranışını yönlüten ihtiyaçlar, arzular ya da istekler olduğu için insan her şeyin ötesinde Hobbes'a göre a-sosyal ve bencil bir varlıktır. Bu doğrultuda Hobbes şu sorulara yanıt arar: "Doğa halindeki insan toplumsal düzene geçerken nelerden vazgeçer, neleri kendinde saklı tutar?, Egemen güce neden itaat edilir?" Hobbes bu sorulara verdiği yanıtla doğal bir toplum kavrayışını benimser. Ona göre toplumsal düzen ancak egemen gücün sağlayacağı kurallar yoluyla gerçekleşir. Ama böyle bir geçişin sağlanması için kurallara boyun eğilmesi gerekmektedir. İtaat sağlanmadan toplumsal düzenin sağlanamayacağı açıktır. İtaati temellendiren neden gerçekte toplumsal düzeni de temellendirmektedir. O halde itaat nedir? ([akt.] Sunar,1999:66) İtaat egoist, çıkarına düşkün, arzuların peşinde sürekli koşmakla meşgul bir modern bireyin kendi kendini yönetememe yetisinin bir sonucu olarak koşulsuz bir biçimde bir iktidar merkezi olan devlete boyun eğişidir. Siyaset hiyerarşik ve bürokratik bir organizasyon olan devletin karar alıcı ve uygulayıcı yönüyle özdeş olduğundan siyasette de aslolan bu itaat ve boyun eğiş olur.

Hobbes'un bu devlet ve siyaset özdeşliği, esasında onun bilimci yaklaşımına dayanır. Çünkü Hobbes'un bununla bir siyaset bilimi yarattığı su götürmez. Siyaset teorisi, Hobbes'un bilimsel ilkeler üzerine kurulmuş tüm kapsamlı bir felsefe şeklinde düşündüğü sistemin sadece bir bölümünü meydana getirmektedir. Bu materyalist bir sistemdir. ([akt.] Sabine,1969:137) Maddi bir temeli olan bu materyalist kavrayışında Hobbes'a göre insan doğasının iki ilkesi vardır. Bunlar arzu ve akıl'dır. Akıl, insanlara doğaya zıt bir dağılmadan uzak durmayı öğütler. Buna karşılık, arzu diğerlerinin istediğini kendi payına elde etmeye zorlar ve böylece insanları birbirine düşürür. İnsan, Hobbes'un kötümser yaklaşımının da bir ürünü olarak bu arzuların onlardaki baskınlığından dolayı egoist, a-sosyal ve düpedüz açgözlü ve saldırgandır. ([akt.] Sabine,1969:144-145) Hobbes'un açıklamasındaki bu insan tanımı, kendi doğal çıkarlarının peşinde koşan özgür ve eşit bireylerin dünyası, kendi kendini bozguna uğratan bir dünyadır. ([akt.] Barber,1995:40) Buradaki Hobbesçu insan kavrayışı kavgacı bir karaktere de sahiptir. Hobbes'a göre insan doğasında üç temel kavga nedeni bulunur. Birincisi rekabet; ikincisi, güvenlik; üçüncüsü de şan ve şereftir. Birincisi, insanları kazanç için; ikincisi güvenlik için; üçüncüsü ise şöhret için mücadeleye iter. Birincisi, başka insanların kişiliklerine, karlılarına, çocuklarına ve hayvanlarına egemen olmak için şiddet kullanır. İkincisi, kendilerini korumak için ve üçüncüsü de kendi kişiliklerine yönelik olarak doğrudan doğruya veya hısımları, arkadaşları, milletleri, meslekleri veya adları dolayısıyla bir söz, bir gülümseme, farklı bir görüş ve başka bir aşağılama işareti gibi küçümsemelere karşı şiddet kullanır. Böyle bir durumda Hobbes'a göre, devlet olmadıkça, herkes herkese karşı daima savaş halindedir. Bundan

şu açıkça görülür ki, insanlar hepsini birden korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit, savaş denilen o durumun içindedirler ve bu savaş herkesin herkese karşı savaşıdır. ([akt.] Tunçay,2002:211) Bu durumda, kolektif iktidar ve egemen yürütme olmaksızın -“kılıç” olmaksızın- akitler sadece sözde kalır ve hiçbir güvenlik garanti etmez. Aklın ve iyi niyetin, yardımseverliğin ve özgeciliğin başaramadığını, korku ve korkuların sömürdüğü tutkular kolaylıkla başarır. Korkunun bu tür tasvirini ilk sunan Hobbes'un kendisiydi. Hobbes'a göre, “Adalet, eşitlik, ılımlılık, merhamet gibi doğal yasaların kendileri, onları yerine getirecek bir iktidardan duyulan korku olmaksızın, bizi tarafsızlığa, kibire, intikama ve benzerlerine götüren doğal tutkularımıza aykırıdır. ([akt.] Barber,1995:40) İktidar ve ondan duyulan korku olmaksızın toplumu bir kargaşaya sürükleyen insana içkin açgözlülük, kibir, intikam, hırs vb. itkilerin yol açtığı bu düzensizlik halinde bir iktidar merkezi olarak devletin temel işlevi bu düzensizliği ortadan kaldırmaktır. Bunu, oluşturduğu kendi egemen kuralları aracılığıyla gerçekleştirir. Yurttaşlar açısından bu kurallara itaat etmek de onların en temel görevidir. Çünkü devletin nihai amacı ve hedefi bireysel güvenliği sağlayarak onu garanti altına almaktır. Topluma bir düzen getirerek Hobbes, kötümser yaklaşımının ürünü olan savaşçı modern bireyin mutlu ve huzurlu bir yaşam sürmesini sağlamayı amaçlar.

Machiavelli ve Hobbes'un iktidar temelinde devletle özdeş bu siyaset kavrayışı, doğal toplum kavrayışının bir gereğidir. Bu John Locke'un siyaset teorisinde de görülür. Locke, insanın bilgisinin boş bir yüzey (tabular rasa) olarak betimlenen zihin üzerinde deneyimlerin yazılmasıyla oluştuğunu söyleyerek bilginin tümüyle ampirik temelli olduğunu kabul etmesiyle pozitivist siyaset bilimi anlayışına yakındır. ([akt.] Köker,1998:42) Bunun bir sonucu olarak Locke, ilk elde devletsiz bir toplum yaşamının olamayacağını söyler. Bunun olamayacağını da çizeceği doğal toplum tarifine dayandırır. Locke'a göre, insanlık doğa durumunun bütün imtiyazlarına rağmen içinde buldukları kötü şartlarla, başkalarının ihlallerini cezalandırmada her insanın sahip olduğu gücün düzensiz ve belirsiz uygulamasıyla maruz kaldıkları olumsuzluklar nedeniyle hemen (sivil) topluma girmek zorunda kalmışlardır. Böylelikle devletin kanunları altına girip mülklerini, hayatlarını, özgürlüklerini ve mülkiyetlerini korumuşlardır. (Locke,2002:13) Burada devlet, başkaları tarafından o toplumun üyelerinden herhangi birine verilen zararları cezalandırma gücüne (savaş ve barış gücü) sahip olduğu kadar o toplumun üyeleri arasında işlenen pek çok saldırının hak ettiğini düşündükleri cezayı belirlemek için bir güce de (kanun koyma gücü) sahiptir; ve bunların hepsi o toplumdaki üyelerin tamamının mülkünü mümkün olduğunca korumak içindir. (Locke,2002:75) Devlet, şiddet tekeli elinde bulunduran ve bunu çeşitli aygıtları aracılığıyla uygulayan bir örgütlenmedir. Siyasetin bu tür bir örgütlenme biçiminde ontolojik temeli doğal bir toplum olarak tarif edilen ekonomik ihtiyaçlar, istekler ve çıkarlarla örüntülü olan (sivil) toplum kavramsallaştırmasıdır. Bu toplum kavramsallaştırması siyasetin iktidar aracı olan devletin de temelidir. Locke'a göre, devletin varlığının nedeni ya da yönetimin varlığının amacı üç tanedir. Bu üç neden ya da amaç

Pozitivist Siyaset İdeolojisinin 'İktidar Ahlakı' Üzerine Bir Not

doğa durumunun üç kusurunu giderici olarak işlev görmektedir. Bunların ilkinde devletin ya da hükümet olmanın amacı, mülkiyetin, insan hayatının, özgürlüğünün ve mülkünün doğa durumundan daha iyi korunmasıdır. Devletin varlığının ikinci nedeni ya da yönetmenin ikinci amacı, ortak ve tarafsız bir yetke olması gereğidir. Üçüncü neden ya da amaç da, cezalandırma ve icra gücünün gereğidir. (Locke,2002:14) Oysa doğa durumunda bunları sağlayacak birçok şey eksiktir. Siyasal toplum ve bunun örgütlü hali doğa durumunda olması gerekenlerin yokluğu nedeniyle kurulur. Ancak temelde siyasetin bu modern formüle edilme biçimi, varlığını (sivil) toplumun varolma biçimine borçludur. Bu toplumun tarifini en iyi şekilde Hegel yapar. Hegel'e göre, bir burjuva toplumu olan (sivil) toplum bir yandan bireysel, özel çıkarların, bencil arzuların ve ihtiyaçların savaş alanı konumunu sürdürürken, diğer yandan ekonomik üretim ve ilişkilerin, çelişkilerin ve mücadelelerin alanıdır.([akt.] Yetiş,2003:38-39) Marx'ta da bu toplum kavramsallaştırımının aynen kabul edildiği görülür. Marx da (sivil) toplumu özünde bir çelişkiler, mücadeleler ve çatışmalar alanı olarak tanımlarken bunun temelinde ekonomik üretim ve üretim ilişkilerinin yattığını söyler. Hegel ve Marx'ın bu toplum kavramsallaştırımı önemli benzerlikler taşısa da iş devlet, siyaset ya da siyasal alana geldiğinde durum değişir. Her iki düşünürünün de öncelikleri farklılaşır. Ancak siyasetin modern ve pozitivist kavranışı ve onun ontolojik temeli her iki düşünürde de değişmez.

Siyaset bilimi temelli bu politik kavrayış ve bu modern siyasal kavrayışın öncüsü Machiavelli'nin siyaset(devlet)/-sivil-toplum ikiliği, birbirinden değişik yönleriyle sosyal bilimlerdeki birçok farklı gelenekte ve bu gelenekler içerisinde bu ikiliğin öne çıkan temsilcileri olan Hegel, Marx ve onun ardıllarına kadar uzanan birçok farklı perspektifte çok açık bir şekilde görülebilir. Gelinek nokta itibarıyla mesela K.Marx'ta onun devlet hakkındaki görüşleri, düşüncesinin ve eserinin başlangıçlarından ve Hegelci hukuk ve devlet felsefesini eleştirmesiyle birlikte oluşmaya başlar. Marx, burada Hegel'e karşı çıkararak, insanın özünün siyasal değil toplumsal olduğunu ortaya koymaya çalışır. Onun açısından devleti, toplumsal ilişkiler(bu ilişkilerin, sınıf mücadelesine yol açan çelişmeleri) açıklar; yoksa Hegel'de olduğu gibi, devlet bunları açıklamaz. ([akt.] Lefebvre, 1996:111) Bu yüzden Marx, Hegel'in Devlet Öğretisinin Eleştirisi isimli metinde Hegel'in devlet ve sivil toplum(yani ekonomik yaşam) arasındaki ilişkiye dair sunduğu düşünceleri spekülasyon felsefenin tipik bir örneği olmakla eleştirmiş ve ona şiddetle karşı çıkmıştır. Çünkü Hegel için sivil toplum maddi ihtiyaçların bir alanı iken, devlet maddi çıkar çatışmalarının çözüme kavuşturulduğu daha yüksek bir mantık alanıdır. Marx ise, devletin değil sivil toplumun, bir türsel varlık olarak insanın gerçek yaşamının varlık alanı olduğunu; ve devleti yöneten "mantığın", insanın gerçek ilişkilerini tersyüz edilmiş bir biçimde ortaya koyduğunu iddia eder. Ona göre, devlet bürokrasisi, bırakın maddi çıkar çatışmalarının rasyonel aracı olmayı, insanın gerçek varoluşu üzerinde baskı uygulamakta olan bir güçtür. ([akt.] Fernbach,2004:19) Bu sebeptendir ki, devlet-toplum ikiliğini doğrudan toplumsal ilişkiler bağlamında incelemek Marx'ın benimsediği yöntemin temel bir ilkesidir.

Marx, (sivil)toplumun maddeci bir açıklamasını hedefler. Sivil toplumu, artı-değer sömürsünün gerçekleştiği, sınıfsal bölünmelere göre biçimlenen bir alan olarak betimler. Marx'a göre, sivil toplum ile devlet arasındaki ilişkilerde hangisinin belirleyici olduğu sorunu, Hegel'in çözüm girişiminde gerçekliğin sunduğu karmaşık görünümün, tersine çevrilmiş bir biçimde ele alınmasıyla ortaya konur. Hegel'in modelindeki haliyle, evrensellik uğrağı olarak betimlenen devlet, sivil toplum karşısında belirgin bir üstünlük ve (bu üstünlüğün göstergesi olmak üzere) belirleyicilik yeteneği kazanmaktadır. Oysaki, (Marx'a göre) nesnel gerçeklikten hareket edildiğinde, iki alan arasındaki ilişkilerin gerçeğe uygun betimlemesine, burada açıklanan konumlandırma işleminin tersine çevrilmesi ile ulaşılabilir: Burada belirleyici olan, devlet değil sivil toplumdur. ([akt.] Yetiş,2003:40-41) Marx'ın ve dolayısıyla Marksizm'in gözünde, tüm toplumların başlıca sorunu, insanlıkla doğa arasındaki savaşımdır. Her tür toplumun varlık ve gelişiminin temel koşulu bu savaşım olduğuna göre, tüm toplumsal yaşamın başlıca belirleyicisi iktisadi etmendir. Toplumsal yapılar bu savaşım tarafından biçimlendirilirler. ([akt.] Eroğul,1990:15) Devlet bu toplumsal yapılar içerisinde öncelikli bir konum teşkil eder. Bunu Marx'ın yer yer çalışmalarında ve onun ardılları olan takipçilerinin Marx ve Marksizm ile ilgili öne sürdükleri görüşlerde açıkça görülür. Marx'ın ve dolayısıyla Marksistlerin bu son çıkarımı tamamen pozitivist bir karaktere sahiptir. Marx da kendinden önce varolan o yoğun ve taşınmaz bir yük haline gelen pozitivist ağırlığı üzerinde yüklü bir miktarda taşınmasından dolayı pozitivistin doğal toplum kavramsallaştırmasını kullanarak siyaseti, devlet olgusu adı altında bürokratik ve kurumsal baskıcı bir aygıt indirger. Bunun sonucu Marx'ın bu tutumuyla birlikte Marksizm içinde giderek genişleyen ve büyük bir güce ulaşan pozitivistin etkisiyle ortaya çıkan pozitivist bir Marksizm olur. Bu pozitivist Marksizm temelde toplumbilim alanında olmakla beraber diğer disiplinler alanlarda da büyük bir etki yapar. Marksizmin bu türüne içkin belirleyicilikler yaklaşımının ürünü altyapı(temel)-üstyapı metaforu, determinizm ilkesi ve ekonomizm fikrinin temel uzantısı olan bu ikiliklerin gerek iktisat, sosyoloji gerekse de siyaset bilimi gibi pozitivist karakterli disiplinlerin içindeki farklı bakış açıları, perspektifler veya değişik ekollerden gelen grupların modern toplum incelemelerinde yerleşiklik kazanan temel yönetsel bir yaklaşım olduğu görülür.

Machiavelli'den Marx'a kadar siyasetin bu şekilde devlet ile olan özdeşliğinin temelinde tamamen ekonomik bir temelde kavranan doğal toplum anlayışı yer alır. Bu aynı zamanda modernliğin akıl/beden, ideoloji/ekonomi, kültür/toplum, kent/kır... gibi ikiliklerinde olduğuna benzer modern bir ikilik olan sivil toplum/devlet ikiliğinin bir sonucudur. Bu ikilikte sivil toplum bireyin tüm özel yaşamı, ilişkileriyle birlikte temel ekonomik üretim ve ilişkiler alanı iken, devlet siyasal örgütlenmenin ve ilişki biçimlerinin alanı olarak tanımlanır. Pozitivist bir karaktere sahip bu modern kavrayış, modernlikle birlikte gelişen çoğu düşünce ve fikir akımlarına da (liberal, marksist, anarşist... vs.) egemen olmuştur. Siyaset, toplumun modern ve pozitivist kavranışında baskın olan doğal toplum modeliyle biçimlendirilen bir form olurken, bu modelin kabul gördüğü birbirleriyle

Pozitivist Siyaset İdeolojisinin 'İktidar Ahlakı' Üzerine Bir Not

benzer yönelime sahip olmayan çeşitli fikir akımlarının aynı çıkarıma sahip olması da olağan bir durumdur. Bu doğa bilimlerinin gelişimiyle birlikte bilimin yükselişi ve egemen konumuna bağlanır. Sosyal bilimlerin de bir bilim olma hevesi içerisinde doğa bilimlerinin yöntemini benimsemesi ve takip etmesi ve bunun bir sonucu olarak pozitivist sosyal bilim alanında kurduğu hegemonya ve baskın konum, ister istemez bu çeşitli modern fikri akımları da aynı kalıba sokar. Böyle bir kalıp, siyasetin pozitivist kavranışı ekseninde bu düşünce akımlarını da kapsamına alır. Siyasetin bu pozitivist kavranışı bu kalıp içinde şekillenir ve diğer düşünce akımlarına sirayet eder.

2. Pozitivist Siyasetin 'İktidar Ahlakı'

Pozitivistizmin öncüsü Auguste Comte'un ünlü "öngörmek için bilgi, iktidar için öngörmek" deyişi pozitivistizme için iktidar hevesini tamamen ortaya çıkarır. ([akt.] Köker,1998:28) Comte'un bu ifadesi aynen pozitivist bir siyaset yaklaşımında da geçerlidir. Ancak iktidar temelinde bu tür pozitivist siyasetin 'iktidar ahlakı'ndan söz ederken böyle bir siyasetin öncüsünün Machiavelli olduğunu düşünerek böyle bir siyasette hiçbir surette bir ahlaki temel olamayacağı düşünülmemelidir. Bu tür bir siyasetin ahlaki bir temeli bulunmaktadır ve bu temel de belli bir ontolojiye sahiptir. Siyasetin bu ahlaki temelini, pozitivist siyasetin ontolojik varlığı sağlar. Bu ontolojik temelde siyaset, modern sivil toplumun bir doğal toplum suretine büründürülerek çelişkilerin, mücadelelerin ya da çatışmaların, bir Hobbes'ta olduğu gibi o 'savaş hali' durumunun bir çıktısı olarak bir iktidar merkezi olan devletle eşlenir. Pozitivist ekonomi temelli bir doğal toplum tasarımı çerçevesinde bencil, çıkar düşkünü ve arzularının peşinde koşan egoist bir bireyin varlığı temelinde toplumu çıkar çatışmalarının, mücadelelerin ve çelişkilerin geçtiği bir yer olarak biçimlendirerek siyaset, bu toplumun gece bekçisi statüsüne indirgenir. Bu statüdeki siyaset, bürokratik ve hiyerarşik bir konuma sahip olan devletin profesyonel yöneticileri aracılığıyla düzeni sağlamak anlamına gelir. Pozitivist siyasetin varlık koşulunda bu vardır. Ancak siyasetin bu ontolojik temelinde son haliyle bir iktidar yatar. Siyaset, iktidar kavramından ayrılması mümkün olmayan bir toplumsal olgular ve süreçler alanını ifade eder. (Köker,1998:130) Yani pozitivist siyaset kendini bir iktidar biçimiyle temellendirir. Böyle bir iktidar yönelimininse hiçbir ahlaki temeli olmadığı savunulamaz. Bu yönelimin bir ahlaki temeli vardır ve bu temel de iktidar dediğimiz mekanizma sağlar. Bir başka deyişle de iktidar kendini var edebilmesi için yalnız güce ve şiddete dayanamaz; bu iktidara kabul ve onay veren, ona rıza gösteren baskı ve şiddetin dışında çeşitli destekleyici mekanizmalar olmalıdır. Bu din olabilir, milliyetçilik olabilir, çıkarların uyumu olabilir ya da belirli bir ideoloji olabilir ama bunların ötesinde iktidarın varolmasını sağlayan bir ahlaki temel ve normlar da vardır. Böyle bir ahlaki temel ve normlar dizgesinde yöneten tarafında hiyerarşiyi esas almak, iktidarı ele geçirmek ve korumak, gücü elde etmek ve gerekirse bunlar için Machiavelli bir siyaset anlayışı doğrultusunda varkalabilmeyi başarmak için iyi

olmamayı öğrenmek, günün gereklerine göre hareket etmeyi bilmek, katı ve sert olmak, gizliliğe yönelimli olmak, kendi iktidarına karşı olanları kontrol etmek, denetim altına almak ve hatta onları alt etmek varken; yönetilenler tarafındaysa böyle bir iktidara boyun eğmek, koşulsuz itaat göstermek ve karşı koymamak, varolan yöneten-yönetilen şeklindeki bir hiyerarşiyi benimsemek ve içselleştirmek temel ahlak şekillendiricileri olur.

Pozitivist siyaseti bu yüzden gerek Machiavelli'nin bu modern siyasetin öncüsü olması dolayısıyla gerekse de bu siyasetin "bilimci" duruşu nedeniyle ahlakdışı bir forma sokmak ancak gerçekdışı bir girişim olabilir. Çünkü pozitivist siyaset, kendine temel bir gerçeklik kazandıran varlığı ve pratikleriyle bunu temelsiz kılar. Bu nedenle pozitivist bir siyasetin ahlaki bir forma ve temele sahip olmadığını söylemek yersizdir. İktidar ahlaki olarak ifade edebileceğimiz bu ahlaki temelde kendisini bir norm olarak ortaya koyan ilk şey, Machiavelli'nin Hükümdar adlı eserinde yönetenlere atfen söyledikleridir. Böyle bir eğilimi yansıtan iktidar olarak siyaset tasavvurunda, siyaset her şeyden önce Makyavelci bir siyaset anlayışı doğrultusunda iktidarın nasıl kazanılacağı, muhafaza edileceği ve nasıl kaybedilmeyeceği şeklinde bir eylemler alanı olur. Öyleyse, varkalabilmeyi sürdüren bir hükümdarın iyi olmamayı da öğrenmesi, günün gereklerine göre hareket etmeyi bilmesi gerekir. (Machiavelli,2002a:100-101,110-111) Nitekim, siyasetin Aristotelesçi anlayışına uygun olarak, insanın özünü gerçekleştirdiği bir proxis parçası olmaktan çıkması sürecinde ilk adımı atan Machiavelli'nin temel eseri alan Hükümdar'ın iktidarın nasıl ele geçileceği, korunacağı ve kaybedileceği sorunları üzerinde yoğunlaşması ve iktidarı ele geçirebilecek kişinin bu "siyaset zenaatı'nı yürütebilmesi için sahip olması gereken niteliklere eğilmesi bu bakımdan son derece açıklayıcıdır. (Machiavelli,2003:29-30, Machiavelli,2002b:20-21, Köker,1998:88) Bu noktada siyaseti tamamen tehditlerin bir ürünü olan iktidar ve sosyal düzen arayışı olarak gören modern gerçekçileri Makyavelci geleneğin mirasçıları olarak görmek yanlış olmaz. (Barry,2003:98) İktidar etrafında şekillenen bir siyaset zemininde yönetici olan ve/veya olacılara önemli tavsiyelerde bulunan Machiavelli'nin gerektiğinde yöneticinin iktidarı kazanmak ve sürdürmek için zalim ve korkutucu olabileceği, kendisini olduğundan daha farklı gösterebileceği, verdiği sözleri tutmayabileceği, gücünü sürekli artırabilme peşinde koşabileceği ve bunun için de her yola başvurmasının olanaklı olduğu şeklindeki iktidar yönelimli ahlaki normları, iktidara varlık kazandırırken onun ahlaki temeli de olur. (Machiavelli,2002a:102-103,105,110-111) Machiavelli, zaman zaman ahlaksız görülüp küçümsenir; fakat, ona göre "korkulmak sevilmekten daha iyidir... Çünkü sevgi, insanlar bencil olduğundan, amacına ne zaman hizmet ederse kırılan bir yükümlülük zincirine bağlıdır; ama korku, asla başarısızlığa uğramayan bir ceza ürküntüsüyle korunur" şeklinde akıl yürüttüğünde çok iyi bir önliberal mantık geliştirmiştir. İnsanlar aydınlanmış önkardan hareketle de yönetilmeye razı olabilirler [böylece başkaları da kısıtlamalara tabi olabilirler], fakat bu yönetime sırf korkudan [ceza ürküntüsü] dolayı itaat ederler. (Machiavelli,2002a:105,106-107, Barber,1995:41).

Pozitivist Siyaset İdeolojisinin 'İktidar Ahlakı' Üzerine Bir Not

İktidarın gerçek anlamıyla bir iktidar olabilmesi ve bunu göstermesi için bunu gerektiren ahlaki normların bir sonucu olarak itaat etmek de gereklidir. Bu itaati koşulsuz ve önkoşulsuz bir şekilde totaliter ya da otoriter toplumlardaki varlığıyla düşünmememiz gerekir. Burada daha çok bir 'baştaçı' etme durumu vardır. Bunu Hobbes'un o 'savaş hali' toplumunu zihnimize şayet hayal edersek nedensiz olmadığı görülür. Çünkü böyle bir toplumda kendimiz ve sahip olduğumuz her şey tehlikededir. Bunun için de temelde baskıcı bir güç olmakla beraber etkin bir yönlendirici olan elit bir örgütlenme tarzı olan iktidar aracı olarak devletin varlığı zorunludur. Devlet, farklı tarihselliklerde, farklı toplum yapılarında ve bu toplumlarda geçen süre zarfında birçok değişik forma girebilir. Ancak devlet en nihayetinde modern anlamı içerisinde baskıcı bir güç ve Weber'in ifade ettiği gibi "şiddet tekelini" içinde barındıran bir aygıttır. Devlet, yönetilenlerin itaatsizliğine karşı etkin bir biçimde işleyen bir örgütlenme biçimidir. Nitekim, Max Weber, devletle ilgili olarak yapmış olduğu ünlenmiş tanımında bir siyasal kurum olarak devletin başlıca özelliğinin şiddeti bir araç olarak kullanma yetisine sahip olan bir örgütlenme olduğunu vurgulamaktadır. Bu örgütlenme Weber'e göre, devletin sınırları içerisinde egemenliğini sürdürebilmesinin vazgeçilmez ve olmazsa olmaz nitelikteki aracı olan, amaca uygun eğitim görmüş ve uzmanlaşmış kamu görevlilerinden oluşan bir bürokrasidir. ([akt.]Vergin,2003:24-25) Bürokratik bir yönetim olarak tarif edilen bu aygıt, sosyolojik teorilerde merkezi bir mesele olarak karakterinin anlaşılması ve modern toplumun merkezi bir fenomeni olarak tanımlanır. (Beetham,1989:15) Bu aygıt profesyonel bürokratları aracılığıyla modern biçimiyle hem karar alıcı hem de uygulayıcı etkin bir örgüttür. Burada şu soru sorulabilir: Böyle bir örgüte itaat etmemek, onu baştaçı kılmamak mümkün müdür? Sonunda verilmesi gereken bir yanıt, hemen şimdi verilebilir: Hayır, mümkün değildir. Çünkü modern pozitivist içerimiyle siyasetin ontolojik temelinde her zaman için doğal bir örüntüsü olmakla beraber bunun yansıması olan (sivil) toplumun tehlike dolu, düzensiz, anarşik yapısı ve çeşitli güç mücadelelerinin, çelişkilerin, kargaşaların, karışıklıkların yer aldığı antagonist bir formu vardır. Bu tür bir toplum formunda yalnız ve güçsüz modern bireyin hayatı pahasına itaat etmemesi söz konusu olamaz. Hobbes'un o 'savaş hali' durumu bunu bireylere şart koşar. Bundan dolayıdır ki modern toplumun yalnız ve zayıf olan bireyinin bu güç karşısında boyun eğmemesi düşünülemez. Modern bireyin boyun eğişinin bir gereği ve sonucu olan ve onu cismanileştiren bir iktidar merkezi olarak devlet, kurumsal ve işlevsel yönden siyaset ile o kadar kaynamıştır ki bu ikisi birbirine özdeş olarak görülmektedir. Bu özdeşlikte bireyin itaat etme zorunluluğu, hem bunu gerektirir hem de tamamlar. Bireyin bu itaat etmeye yönelişiyle politik etkinlik ile devlet idaresi kavramları teori ve uygulamada birbirleriyle o kadar karışmıştır ki, "siyaset" sözcüğü günümüzde kitlelerin yerini pratik amaçlar yüzünden almış olan politikacıların yaptığı "sanat" anlamında kullanılmaktadır. Ancak devletin kitleleri tarih içinde bu biçimde depolitize edip kurumsal açıdan dağıtması anlamsız bir ideolojik garabettir; böyle bir dünyada "politik etkinlik", politik gladyatörlerin alışılmamış derecede

sessiz ve neredeyse boş bir arenada yaptıkları sonu gelmez bir –iktidar- savaş şeklini almıştır. (Bookchin,1999:89)

Bir iktidar merkezi olan devlet formunda pozitivist bir siyaset tasarımının bu 'iktidar ahlakı' yalnızca onun en belirgin yönelimini temsil eden itaat etme mantığında görülmez. Pozitivist siyaset bu ahlakı yöneten-yönetilen ayrımında da yapılaştırır. Siyaset, iktidar kavramından ayrılması mümkün olmayan bir toplumsal olgular ve süreçler alanını ifade ettiği için, iktidar kavramının içerdiği yöneten-yönetilen ayrımının tüm beşeri ilişkilere nüfuz edici niteliğini ve baskıcı eşitsizlikçi potansiyelini de bünyesinde barındırmaktadır. (Köker,1998:130) Bu modern siyasetin kurucusu Machiavelli'de olduğu gibi bir tarafta halk, diğer tarafta yönetenler şeklinde karakterize edilebilir. Ya da bir yanında devlet, diğer yanında bireylerin toplamından ibaret olan (sivil) toplum yer alır. Bu siyaset formu sahip olduğu bu ayrımı yapılan modern ikilikler olan akıl/beden, ekonomi/ideoloji, kültür/toplum, kent/kır... vs. ikiliklere benzer olan devlet/(sivil) toplum ikiliğine borçludur. Bu ikilikte devleti temsil eden yöneticilerin her zaman için yönetilenler karşısında bir üstünlüğü vardır. Yönetilenler, bu üstünlükten dolayı yöneticilerine her zaman bağımlı olmak zorundadırlar. Çünkü seçmiş oldukları yöneticileri karşısında bir seçmen olarak seçim dışında hiçbir etkin güçleri yoktur. Yönetenlerin düşündükleri, söyledikleri ve yaptıkları tüm şeylere boyun eğmekten başka çareleri bulunmaz. Böyle bir siyaset anlayışına en gerçekçi eleştirel yaklaşımı da Rousseau sunar. Rousseau bu ayrıma karşı çıkar. Ona göre egemenlik hangi nedenlerle başkasına devredilmez ise aynı nedenlerden ötürü de temsil edilemez; asıl olarak genel istençten oluşur ve istenci temsil etmek olanaksızdır. Ya kendisidir ya da başka bir şey; ikisinin ortası olamaz. Dolayısıyla da halkın vekilleri onun temsilcisi değildirler, olamazlar da; olsa olsa geçici, özel işlerini yürütmekle görevli olabilirler ve sonul hiçbir karar alamazlar. Rousseau açısından mesela bu durumdaki İngiliz halkı kendini özgür sayıyorsa da çok yanılıyor; o, ancak parlamento üyelerini seçerken özgürdür; bu üyeler bir kez seçildi mi artık bir köledir, bir hiçtir o. (Rousseau,1999:150-151) Bu yüzden J.J. Rousseau bir yönetim anlayışını ve bu anlayış sonucunda toplumun emredenler ve itaat edenler şeklinde ikiye ayrılışını reddetmekle işe başlar. Çünkü Rousseau'ya göre böyle bir siyaset anlayışı eşitler arası bir ilişkiyi yansıtmamaktadır. Siyasetteki bu hiyerarşik yapılanma bir yöneten ve yönetilen ayrımının da sonucunda yönetilenler üzerinde bir güç ve tahakküm kurmaya yol açar. Bir anlamda siyasetin bu elitist ve seçkin formu siyaseti de hegemonya kurmayla özdeşleştirir. Bu noktada Rousseau'nun büyük bir etkisi altında kalan H. Arendt da böyle bir siyaset anlayışını siyasetten kaçma olarak yorumlar. Arendt' a göre de yönetim fikrinin karşısına otorite fikri getirilmelidir. Yönetimin tersine, otorite, temelde eşitler arası bir ilişkidir, ki bu eşitlerin herbiri eyleme önyak olur ve ardından da bu eylemi gerçekleştirmesine yardımcı olabilecek taraftarlar arar. ([akt.] Anthony De Crespigny-Kenneth R. Minogue,1981:227) Rousseau ve Arendt'ın bu reddedişinin temelinde siyasetin hiyerarşik yapılanması ve 'yönetim' algılayışının merkezinde olan devlet olgusu yatar. Siyaset, elbette, devlet

Pozitivist Siyaset İdeolojisinin 'İktidar Ahlakı' Üzerine Bir Not

idaresi anlamına gelmez; ama bugün "siyaset" sözcüğünü ne yazık ki devlet idaresi yerine kullanıyoruz. Yurttaş sözcüğü de "seçmen" anlamına gelmez; fakat yurttaş da bu kategori içerisine girer. Devlet idaresi, devletle ilgili işlerle uğraşır: Bir otorite tekeli uygular; yasal ve düzeni sağlayıcı organlar yardımıyla, toplumu yönlendiren mekanizmanın bütün denetimini elinde tutar; profesyonel parlamenterlerin, orduların, polis güçlerinin, bürokrasilerin ve yardımcı rol oynayan avukatların, öğretmenler ve teknisyenler gibi diğer profesyonellerin yardımıyla toplumu yönetir. (Bookchin,1999:307) Ancak modern siyasetin bu pozitivist formunda yönetilen konumunda sadece bir seçmen olarak yer alan yurttaş bu konunun pasifliği nedeniyle bu bağımlı konumunu yerleşik kılar. Bu bağımlı konumunda yurttaş, her zaman için yöneticilerine itaat etmekle yükümlüdür.

Pozitivist siyaset, bu iktidar ahlakı formunu liberal-temsili demokrasi yapılanmasıyla da başat kılar. Bu demokrasi formunda da dolaylı bir biçimde bir itaat etme ya da bağımlı olma konumu yatar. Seçmen olarak yurttaşın pasif konumunun bu demokrasi biçiminde nasıl yerleşiklik kazandığı düşünülürse şayet bu durumun yeniden keşfine gerek olmadığı görülür. Modern pozitivist siyasetin bu iktidar temelindeki hiyerarşik yapılanması bir anlamda Rousseau'ya göre inşa ettiğimiz temsil sisteminin sonucunda oluşmaktadır. Temsil sistemi, siyasetin bu elitist karakterini yansıtan hiyerarşik yapılanmanın da temelinde yatan etken olmaktadır. Temsili sistemde yurttaşlar sadece kendi yöneticilerini seçmekle sorumludurlar. Yurttaşlar, kendi yöneticilerini seçtikten sonra bir kenara çekilirler ve artık yönetim işini seçtiği temsilcilerin tüm yetkilerine bırakırlar. Avrupa liberalizminin kurucularından Benjamin Constant'ın iddiasına göre, hiçbir modern halk özel varoluşunu antik demokrasinin talep ettiği şekilde siyasetin gereklerine tabi kılmaya ciddiyetle ve kararlılıkla gönüllü olmaz; çünkü modern topluluklar için özel hayattaki yararların kamusal hayattaki yararlarla göre önceliği vardır ve olmalıdır. Halk egemenliğinin "temsili" biçiminin, yani vatandaşların özel alanlarına sınırlı ve koşullu müdahale gücüne sahip temsili hükümet uygulamasının, modern koşullara uygun olan egemenlik biçimi olmasının nedeni, işte budur.([akt.]Geuss,2007:24) Bu değerlendirmesini modern siyaseti temellendirmede kullanılan genel ve özel çıkarlar açısından yaklaşan Benjamin Constant göre, genel çıkar şüphesiz özel çıkarlardan farklıdır ama hiçbir şekilde onlara karşıt değildir. İnsanlar her zaman birisi diğerlerinin kaybettiği kadar kazanabilecekmiş gibi konuşurlar fakat genel çıkar sadece çıkarların birleşiminin bir sonucudur. Ve yalnızca, bir beden parçalarından farklı olmasındaki gibi, benzer bir şekilde onlardan farklılaşır. Siyasal bütünü oluşturan da bu -içerisine bölgesel çıkarlar da dahil olacak şekilde- bireysel çıkarlardır. Kamusal-özel ayrımını, siyasal ve ekonomik olanın birbirinden ayrılması ve özellikle ekonominin siyasal yapıdan özerkleşmesi ile birlikte (özel)mülkiyet ekseninde bu konuyu tartışan Constant için bu ayrıma koşut olan liberal siyasal haklar da özel mülk sahiplerinin yetkilerini devretmede iyi bir nedendir. (Constant,2002:205-213) Dolayısıyla B. Constant, liberal siyasal haklar ve (özel)mülkiyetin varolmasını sağlayan özerk bir ekonomi ile birlikte,

Özgür O. Erden

modern yaşamdaki özel ve kamusal varoluş arasındaki bu bölünmeyi ve bu iki alanın her biriyle bağlantılı değerlerin görece konumlarını kavramanın, modern dünyada siyaseti anlayabilmenin önkoşulu olduğuna inanır. (Constant,2002:201,213,221; Geuss,2007:24).

Modern siyaseti anlama ve somut kılma noktasında genel/özel çıkarlar veya kamusal alan/özel alan ayrımı temeldir. Çünkü bu tür ayrımlar, yöneten/yönetilen ayrımına paralel bir şekilde temsilci/seçmen şeklindeki ayrımlarla koşuttur. Bunun bir sonucu olarak, aslında yurttaş olmanın ne demek olduğunu da unuttuk; yurttaş kavramını giderek artan bir biçimde “seçmen” kavramı ile bir tutmaya başladık; daha da kötüsü, yurttaş statüsünü, bütün gücü elinde tutan bir devletin ve “seçtiğimiz” temsilcilerin bize sağladığı mal ve hizmetlerin edilgen alıcıları konumundaki vergi mükellefi seçmenlerin statüsü olarak kabul ettik. Bir zamanlar toplum yaşamının katılımcı boyutunu oluşturan ve toplumun bütün üyelerine açık olan siyaset kavramını, yalnızca otoriteye ağırlık veren devlet idaresiyle karıştırarak alçalttık. (Bookchin,1999:288) Bu durumda, yurttaş pasif bir konumda seçmen statüsüne indirgenerek egemen bir konumda olan temsilcisine boyun eğmesi beklenirken, yöneten de temsilci statüsündeki en üst konumunda bir güç yarışına girilerek iktidarını artırmaya çalışır. Burada pasif bir seçmen statüsüne yerleşen yurttaş, özel alanın bir parçası olarak iktisadi alanda piyasa mekanizmasına, siyasi alanda ise seçim mekanizmasına dahil olur. Bireyler, sırf kendileri için rasyonel oldukları takdirde sistemin yürümesi sağlanmış olmaktadır. Çünkü insanların bir araya gelerek devlet mekanizması dışında bir siyaset arayışına girmelerinin veya bazı şeyleri değiştirmeye yeltenmelerinin ne gereği ne de meşruiyeti vardır. Bu talepler zaten partilerin varlığı ve oy sistemiyle çözümlenmiş durumdadır. (Mahçupyan,1996:127)

Modern siyasetin ontolojik temelini koşullandırdığı bu yapı içerisinde yurttaş her zaman için pasifize edilen seçmen yurttaş konumu nedeniyle temsilcisine olan bağımlı konumundan kurtulamaz. Seçmen yurttaş, seçimler dışında hiçbir etkinliğe ve değiştirme gücüne sahip olmadığı için kendisini yöneten temsilcilerinin kararına itaat etmek zorunda kalır. Bu itaat etme durumu sadece yurttaşın yetkisiz ve güçsüz olan konumunda yerleşiklik kazanan bir zorunluluktan kaynaklanmaz; bu aynı zamanda yöneten konumundaki temsilciye atfen söylenen üstün, egemen, güç sahibi olmakla beraber her şeye kadir olan iktidarını artırmak için onun peşinden koşan güç hırsının baskın bir ahlaki norm olmasından da kaynaklanır. Bu tür ahlaki normlar toplumda en üst derece kabul gören değerler olduğu için bunlara erişen güç sahiplerine de itaat etmek esastır. Yönetenler konumundaki temsilcilerin sahip oldukları güç ve iktidar ve bunu artırma hırsı da sözü edilen itaatkâr konumu gerektirir.

Pozitivist Siyaset İdeolojisinin 'İktidar Ahlakı' Üzerine Bir Not

Sonuç Yerine

Pozitivist siyasetin ontolojik temelinde iktidar yer alır. Bu siyaset formu kendisini bürokratik ve hiyerarşik bir yapı çerçevesinde örgütlenen bir iktidar merkezi olarak devletle eşler. Bir iktidar merkezi olarak bu devletle olan eşleniğini, modernliğin kurduğu diğer ikiliklerin bir benzeri olan devlet/(sivil)toplum ikiliğinin (sivil)toplum cephesinde yerleşiklik kazanan çelişkilere, mücadelelere ya da karşılıklara düzen ve istikrar getiren bir aygıt olması sağlar. Modern fikrin bir ürünü olarak pozitivist siyasetin hem varlık koşulunu oluşturan hem de modern bakışın siyasete temel kazandıran bu devlet/(sivil)toplum ikiliğinin oluşmasını mümkün kılan unsur ise doğal toplum modelidir. Doğal bir toplum modeli doğrultusunda toplum doğal ihtiyaçların, isteklerin ya da arzuların alanı olmakla birlikte temelde bir üretim alanı ve ilişkilerinin baskın olduğu bir şekilde tarif edilerek egoist, çıkar düşkünü ve arzularının peşinde koşan bireylerin özel alanı olarak kabul görür. Siyaset, devletle olan eşleniğinin bir sonucu olarak bu özel alanın tamamen dışında ama gerektiğinde bu alana müdahale eden düzen sağlayıcı bir aygıttır. Ancak bu aygıt varlığını sadece diğerlerine nazaran sahip olduğu büyük fiziksel güce ve kurduğu şiddet tekeline dayandırmaz. Pozitivist siyaset, ontolojik bağlamında iktidar temelinde biçimlenirken bu tür bir siyaset biçiminin onay ve kabulünü sağlayan ve ona süreklilik kazandıran temel ahlaki kural ve normlar getirir. Bu siyaset formunun iktidar yönelimli bu ahlaki temeli kendini 'iktidar ahlakı' olarak dışavurur. Modern siyasete içkin bir ahlak da diyebileceğimiz bu 'iktidar ahlakı' biçimi, varlığını modern siyasetin varolan eşitsizlikçi ve hiyerarşik temeline borçludur.

Yöneten/yönetilen veya emreden/itaat eden şeklinde ayrılaşan bu eşitsizlikçi ve hiyerarşik siyasetin egemen bir konumu olarak tamamen iktidar ilişkileriyle örüntülü bir duruma varlık kazandıran pozitivist siyasetin 'iktidar ahlakı', bu hiyerarşi ve iktidar ilişkilerine bir onay ve rızayı getiren, onu meşru kılan ve sürdüren bir ahlaki türdür. Bu iktidar ahlakında bir yandan egemen ve üstün bir konuma sahip yönetenlere zalim ve korkutucu olmaları, kendilerini olduğundan daha farklı göstermeleri ve verdiği sözleri tutmamaları gerektiği salık verilerek iktidar peşinde koşmaları, iktidarı ele geçirme ve koruma çabaları, iktidara süreklilik kazandıran yönelimler içerisinde olmaları söyleniyorken; diğer yandan yönetilenlere de yönetenlere bir üstünlük ve yücelik atfeden iktidar karşısında sürekli bir itaat etme ve boyun eğiş telkin edilir. Pozitivist siyasetin bu tür bir 'iktidar ahlakı' biçimlenmesinde bu siyasetin ontolojik temelinde yatan iktidarın vazgeçilmez sahipleniciliği ve böyle bir iktidarın varlığını mümkün mertebe sürekli kılan itaat ve boyun eğiş vardır. Bu durum, siyasetin pratik eylem alanında, bir kör dövüşü misali, azınlık olan iktidar seçkinlerinin kendi aralarındaki iktidar yarışı mücadelesinde ve yurttaşın karar alma mekanizmalarında yer almayan pasif konumunda görülür. Böyle bir eğilimi yansıtan iktidar olarak siyaset tasavvurunda, siyaset her şeyden önce yönetenler cephesinde Makyavelci bir siyaset anlayışı doğrultusunda iktidarın

Özgür O. Erden

nasıl kazanılacağı, muhafaza edileceği ve nasıl kaybedilmeyeceği şeklinde bir eylemler alanı olurken, yurttaş da kendisini siyasete karşı pasifize eden konumuyla bu süreci izlemekle yetinir. Son tahlilde pozitivist siyasetin ontolojik temeli bir iktidar merkezi olarak devlete dayandığı için biçimlendirdiği ahlak da bu devlet örüntüsü altında bu iktidara bağımlı bir şekilde gelişir. Modern bir karaktere sahip pozitivist siyasetin bu iktidar ahlakı, hiyerarşik bir siyaset yapılanması içerisinde yöneten ve yönetilenlere atfen söylendiği şekliyle varolan ast/üst siyaset yapılanmasını koruyucu ve sürdürücü ahlaki norm ve pratikleri aracılığıyla pozitivist siyasetin ahlaki yönelimi olur.

Pozitivist Siyaset İdeolojisinin 'İktidar Ahlakı' Üzerine Bir Not

Kaynaklar

- BAKER, U., 2005, *Siyasal Alanın Oluşumu Üzerine Bir Deneme*, Ankara: Paragraf Yayınevi
- BARBER, B., 1995, *Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset*, (çev) Mehmet Beşikçi, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- BARRY, N. P., 2003, *Modern Siyaset Teorisi*, (çev) Mustafa Erdoğan-Yusuf Şahin, Ankara: Liberte Yayınları
- BEETHAM, D., 1989, *Max Weber and The Theory of Modern Politics*, Cambridge: Basil Blackwell Publications
- BOOKCHIN, M., 1999, *Kentsiz Kentleşme: Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*, (çev) Burak Özyalçın, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- BROWN, B., 1989, *Marx, Freud ve Günlük Hayatın Eleştirisi*, (çev) Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- CONSTANT, B., 1988, *Political Writings*, (çev) Biancamaria Fontana, Cambridge: Cambridge University Press
- CRESPIGNY, A, MINOGUE, K. R., 1981, *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, (çev) Gülayşe Koçak, İstanbul: Remzi Kitabevi
- EROĞUL, C., 1990, *Devlet Nedir?*, Ankara: İmge Yayınları
- FERNBACH, D., 2004, *Siyasal Marx*, (çev) Murat Akad, İstanbul: Yeni Hayat Yayınları
- KÖKER, L., 1992, *Demokrasi Üzerine Yazılar*, Ankara: İmge Yayınları
- KÖKER, L., 1998, *İki Farklı Siyaset*, Ankara: Vadi Yayınları
- LEFEBVRE, H., 1996, *Marx'ın Sosyolojisi*, (çev) Selahattin Hilav, İstanbul: Sorun Yayınları
- LOCKE, J., 2002, *Sivil Toplumda Devlet: Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, (çev) Serdar Taşçı-Hale Akman, İstanbul: Metropol Yayınları
- LOURAU, R., 2001, *Bilinçaltında Devlet*, (çev) Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- MACHIAVELLI, N., 2002a, *Prens*, (Çev) Nazım Güvenç, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi
- MACHIAVELLI, N., 2002b, *Floransa'da Komplolar ve Karşı Komplolar Tarihi*, (çev) A. Berna Hasan, İstanbul: Özne Yayınları
- MACHIAVELLI, N., 2003, *Askerlik Sanatı*, (Çev) Nazım Güvenç, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi
- MAHÇUPYAN, E., 1996, *İdeolojiler ve Modernite*, İstanbul: Patika Yayınları

Özgür O. Erden

- RAYMOND, G., 2007, *Kamusal Şeyler-Özel Şeyler*, (çev) Gülayşe Koçak, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- ROUSSEAU, J. J., 1999, *Toplum Sözleşmesi*, (çev) Alpagut Erenuluğ, Ankara: Öteki Yayınevi
- SABINE, G., 1969, *Siyasal Düşünceler Tarihi II*, Yeniçağ, (çev) Alp Öktem, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları
- SARIBAY, A. Y, ÖĞÜN, S. S., 1999, *PolitikBilim*, İstanbul: Alfa Yayınları
- SUNAR, İ., 1999, *Düşün ve Toplum*, Ankara: Doruk Yayınları
- TUNÇAY, M.(der), 2002, *Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi: Seçilmiş Yazılar*, Yeniçağ, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- TÜRKÖNE, M. (der), 2003, *Siyaset*, Ankara: Lotus Yayınları
- VERGİN, N., 2003, *Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*, İstanbul: Bağlam Yayınları
- YETİŞ, M., 2003, "Marx ve Sivil Toplum", *Praksis Dergisi*, Sayı: 10

**NURETTİN TOPÇU'NUN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN
MODERNLEŞME PROJESİ KRİTİĞİ**
**Nurettin Topçu's Critique of Turkish Republic's Modernization
Project**

Hasan ŞEN*

Abstract

The article named "Nurettin Topçu's Critique of Turkish Republic's Modernization Project" treats to discuss Nurettin Topçu's critique of modernization in the context of Turkish Republic. On this purpose, in this study, modernization project of the Republic is being focused. According to Topçu, transformation to the Republic has caused many social problems, which were result of the "nature" of the modernization. Additionally, his philosophical and sociological critiques to the modernization are discussed. This study based on the presupposition of conservative thought on the criticism of positivism, alienation, mechanization, revolution and tradition by Topçu.

Keywords: Nurettin Topçu, Alienation, Conservatism, Moral, Modernism.

Özet

"Nurettin Topçu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin Modernleşme Projesi Kriği" adlı makale, Nurettin Topçu'nun Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelttiği eleştirileri, modernizm boyutunda tartışmayı konu edinmektedir. Bu çerçevede, çalışmada ilk olarak, Topçu'nun Cumhuriyet tarafından tercih edilen modernleşme projesinin eleştirisine değinilecektir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte toplumsal alanda birçok sorun ortaya çıkmıştır. Topçu, söz konusu sorunların, modernizmin doğasından kaynaklandığını düşünmektedir. Bu nedenle Topçu'nun felsefi ve sosyolojik olarak yaptığı modernizm eleştirisine yoğunlaşılacaktır. Bu çalışmada, Topçu'nun pozitivist, yabancılaşmaya, makineleşmeye, devrime ve geleneğe bakışı itibariyle muhafazakâr düşüncenin temel tezlerini paylaştığı, bu nedenle onun muhafazakâr görüşü benimsediği ön kabulünden hareket edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nurettin Topçu, Yabancılaşma, Muhafazakârlık, Ahlâk, Modernizm.

* Arş.Gör.Dr., Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, senhasan@mu.edu.tr

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin¹ modernleşmesi, genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde başlamış ve genel olarak devlet eliyle gerçekleştirilen bir hareketin devamı ve sonucu olmuştur. Söz konusu modernleşmeye karşı, başta İslâmcılar olmak üzere muhafazakâr ve sol çevreler tarafından ciddi eleştiriler yöneltilmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, Cumhuriyet'in modernleşme projesine karşı muhafazakâr tonda tesis edilen muhalefeti serimlemektir. Çünkü söz konusu muhalefeti ve gerisindeki düşünceleri anlamak, Türk modernleşmesinin, özelde ise Cumhuriyet'in modernleşme projesini analiz etmek, dahası sözü edilen modernleşme projesinin muhalif kesimler üzerindeki bıraktığı etkileri görmek bakımından son derece önemlidir. Nitekim çalışmada konu edinilen Nurettin Topçu'nun birazdan değinilecek olan eleştirileri, özellikle İslâmcı ve muhafazakâr kesimlerin Cumhuriyet'e ve onun modernleşme projesine, dahası modernizme karşı besledikleri düşüncelerin bir aynası niteliğindedir.

Nurettin Topçu kimdir şeklindeki bir soruya, onun öncelikli olarak muhafazakâr bir düşünür olduğu cevabı verilebilir. Topçu için söylenebilecek ikinci şey, onun genel anlamda yaşama, özel anlamda ise pozitivist bir çerçeveye hapsolmuş modernleşme anlayışına ve söz konusu anlayıştan hareketle tesis edilen Batıl(ıla)şmaya karşı muhalif bir tavra sahip olmasıdır. Topçu'nun hem muhafazakâr hem de muhalif kişiliğinin izleri, yaptığı modernizm kritiğinde takip edilebilir. Bu nedenle şimdi Topçu'nun, Türkiye Cumhuriyeti'nin benimsediği modernleşme projesine yönelttiği eleştirileri bağlamında, sözü edilen kritiği “yabancılaşma”, “devrim”, “makineleşme ve sanayi”, “pozitivizm ve sosyolojizm” eleştirisi, başlıkları altında; seküler ahlâk eleştirisi ise “din ve ahlâkın vazgeçilmez birlikteliği” başlığı altında ele alınacak, Topçu'nun modernizme muhafazakâr bir dille karşı koyuşu resmedilmeye çalışılacaktır.

Yabancılaşma Eleştirisi

Nurettin Topçu, Cumhuriyet'le birlikte toplumda hızla etkisi artan Batılı değerlerin ve yabancı hayranlığının ciddi sıkıntılar doğurduğunu, söz konusu sıkıntıların başında ise toplumun kendi kültürüne yabancılaşmasının geldiğini ileri sürmektedir.

“Elli sene evvel yabancı ruh ve dâvasını vatandan kovmak için kanlarını döken ecdadın çocukları yabancı okulların eşiğinde mukaddesatlarının selâmetini dileniyorlar. Elli yıl önceki yabancidan kurtulmak iradesi, yerini bütün yabancı sevgilere terk etmiş durumdadır. Yabancı okul, yabancı kelimeler, yabancı örfler, yabancı zevkler, yabancı kıyafetler, yabancı sermaye, iş yeri

¹¹ Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde, Cumhuriyet sözcüğü ile kastedilen şey Türkiye Cumhuriyeti'dir.

Nurettin Topçu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin Modernleşme Projesi Kritiği

olarak yabancı ülke” (Topçu, Hayatın Mânası, 1969; Kültür ve Medeniyet, 1998:79-87).²

Nurettin Topçu, yukarıdaki pasajda sözünü ettiği yabancı hayranlığının, Cumhuriyet döneminde yaşam alışkanlıklarının kısa zamanda hızlı bir biçimde değişmesiyle birlikte arttığını vurgulamaktadır³. Topçu'ya göre, geleneksel değerlerin ve onun yön verdiği, başta gündelik hayat olmak üzere birçok unsurun farklı bir kültürel dokunun etkisine girmesi ve yabancı olana duyulan hayranlık nedeniyle, toplumda genel bir kültürel yabancılaşma durumu yaşanmaktadır. Topçu burada Cumhuriyet'in modernleşme projesini ve söz konusu projenin hayata geçirilme noktasında başvurduğu yöntemin eleştirisini yapmaktadır. Cumhuriyet'in modernleşmeyi Batılılaşma olarak görmesi ve Batılılaşmayı kültür transferi şeklinde yaşama geçirmesi -ki ona göre Cumhuriyetle birlikte toplumsal yaşamın önceleri kendisiyle savaşılan Batının kültürel etkilerine maruz bırakılması, paradoksal bir durumdur ve sözü edilen paradoksal durum- toplumun dokusunu tehdit etmekte ve yabancı sözcüğü ile ifade ettiği Batının taklit edilmesi, toplumda kültürel anlamda yıkıcı bir etki meydana getirmektedir.⁴ Daha doğrusu Cumhuriyet'in modernleşmeyi hayata geçirme noktasında başvurduğu yöntem olan taklit, yabancılaşmayı kaçınılmaz kılmaktadır⁵. Nitekim, “esasen taklit kötü ve tehlikeli bir yenileşme usulüdür; benliği kaybettiricidir” (Topçu, İdealizmi, 1969; Mehmet Âkif, 1998:47) diyen Topçu, aşağıdaki pasajında millî kültürün korunması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

² Nurettin Topçu'nun eserleri referans verilirken, referansta yer alan ve italik olarak yazılan ilk eser(ler) ve tarih, yazarın sözü edilen eserinin orijinal olarak ilk yayınladığı ismini ve tarihini, ikincisi ise Ezel Everdi ve İsmail Kara'nın derledikleri kitabın adını, yayımlandığı tarihi ve sayfa numarasını göstermektedir.

³ Bu noktada hemen şunu belirtelim ki özellikle sivil-bürokratlar olmak üzere belli bir kesimde görülen yabancı yani Batı hayranlığı, sadece Cumhuriyet modernleşmesinde değil Osmanlı modernleşmesinde de görülen bir durumdur. Sözü edilen duruma başta muhafazakâr düşünürler olmak üzere birçok kesimden tepki gelmiş, bahsedilen durum özellikle edebiyat çevresinde, Ömer Seyfettin'in Efruz Bey tiplemesinde ve Recaizade Mahmut Ekrem'in “Araba Sevdası”nda olmak üzere işlenen bir tema olmuştur. Bahsedilen Batılılaşmanın abartılması sadece Osmanlı aydınlarının değil, Eric Zürcher'in işaret ettiği gibi Batılıların da alaya aldıkları bir konu olmuştur. Daha ziyade bürokrat kesimler arasında yaygın olan bu durum için Zürcher şunları ifade etmiştir: “Bu kişilerin hem tebaasından zorla yeni şeyler isteyen merkezi bir devletin temsilcileri hem de yabancı bir kültürün açıkça taşıyıcıları olmaları, kendilerini geleneksel Müslüman çevrelerde hiç sevilmeyen kişiler haline getirmişti. Batılılaşmış Osmanlı Hıristiyanları ve kuşkusuz çoğu zaman bu kişileri anlamadıkları bir uygarlığı taklit eden “Doğulular” olarak alaya alıyorlardı” (Zürcher, 2003:102). Nurettin Topçu da yukarıda ifade edilen, Cumhuriyetle birlikte zirveye ulaşan taklit ve yabancı hayranlığının Tanzimat'la birlikte başladığını, söz konusu durumun toplumda şizofrenik bir kimlik yarattığını şu şekilde ifade etmiştir. “(...) Tanzimatçılar, Avrupa'dan siyaset ve idareyi kopye etmek için çırpınmışlardır. Daha sonraki meşrutiyet devrinin münevverleri ise edebiyat ve hayat sahasında Avrupa taklitçiliğine çok çalışmışlar ve Türk milletinin özelliklerini geniş ölçüde kaybetmesine sebep olmuşlardır (...) “Evet, var kuvvetleriyle Avrupa'yı taklit etmişler. Adeta Avrupa'da ne varsa buraya nakletmek istemiş, yanlış anlamışlar (...) Ne fena kopya etmişler,!. Öyle ki kendi varlıklarına veda ettikten sonra Avrupa'nın gerçek bünyesiyle de araları dehşetle açılmış. Şimdi onlar ne kendileridir, ne de Avrupalıdırlar” (Topçu, Amerikan Mektupları, 1949; Amerikan Mektupları, 2004: 45; 46).

⁴ Burada Topçu, Cumhuriyet'in, modernleşmeyi modernizm yani bir ideoloji olarak Batılılaşma şeklinde gören anlayışıyla ve onu pozitivist bir çerçevede tesis etmesiyle hesaplaşmaktadır. Bu konuya birazdan daha detaylı olarak değinilecektir. Şimdi burada Topçu için, Cumhuriyetin benimsediği modernleşme projesinin, kültürel yabancılaşmanın önemli oranda sorumlusu olduğu belirtilmekle yetinilecektir.

⁵ Bu düşünce Türk modernleşmesine çeşitli yönden itiraz eden entelektüeller tarafından benimsenen bir düşünce olmuştur. Söz konusu düşünceye göre, taklit bir kültürün diğer bir kültüre dayatılması anlamına gelmektedir ve Nazih Ayubî'nin de ifade ettiği gibi, “modernleşme eğer onu besleyen sosyo-ekonomik zemine sahip olmayan bir toplumda, taklit yoluyla tesis edilmeye çalışılırsa yabancılaşmaya yol” açmaktadır (Ayubî, 1993:63).

Hasan Şen

“Nasıl ki, insan, başkalarının ruhuyla yaşayamazsa, bir millet de başka tarihlerin hadiseleriyle yaşatılamaz. Hayatımızı hakimiyeti altına alan millî kültürümüz gerçek sahibimizdir. Biz onun zaruri kıldığı, bizi çevirdiği istikamette hareket etmeye mecburuz. Etmezsek, başka milletlerin kültürünü taklide yeltenirsek, varlığımızda buhranlar başlar” (Topçu, Teknik ve Kültür, 1966; Kültür ve Medeniyet, 1998:24).

Nurettin Topçu taklidi, bir toplumun mayası olarak gördüğü benliği ortadan kaldıran bir unsur olarak görmektedir. Milli ve kültürel tecrübeler toplamı olarak gördüğü benliğin, taklit yoluyla farklı kültürel etkilere maruz kalmasıyla birlikte ciddi tahribatlara uğradığını belirtmektedir. Çünkü Topçu'ya göre, bir toplumun benliği o toplumun kendi tarihinin, tecrübesinin ürünüdür. Buradan hareketle taklit, farklı bir toplumun tarihsel deneyimi sonucu şekillenmiş bir kültürün başka bir topluma aktarılması demektir. Sözü edilen durum da toplumsal bellekte buhranlara yol açmaktadır.

Topçu'nun benlik kavramıyla ifade ettiği unsurlar, temelinde dinin yer aldığı gelenektir. Yani Topçu esas olarak dinin yön verdiği ve içeriğini çok büyük oranda belirlediği yaşam dünyasını gelenek olarak okumuş ve Cumhuriyet'le birlikte söz konusu geleneğin geri çekilmesi ile boşalan anlam dünyasının Cumhuriyet tarafından doldurulmadığını iddia etmiştir. Toplumda oluşan değer bunalımının temel nedeni olarak ahlâkın çöküşünü, onun gerisinde de dinin toplumsal yaşamdan geri çekilmesini göstermiştir⁶. Cumhuriyet kurucularını da bu bağlamda, mevcut manevi değerleri yıkmak pahasına pozitivist dünya endeksli Batı yaşantısını getirmesi nedeniyle eleştirmiştir.

“Hastalığımızı dinin yerine geçen ekonomi tedavi edemiyor. Bir nesil kendi varlığını arıyor. Mektebe giden mektepte, mabede giden mabette, servete giden servette, şöhrete giden şöhrette kendi şifasını bulamıyor ve bunun için ruhuna daha ziyade düşman, mukadderatına daha fazla garazkâr olmakta devam ediyor. Niçin, nedir bu sefaletin sebebi: Bunun sebebi iç dünyamızı kaybetmemizdir: İç gözlem terbiyesini bırakarak hep kendi dışımızdaki eşyaya çevrilmemizdir” (Topçu, Adam Olmak Paşa Olmak, 1950; Kültür ve Medeniyet, 1998:117).

Nurettin Topçu, Cumhuriyet'in hedefinde asıl olarak kutsalın yani dinin olduğunu iddia etmiştir. Özellikle Cumhuriyet'in benimsediği topyekün

⁶ Nurettin Topçu, yukarıda pasajında ortaya koyduğu tabloya yol açan ana nedenin, toplumları toplum yapan ve ahlâkın şekillenmesinde önemli bir unsur olan *benliğin* Cumhuriyetle birlikte önce zayıflaması sonra yok olmaya yüz tutması olduğunu düşünmektedir. *Benlik* kavramının düşünce sisteminde önemli bir ter tuttuğu Topçu'ya göre, *benliğin* yitirilmesi toplumda ciddi bir ahlâk ve kimlik krizinin yaşanmasına neden olmaktadır. Nitekim “Amerikan Mektupları” kitabında sözü edilen durumu şu şekilde dile getirmiştir: “Cim, içerisinde bir cemiyet nizamından eser görülemeyen bu memleketin en büyük yarası yolsuzluktur (...) Bir daireden iş çıkaracaksanız günlerce, aylarca oyalanmamak için rüşvet vereceksiniz. Tramvayda biletçi paranızın üstünü geri vermez. Esnaf eksik tartar. Kömürün tozunu size vermeyip başkalarının hissesine ayıran kürekçi ve mesul memur para alırlar. Otomobile binerseniz şoför mutlaka normal fiyatın üstünde para koparmak için kapınızda bağırıp çağırmaya koyulur. Ev sahibi havâ parası dilenir, kiracı, kirayı ödememek için kırk dereden su getirir (...) Hırsızlık, dilencilik, tecavüz, zulüm... Bunların hiçbirisi saadet getirici değildir” (Topçu, *İstanbul'da Bir Gün*, 1948, *Amerikan Mektupları*, 1948; *Amerikan Mektupları*, 2004: 18; 26; 35).

Nurettin Topçu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin Modernleşme Projesi Kitiği

Batılılaşma projesiyle din dışı bir dünya inşa etmesine karşı muhalif bir tavır takınmıştır⁷. Cumhuriyet'i, söz konusu proje uyarınca geçmişle bağıını kopardığı ve toplumun can damarı olan geleneği, yani dini reddettiği gerekçesiyle eleştirmiştir. Ona göre, Cumhuriyet'in hayata geçirdiği uygulamalar gerçek inkılâp olamaz. Çünkü, " (...) dinî değerler karşısında anlayışsız ve onları reddedici bir hareket inkılâp diye adlandırılmaz" (Topçu, İnkılâp, 1959; Kültür ve Medeniyet, 1998:108).

Topçu, dini genel olarak toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olarak görmektedir. Özeldir ise dini, ahlâkın içeriğini belirleyen, ona yön veren temel bir değerler sistemi olarak ele almakta, dinden uzaklaşmanın ve maddi olana teslim olmanın yaşanan benlik buhranının temel nedeni olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanı sıra Topçu, ahlâkı ve dini birbirinden ayıramaz, birbirini ontolojik olarak gerektiren iki unsur olarak değerlendirmektedir. Topçu'ya göre, toplumun moral değerlerinin merkezinde yer alan din,

" (...) kültürün esaslı bir kısmıdır. Milletın malı olmasa bile, milletin kuruluşunun esaslı kaynağı olmuştur. Büyük dinler, milletlerin kuruluşundan önce var olarak, bu kuruluşu hazırladılar. Milletlere, ruhun temel yapısında bulunan ahlâk inanışları, ideallerinin kaynağını verdiler (...) İslâm, yalnız secde halinde değil, secdeye eğilen başımızdadır. Yalnız câmide değil, ezan sesleriyle dolan evlerimizdedir" (Topçu, Teknik ve Kültür, 1966; Kültür ve Medeniyet, 1998:17-18).

Topçu yukarıdaki pasajından anlaşılacağı gibi, kültürün, ahlâkın ve en önemlisi geleneğin özünü (mayasını) din olarak görmüştür. Bu bağlamda dini, bir milletin ruhunu teşkil eden en önemli bileşen olarak tanımlamış, dahası, milletin varlık nedeninin ve hamurunun din olduğunu iddia etmiştir.

Burada geleneği, dolayısıyla dini sahiplenmesi bakımından Topçu'nun muhafazakâr yönüne tanık oluyoruz. Nitekim, muhafazakâr düşünce, modernite karşısında geleneğin dolayısıyla da dinin savunucusu olarak ortaya çıkmış, dolayısıyla muhafazakârlar da geleneğin sadık bir koruyucusu olmuşlardır. Karl Mannheim'a göre, "muhafazakârlık gelenekçiliğin modern bir yorumu, mantıklı bir sonucu ve tarihsel bir formudur" (Mannheim,1971:153-6). Ninian Smart benzer biçimde, geleneğin modern dünyadaki tezahürünün muhafazakârlık olduğunu ileri sürmektedir (Smart,1998:83). René Guénon ve Frithjof Schuon da paralel biçimde modern dünyanın hedefinde geleneğin olduğunu söylemektedirler. Fakat onlara göre modernitenin hedefinde olan asıl şey, geleneğe ruhunu veren kutsaldır. Guénon ise, modernitenin 'profan' yani din dışı bir tasarımdan hareket ettiğini, bu nedenle 'kutsal'ı ortadan kaldırmayı ve özü itibarıyla maddi temeli olan bir dünyayı tesis etmeyi amaçladığını ileri sürmektedir. İşte muhafazakârlar tam bu noktada, geleneği, dolayısıyla 'kutsal'ı

⁷ Topçu, gerek bilimsel bir yöntem gerekse felsefi bir bakış açısı olan pozitivistizm, buradan hareketle sosyolojizmi şiddetle eleştirmiş ve sözü edilen düşüncelerin ciddi açmazlara sahip olduğunu ileri sürmüştür. Bu konu, ilerleyen yerlerde detaylı olarak ele alınacaktır.

Hasan Şen

moderniteye karşı savunmuşlardır. Çünkü muhafazakârlara göre gelenek demek din demektir. Nitekim Réne Guénon'a göre "din geleneğin adeta uygulanmasıdır". Frithjof Schuon için de, "geleneğe çehresini veren dindir" (aktaran Armağan,1992:33-37). Bu noktadan hareket edildiğinde Topçu, dini hedef aldığı iddia ettiği Cumhuriyet'e muhalefet ederken asıl olarak modernitenin dine karşı takındığı tutuma muhalefet etmekte, Cumhuriyet'e ve onun benimsediği modernizme karşı geleneği sahiplenmekte ve bu yönüyle muhafazakâr bir tutum almaktadır.

Nurettin Topçu, Cumhuriyet'in kurucu aktörleri tarafından taklit edilmek istenen Batıya, daha doğrusu Batının modernleşme ile birlikte tesis ettiği yeni dünyasına ihtiyatla hatta şüpheyle yaklaşmıştır⁸. Sözü edilen dünya ona göre, yukarıda da ifade edildiği gibi, özellikle kutsalla olan ilişkiyi ortadan kaldırmasının, dinsel gelenekle ve kutsalla irtibatını yitirmesinin bir sonucu olarak maddeci ve hedonist bir karaktere sahiptir⁹. Bu nedenle Topçu'ya göre, Cumhuriyetin benimsediği (modernleşme ile birlikte metafizikten uzaklaşan ve maddi dünyaya teslim olmuş) Batı değerleri ve dolayısıyla sözü edilen değerlerin yaşama geçirilme süreci olan Batılılaşma, toplumu manevi olarak çökertmekte ve ifade edildiği gibi ahlâkî olarak birçok sorunu ortaya çıkartmaktadır. Bu bağlamda Topçu'nun modern hayata yönelttiği en önemli itirazlarından biri, sözü edilen nedenlerden dolayı, modern hayatın insanın ve toplumun sahip olduğu anlam dünyasını parçalaması ve mânayı yok etmesidir. Mânanın düşünce sisteminde önemli bir yer işgal ettiği Topçu için, maddi modernlik ve bu anlamda Cumhuriyet kurucularının benimsediği pozitivizm merkezli Batı kültürü, ferdin dünyadaki var olma nedeni olan mânayı tahrip etmekte, bu durum da ferdi yalnızlaştırmakta ve onun yaşamını anlamsız kılmaktadır¹⁰.

Topçu'nun yukarıda işaret ettiği tüm hususlar ona göre bütüncül bir sorunun parçasıdır. Yani toplumda hâkim olan yabancılaşma, sadece Cumhuriyet'in tercih etmiş olduğu modernleşme ideolojisinden değil, bizatihi modernliğin doğasından kaynaklanmaktadır. Topçu bu noktada da muhafazakâr düşünürlerle ortak bir zeminde yer almaktadır. Nitekim muhafazakâr düşünürler,

⁸ Fakat şunu hemen ifade etmek gerekir ki Topçu Batıyı tümüyle reddetmemekte hatta özellikle felsefi mirası nedeniyle Batıyı köklü bir medeniyet olarak görmektedir (ki bu noktada genel olarak İslâmcılardan ayrılmaktadır). Aynı şekilde Ziya Gökalp'in yaptığı hars ve medeniyet ayrımı da Topçu için kabul edilebilir bir ayrım değildir. Ona göre medeniyet ve kültür aynı özde toplanır. Bu nedenle Batının tekniğini alıp kültürüne karşı koymak beyhude bir çabadır. Topçu'nun Batıya itirazı, modernleşme ile birlikte kazandığı maddeci yeni çehresidir ve ona göre Batı bu değildir, dahası bir Batılı da bu durumdan pek hoşnut değildir.

⁹ Sözü edilen unsurlar sadece Topçu'nun değil fakat aynı zamanda İslâmcıların Batı tahayyülünü oluşturmada önemli roller üstlenmişlerdir. İslâmcıların maddeci olarak gördükleri Batıyı tehlikeli bulmalarının temel nedeni, Muhammed Arkoun'un işaret ettiği gibi, "maddi modernliğin tahrip edici" olmasından kaynaklanmaktadır (Arkoun, 2000: 150). Dolayısıyla İslâmcılara göre maddeci modernliğe esir olmuş bir Batı, özellikle manevi değerleri tahrip etmektedir. İslâmcılar kısmen bu nedenden kısmen de farklı nedenlerden dolayı, Batı dünyasının ahlâk bakımından bir çöküntü içinde olduğunu iddia etmişlerdir.

¹⁰ Nitekim yazdığı hikayelerini topladığı "Reha" adlı kitabında, örneğin Ankara özelinde şehirlerin mânalarını yitirip hikaye kahramanı Reha'nın şu tasviriyile dile getirmektedir. "Bu mânasız memlekette gezilecek neresi vardır? Bu şehir bugün bana soluk rengi ve tozlu yollarıyla o kadar yorgun ve cansız görünüyordu ki (...) Gözlerimde Ankara, üç sene evvelki mukaddes yeminiyle vicdanları alevden bir sinir gibi sarsan heyecan ve kudret Ankara'sı değildi" (Topçu,Reha, 1927; Reha, 1999:12).

Nurettin Topçu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin Modernleşme Projesi Kritiği

modernitenin insanı yabancılaştıran bir epistemoloji ve ontoloji üzerine kurulduğunu iddia etmişlerdir. Muhafazakâr düşüncenin önemli temsilcilerinden olan Michael Oakeshoot ve Robert Nisbet, modernliğin, aydınlanmanın ve pozitivizmin, yabancılaşmış bir toplum ve kişi yarattığını ileri sürmüşlerdir. Özellikle Nisbet, modernitenin toplumu ayakta tutan güçlü duyguları körelttiği için bireye acı çektirerek, iş çevresine, toplumsal ilişkilerine ve de kendisine yabancılaştırdığını gözler önüne sermiştir (Nisbet,1966). Muhafazakâr düşüncenin teorisyenlerinden olan Karl Mannheim ise, modernliğin, geçmişe (bu anlamda geleneğe) referansla kurulan hic et nunc yani içsel deneyimi uzaklaştırmak yoluyla toplumun anlam dünyasını sarstığını belirtmiştir (Mannheim,1971:154). Topçu da daha önce ifade edildiği gibi, özellikle içsel deneyimin yitirilmesinin ve modern dünyanın maddi yaşantıya teslim olup kutsalla arasına mesafe koymasının birçok sorunu beraberinde getirdiğini ve sözü edilen unsurların Cumhuriyetle birlikte hayata geçirilmesinin toplumda ve fertlerde genel bir yabancılaşmaya yol açtığını belirtmektedir.

Devrim Eleştirisi

Topçu'ya göre Cumhuriyetle birlikte artan yabancılaşmanın bir nedeni de Cumhuriyet'in kurucu aktörlerinin toplumu değiştirmek noktasında başvurduğu yöntem olan devrimdir. Ona göre ani ve büyük değişimler toplumun dayandığı temelleri tahrip etmektedir. Aşağıdaki pasajlarında Cumhuriyet'in kullandığı yöntemi şu şekilde eleştirmektedir.

“Katılmış, çürümüş eski meyvayı, yeni tazeliklerle değiştirmekten tiksinen taassubun karşısında onların isyan durumunu haklı bulurduk, ancak gayzları ağacı kökünden baltalamak olmasaydı” (Topçu, Ebedi Fetih,1958; Büyük Fetih,1998:24).

“ (...) kısmen XIX. asırda ve asrımızda yapılan inkılâpların çoğunda milletimizin, mâzisiyle alâkasının kesildiğini görüyoruz ki, bu hal, kendi kendini çürütmekten, kendi köklerini koparmaktan, örfler adına bir nevi intihardan ibarettir (Topçu, Yine İnkılâp,1959; Kültür ve Medeniyet,1998:111).

“İnkılâbımızın aşısını yine kendi mazimizden almamız lâzımdı. Mâzide bizi yükseltmiş olan temeller yıkıldığı için çöküyoruz” (Topçu,İdealizmi,1969; Mehmet Âkif,1998:47).

Gayzları ağacı kökünden baltalamak, kendi köklerini koparmak, kendi kendini çürütmek sözcük grubuyla ifade ettiği, Cumhuriyet'in kurucu aktörleri tarafından benimsenen değişme anlayışını eleştiren Topçu'ya göre, Cumhuriyet, toplumu ayakta tutan temel direkleri yıkmakta ve toplumsal yapı açısından tamir edilmez tahribatlara yol açmaktadır.

“Tamamen yeni olan şeyler dışarıdan bize gelen, bizim varlığımızla hiç teması olmayan şeylerdir. Bize mutlaka yabancı olan kuvvetlerdir. Bütün

Hasan Şen

varlığımızı yabancıya teslim eden inkılâp, bunlara göre kurtuluş getirecektir. Mâzi ile bütün bağları koparmak, yenileşmenin şartıdır. İstikbalin çiçekleri mâzi denen ağacın köklerine muhtaç değildir. Bunlar köklerinden koparılmış, şahsiyetsiz ruh hastalarıdır. Ruhlarını kurtaramayan mâziye gayzleri vardır. Geçmişini tamamen karalar, atalarını inkâr ederler. Garba hayrandırlar.” (Topçu, Ebedi Fetih, 1958; Büyük Fetih, 1998:23).

Nurettin Topçu, bunlar şeklinde hitap ettiği Cumhuriyet kadrolarının değişimden anladıkları şeyin, mevcut değerleri kökünden kaldırmak olduğunu ileri sürmüştür. Yine onların dışarıdan gelen her şeyi kayıtsız şartsız benimsemelerini ve benimsedikleri şeyleri geleneğin panzehiri olarak görmelerini eleştirmiştir. Sözü edilen kişileri, topluma ve fertlere şahsiyet kazandıran kültürel mayadan uzak olmaları nedeniyle, ruh hastası ve şahsiyetsiz¹¹ olarak nitelendiren Topçu, geleneği savunurken sıklıkla kullandığı mâzi sözcüğü ile, tarihin süzgecinden geçerek günümüze kadar gelmiş olan ve toplumun gerçek yapıtaşlarını teşkil eden, dahası topluma gerçek ruhunu veren kültürel mirası kastetmektedir. Sözü edilen sözcük, diğer İslâmcılar tarafından da geleneğin tarihselliğine, değerine ve gücüne vurgu yapmak amacıyla kullanılmıştır. Nurettin Topçu, gerçek inkılâbın genel yapıyı bozmadan gerekli ihtiyaçlara uygun olarak yapılan (yani evrim şeklindeki) değişiklikler olduğunu ifade etmekte, bu anlamda Cumhuriyet döneminde yapılan değişimleri, bir inkılâp olmaktan çok, geçmişini inkâr olarak adlandırmaktadır. Topçu'ya göre çöküşün asıl nedeni budur, yani mâziye sırt çevrilmesidir.

Topçu, Cumhuriyet'in benimsediği ve ona göre mâziyi ortadan kaldırdığını ileri sürdüğü ani ve büyük değişim anlayışını yani devrimi reddetmekle, geleneklerin ve tarihsel deneyimin bir ürünü olan toplumsal yapının dengesini bozacağı gerekçesiyle söz konusu değişimi reddeden muhafazakâr düşüncenin tezlerini paylaşmaktadır. Nitekim muhafazakârlara göre devrimler, toplumun yapı taşlarının yerinden oynatılması anlamına gelir. Örneğin muhafazakâr düşüncenin önemli temsilcilerinden olan Robert Nisbet'e göre, devrim:

“yaşamın, mülkiyetin, yetkenin (otorite) ve adil özgürlüğün kuvvet yoluyla ilgası” olan terör dönemi olarak hatırlanmaktadır. Dolayısıyla gerekçesi ne olursa olsun her türlü devrime karşı çıkılmalıdır (Nisbet, 1990:101).

Bu nedenle bir bakıma toplumun doğasına, kendi gelişim ve değişim sürecine aykırı olan devrimlerin, devrimlerin sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal manzaraların sağlıklı olmadığını savunan muhafazakârlar, buradan da anlaşılacağı üzere, keskin ve sert değişim hareketlerine karşı çıkmışlardır.

¹¹ Topçu'ya göre, şahsiyet ancak “kökler yüz yılların derinliğine gömülürse” büyüktür. Bin yılları aşarsa şahsiyet hârikadır. Otuz kırk yıllık olursa şahsiyet hastadır, buhran geçirmektedir, acil tedaviye, inkılâba muhtaçtır, kurtarıcı el beklemektedir; öyle bir el ki, bu ağacı itina ile yerinden çıkarıp yüzlerce yıllık mâzinin sağlam, ruh ve hayat dolu topraklarına gömsün” (Topçu, *Fatih'in Şahsiyeti* 1955; Büyük Fetih, 1998: 57). Bu bağlamda ona göre Cumhuriyet'in modernizm projesi, hem felsefi köklerinin dışarıda olması hem de insanlara şahsiyetli bir kimlik verecek bir geçmişe sahip olmaması nedeniyle toy bir girişimdir.

Nurettin Topçu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin Modernleşme Projesi Kitiği

Bunun yerine, tedrici ve toplumsal yapının kendi ihtiyaçlarından doğan değişimi tercih etmişlerdir¹². Örneğin Oakeshoot, devrimlerin ve bunun sonucunda toplumda yaşanan hızlı değişimlerin yabancılaşmayla sonuçlandığını ifade etmiştir. Bu bağlamda Oakeshoot'ın sözü edilen yabancılaşmayı engellemek için teklif ettiği şey, köklü kimlikleri korumak olmuştur. Çünkü ona göre, "kimlikler yabancılaşmanın panzehirleridir" (Oakeshoot,1981:173). Oakeshoot'un teklifi, Topçu'da mâzinin ve onun derinliklerinden süzülen benliğin korunması olarak karşılık bulur. Nitekim Topçu'ya göre modernliğin yıkıcı saldırısı karşısında ayakta kalmanın en önemli yolu benliğe, dolayısıyla maziye sarılmaktır. Çünkü mâzi, modernitenin yaydığı hastalığın üstesinden gelecek olan yegane güçtür¹³, geçmişin geleceğe taşınan ruhudur, deneyimdir, ahlâkın ve benliğin mayasıdır. Ona göre, "şahsiyet mutlak mânada bütün mâziyi, mâzi olaylarının muhteşem sentezini kaybettiği zaman, işte bu insanları tımarhane kliniklerinde görüyoruz. Mâzi kurtarıcımızdır" (Topçu, Fatih'in Şahsiyeti,1955; Büyük Fetih,1998:57).

"Son nesil o kadar zayıf, kalbi o kadar hastadır ki yıkılan mukaddesatını kaldıramaz da, onu ayaklar altına alıp oradan kaldıran, fakat kendisini öven, gururunu bileyen sahtekârı müdafaa eder" (Topçu, Son Nesiller,1949; Amerikan Mektupları,2004:54).

Topçu'nun yukarıdaki pasajlarında altını çizdiği nokta, Cumhuriyet'in hayata geçirmeye çalıştığı modernizm projesinin, Osmanlı ve İslâm mâzisini reddetmesi ve bunun kendi tabiriyle kalbi zayıf kişilikler ortaya çıkarmasıdır. Burada, geleceği geçmişin ruhunda arayan, mâzinin derinliklerini ve geçmişi birer kurtarıcı olarak gören Topçu'nun, muhafazakâr düşünürlerle paylaştığı diğer bir ortak noktayı görüyoruz. Şöyle ki, muhafazakârlar geleneği ve geleneği sahiplenmek bakımından geçmişi sahiplenmektedirler. Çünkü geleneğin penceresinden bakıldığında, geçmiş, zamansal ve kültürel olarak, şimdinin ve geleceğin bir aynasıdır ve onların kurucusudur. Nitekim Edward Shils'e göre, "geleneğin penceresinden bakan biri, toplumların hayatının büyük bir kısmının uzak bir geçmişten miras alınan kurallara uygun bir biçimde" sürdüğüne inanır. Onu bu (mâzi) anlamıyla çok değerli bir miras olarak görür (Shils,2002:146). Oakeshoot da "geçmişin tanıdık bir yüz olduğunu, geleceğin ise belirsiz" olduğunu söylerken, geçmişin gelenek ve onun temsilcileri açısından, (modernitenin yarattığı fırtınadan korunmak için) güvenilir bir liman olma özelliğini gözler önüne sermektedir (Oakeshoot,1981:174). Robert Nisbet ise bu bağlamda, geçmişe ve geçmişten gelen kültürel mirasa değer vermeleri nedeniyle, muhafazakârların geçmişin peygamberleri olduklarını iddia

¹² Bu nedenle devrime uğramış olan bir toplumsal yapıyı yine devrimle eski haline getirmek yerine, tedrici olarak devrim öncesi döneme geçmeyi hedeflemişlerdir. Görüldüğü üzere muhafazakârlar devrime devrimle karşılık vermeyecek kadar karşıdılar. Muhafazakâr düşüncenin önemli temsilcilerinden Joseph de Maistre'nin "karşı devrim değil, devrimin karşısını istiyoruz" (Tannsjo, 1990:5) cümlesi, muhafazakârların devrime bakışlarını özetleyen bir cümle olmuştur. Zaten muhafazakârlara göre yapılan devrimlerle şekillendirilmeye çalışılan bir toplum, zamanla devrim öncesi şartlarına geri dönecektir.

¹³ Topçu bu noktada Cumhuriyet'in ilk döneminde benimsediği ve yapay milliyetçilik olarak tasvir ettiği pozitivist milliyetçiliğine ve hayata geçirdiği dil devrimine, toplumun mâziyle olan bağları koparması nedeniyle itiraz etmiştir.

Hasan Şen

etmektedir. Çünkü Nisbet'e göre, toplum gelecek mefhumundan ziyade geçmişten gelen birikimle kurulur. Bu bağlamda, köklü geçmişe meydan okuduğu, sözü edilen geçmiş pervasızca ve acımasızca yok ettiği gerekçesiyle modernizmin ve devrimin, muhafazakârlar tarafından mahkûm edildiğini ileri sürmektedir (Nisbet,1966:12-13). Görüldüğü üzere, Topçu'nun geçmişle kurduğu organik bağ ile muhafazakâr düşünürlerin geçmişe verdikleri değer arasında ciddi bir paralellik söz konusudur.

Makineleşme ve Sanayileşme Eleştirisi

Topçu'ya göre yabancılaşmanın kökeninde, modernizmin sadece maziyle ve gelenekle bağı koparması değil fakat aynı zamanda, onun iç mantığını oluşturan maddi bakış açısının bir sonucu olarak, makineleşme ve teknolojinin gücünün giderek artması, hatta toplumsal alanın birçok unsuru üstünde egemenlik kurması olgusu yatmaktadır. Bunun konumuz açısından önemi şudur. Topçu'ya göre modern yaşamda maddi düşüncenin artan gücü, ahlâkın metafizikten soyutlanmasına, bireysel ve maddi temelde tanımlanmasına ve seküler bir içerik kazanmasına yol açmaktadır. Yani hızla artan makineleşme ve sanayileşme, benliğin derinliğinde yatan ruhları öldürmekte, bu bağlamda ahlâk ruhanî ve dinî içeriğinden soyutlanmaktadır.

“Modern medeniyetin hayatında hudutsuz bir inkişafa kavuşan bu teknik bedeni, kültür denilen ruhumuza itaat eder, onun kumandasıyla ilerlerse hayatımız saadet olur. Ona karşı gelirse, ruhla beden çarpışmasından buhran ve felâketler doğar. Avrupa medeniyeti, bu tehlikeyi önleyemedi. Asırlardan beri yarattığı ilim, felsefe ve sanat harikasından doğan teknik ön plâna geçti (...) Büyük tekniğe susamış olan XX. asır, sadece evvelki medeniyetlerden ayrılmakla kalmadı; evvelki medeniyetlerin bıraktığı rûhî ve ahlâkî temelleri yıktı. Batı'nın eşiğinde ona el açarak bekleyen Doğu dilencilerinin kendi tarihleri ile vâris oldukları gelenekleri, inançları, kaideleri, nasları ve örfleri asrın seli korkunç bir hız ve hırsıyla sömürürcesine devirmektedir” (Topçu, Teknik ve Kültür,1966; Yıkılış,1969; Kültür ve Medeniyet,1998:18-92).

“Devrimiz makine gıcirtısının ahlâk ilâhilerini susturduğu devirdir. Aptal makine hayranlarının, ahlâkın vakti geçmiş şeylerden ibaret olduğu iddiaları ve hasta ruhların ümitsizlik telkinleri ile ahlâkımız ve bütün mânevî yapımız bugün hayat seferberliğinin dışında kalmıştır” (Topçu, İktisadî ve İçtimaî Nizâm,1968; Ahlâk Nizamı,1999:28).

Yukarıdaki pasajlarından da anlaşılacağı üzere Nurettin Topçu, toplumda meydana gelen ahlâk buhranını modernizmin yarattığı tahribat bağlamında tartışmakta, makineleşmenin ruh dünyası ve özellikle ahlâk üzerindeki tahribatını gözler önüne sermeye çalışmaktadır. Söz konusu tahribatın asıl olarak gelenek ve onun türevi olan inanç, örf-adet gibi unsurlar üzerinde yaşandığını anlatan Topçu, modernliğin önemli bir göstergesi olan

Nurettin Topçu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin Modernleşme Projesi Kritiği

sanayileşmenin toplumlara acımasız bir şekilde dönüştürmesinden yakınmaktadır. Çünkü bahsedilen dönüşüm süreci, toplumların en azından maddî değerler kadar gereksinim duyduğu manevî değerleri aşındırmaktadır. Bu da toplumda kimlik bunalımına yol açmaktadır. Topçu, bu dönüşümden olumsuz anlamda etkilenen dünyanın hiç kuşkusuz Doğu dünyası olduğunu ifade etmektedir. Topçu'ya göre sanayileşmenin hedef aldığı şey, Doğu dünyasının ruhunu oluşturan gelenektir ve bu anlamda söz konusu tahribat burada daha fazla hissedilmektedir¹⁴. Nitekim "Var Olmak" ve "Mehmet Âkif" adlı kitaplarında, yukarıda dile getirdiği tehlikenin Anadolu için somut bir hale gelmesinden endişe etmektedir.

"Asrımızın çocuğu, sade nefsinin değil, büyük sanayi canavarının, biri binlerce nefse nazire olan makinenin eseridir. Anadolu'nun çocuğu ise, yüzlerce esarete hasret, yüzlerce esire esir bir hayatın günde bin gafletle gıdalanan esiridir. Zâliminden imdat istiyor. Makineden medet umuyor. Bilinmiyor ki makineden Allah'a götüreceği yol yoktur. İnsanın âlemde yerinin ezelde çizilmiş haritası olan hikmet, tekniği de kucaklar; lâkin teknikten hikmet çıkmaz. Makinenin ne ilmi, ne de aşkı vardır ve her safhada makileşmek aşka da, hikmete de veda etmektir. Makine her sokulduğu yeri harap eder" (Topçu, Cemiyeti Yuğuracak Ruh, 1963; Var Olmak, 1999:102).

"Maddî ve ruhî sefalet çekenlerin sayısı milyonları aşan büyük sanayi asrının çocuklarıyız. Ancak maddî ve mânevî bütün tedavi vasıtaları yabancı diyarların elinde ve şuurundadır. Bu belki sefaletimizin en acıklı tarafıdır (...) Daha dün câmi avlusundaki çınarda gölgelenirken, elli sene içinde ne olduğunu bilmediğimiz bir büyük sanayi asrının ateşten bir sel gibi baskınına uğradık: Örf gitti, kuvvet gitti, aile gitti, idrâk gitti; ümitler hep gitti, hâlâ karanlıkta bekliyoruz" (Topçu, Şahsiyeti, 1969; Mehmet Âkif, 1998:11).

Topçu sanayileşmenin Anadolu'da işsizlik, başıboşluk ve kültürel bozulma olarak tezahür ettiğini ifade ettiği metninde, özellikle tekniğe dair oluşturulan büyük beklentinin kurtuluş olamayacağını ve insanlık adına bir gelecek sunamayacağını dile getirmektedir. Makineleşmenin (genel olarak maddiyatın), insanı benliğini yitirme tehlikesi ile karşı karşıya bıraktığını ifade eden Topçu, tekniği ve tekniğin, bilimi ve felsefeyi öncelemesini, araçsallaşır insan üzerine kurduğu tahakkümü, psikolojik, sosyolojik ve felsefi zeminde¹⁵ ele almaktadır.

¹⁴ Topçu'ya göre Batı dünyası makineleşmenin batağına belki de geri dönülmez bir biçimde saplanmış. Oysa Doğu hala geleneğin dünyasında ve onun yön verdiği değerlerle yaşamaktadır. Bu nedenle makineleşmeye direnme imkânına sahiptir.

¹⁵ Topçu'nun tekniği analiz ederken kullandığı temalar, bize Frankfurt Okulu'nun eleştirel teori bağlamında bilim ve teknik hakkında yaptığı değerlendirmeleri ve sanayileşme eleştirisini hatırlatmaktadır. Örneğin adı geçen okulun temsilcilerinden Herbert Marcuse, makineleşmenin kısacası olan günümüz toplumunda, tekniğin bir ideoloji olarak insan hayatı üzerindeki yabancılaştırıcı etkisini, onun insanı tek boyutlu bir varlık haline getiren bir canavara dönüşmesini şu şekilde ifade etmektedir: "Bu toplumda üretim, insan ihtiyaçlarının ve yeteneklerinin özgür gelişimini baltalar (...) Çağdaş toplumun, gerek entelektüel ve gerekse maddesel yetenekleri, bundan önceki devirlerin hiçbirisiyle kıyaslanamayacak kadar büyüktür. Demek oluyor ki, günümüzde toplumun bireye tahakküm alanı, önceki dönemlerle karşılaştırılamayacak ölçüde genişler" (Marcuse, 1968:14). Jürgen

Hasan Şen

Topçu'nun makineleşme, teknoloji ve sanayileşmeye karşı sergilediği tutumun, kendisini Türkiye'deki birçok muhafazakâr düşünürden ayırdığını, dahası sözü edilen konuyla ilgili olarak dile getirdiği düşünceleri bakımından özel bir yer işgal ettiği belirtilmelidir. Şöyle ki, teknoloji ve sanayileşme konusunda, özellikle pozitivist bir geleneğin etkisinde olan Ziya Gökalp ve onun görüşlerinden beslenen düşünce geleneği olumlu bir tutuma sahiptir. Bunun yanı sıra Mehmet Akif Ersoy gibi İslâmcılar, İslâmcı muhafazakârlar ve Mümtaz Turhan ve Erol Güngör gibi diğer muhafazakârlar da geleneğin korunması koşuluyla teknoloji ve sanayileşmeye onay vermişlerdir¹⁶. Fakat Nurettin Topçu, sanayileşme ve teknolojinin -ki onların gerisindeki yatan pozitivist dünya görüşünün yol açtığı anlayışın- toplumda maddi ve manevi alanda yarattığı olumsuz etki nedeniyle karşı durulması gereken iki unsur olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü Topçu, teknoloji transferiyle sadece teknolojinin gelmediğini onu çevreleyen bakış açısının da beraberinde geldiğini iddia etmektedir.

Pozitivizm ve Sosyolojizm Eleştirisi

Topçu, yukarıda sözünü ettiği sorunlara, tekrar edelim Cumhuriyet'in özellikle Batılılaşma adına, toplumun dayandığı temel değerleri ortadan kaldırmasının ve modernleşmeyi sadece maddi alandaki ilerleme olarak kavramasının yol açtığını ileri sürmektedir. Topçu'ya göre Cumhuriyet'in, özellikle toplumu akıl ve bilim yoluyla inşa etmeye çalışması, seküler bir ahlâk yaratmaya çalışması, bu bağlamda pozitivismi hem bir dünya görüşü hem de ideoloji olarak benimsemesi ve sosyolojizme kurucu bir rol yüklemesi sorunların tetikleyicisi olmaktadır. Topçu bu noktada Cumhuriyet'in kurucu bir görev verdiği pozitivismi ve sosyolojizmi hedef almaktadır, her ikisinin de insan etkinliğine sınır koyduğunu ve insanı atıl hale getirdiğini ileri sürmektedir. Söz konusu akımların, toplumu mitleştirdiğini, hatta Tanrılaştırdığını, aşkınlık kavramının kutsal içeriğini bu dünyaya yani topluma içkin kılarak onun değerini azalttığını ileri sürmektedir. Çünkü Topçu'ya göre,

“pozitivizm, hakîkati deneylere, pragmatizm menfaate, sosyolojizm ise onu cemiyete esir etmektedir. Bu sistemler hiçbir şeyi izah etmiş değillerdir. Onlar, ruhun görüş ve duyuş ufuklarının daraltılmasından doğmuşlar. Ruh için bir iktidarsızlığın ifadesi olmuşlardır. Pozitivizm, ruhu yalnız zekâdan ibaret farz

Habermas da, tekniğin bilimi araçsallaştırdığını, bunun da doğaya olduğu kadar insan yaşamı üzerindeki zararlı etkiler bıraktığını ileri sürmektedir (Habermas, 2001). Topçu'nun özellikle Marcuse'un kullandığına benzer bir analiz temasıyla hareket ettiği söylenebilir. Örneğin Topçu, normalde felsefenin tekniği öncelemesi gerektiğini, tekniğin ona tabi olduğunu fakat yaşanan gelişmelerin tekniğin bilimi esir almasıyla sonuçlandığını ifade etmektedir. Fakat her ne kadar Topçu'nun söz konusu analizleri Frankfurt Okulu düşünürlerinin analizlerine benzese de ve bu bağlamda Ergün Yıldırım gibi bazı toplum bilimciler, Topçu'nun sistemini 'yerli eleştirel sosyal teori' (Yıldırım, 2006:141-142) olarak görse de Topçu ve Frankfurt Okulu'nun düşünürlerinin dayandığı teorik ve politik zemin çok farklıdır. Şöyle ki Frankfurt Okulu temsilcileri, Marxist geleneği benimserler. Oysa Topçu, birçok metninde Marxist dünya görüşüyle hesaplaşmakta ve modernleşmeye karşı eleştirilerini yazıda da değinildiği gibi muhafazakâr bir çerçevede şekillendirmektedir.

¹⁶ Erol Güngör ve Mümtaz Turhan'ın konu ile ilgili görüşleri için bkz. Alptekin, M.Yavuz, *Erol Güngör*, 2008:453-454; Korkmaz, Abdullah, *Mümtaz Turhan*, 2008: 720.

Nurettin Topçu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin Modernleşme Projesi Kitiği

ederek duyguların ve iradenin varlığını araştırmada değer vermiyor (...) Sosyolojizm ise cemiyet halinde yaşayışımızın ortaya çıkardığı birtakım zaruretleri, zihin için birer ilke (prensi) haline koymakta müthiş bir maharet gösterdi (...) XIX.asrın buhranına çare arayıp yeniden bir din kurmak istedi ve cemiyet dinini meydana getirdi. Allah yerine cemiyeti koydu. İnsanlık mukaddes diye bugüne kadar neler bulmuşsa hepsini yıktı ve hepsinin yerine cemiyeti geçirdi" (Topçu, Hakikat Düşmanı Üç Felsefe,1943; Yarınki Türkiye:69;72).

Pozitivizm ve sosyolojizm akımlarını birbirlerine bağlı birer dünyevi din¹⁷ olarak gören Topçu, adı geçen iki akımın yirminci yüzyılda yaşanan bunalımı aşmak için oluşturulduğunu, fakat tedavi bir yana, mukaddes değerleri yıkması nedeniyle bunalımı daha da derinleştirdiğini ifade ederek, onları gerek yöntem gerekse ideoloji olmak bakımından eleştirmektedir. Çünkü toplumda yaşandığını iddia ettiği bunalımın kaynağını, duygulara seslenen kutsalın uzaklaşması olarak gören Topçu, bu iki akımın, duyguların ve iradenin varlığını ikinci plana atmasına, her toplum için geçerli bir yasa anlayışı sunmasına itiraz etmektedir.

"Göz, kulak ve ellerle tanıyabileceğimiz ötesinde hakikatin bulunmadığını haber veren hasta pozitivizmin mutlak hakikat bulunmadığı iddiasına körlerin sevinci gibi bir sevinç boşanmasıyla koşanlar, esasen üniversitenin kurucuları idiler (...) Eflatun'un akademisiyle Epikür'ün bahçesi, Müslümanların Bağdat külliyesi ve Batı'nın Ortaçağ üniversiteleri bunların o tarihteki temel taşları mıdır? Ne münasebet! Bu XX.asır üniversitesi, onların hepsini yıkan ve Süleymaniye Külliyesi'nin temellerini söken bir ruh ve zekâ süikastçısıdır" (Topçu, Üniversite, 1959, Asrın İztırabı, 1969; Kültür ve Medeniyet,1998:70-89).

Pasajında da görüleceği gibi, Topçu'ya göre hakikati eksik kavraması nedeniyle sorunlu olan pozitivizmin, Cumhuriyet döneminde özellikle üniversite kurucuları tarafından alkışlanması bir hatadır. Sözü edilen durumun bir hata olmasına yol açan temel nedenin, ona göre pozitivizmin aklın ve duyguların konu edinmediği hiçbir şeye itibar etmemesi olduğunu tekrar edelim. Bahsi geçen akımları yöntem eleştirisine tabii tutan Topçu, tam da bu noktada bilim felsefesi yapan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ona göre bu iki akımın en ciddi handikabı, sadece akılsal olanları ve görünen olguları ele almaları, bunların dışında olanlara iltifat etmemeleridir. Daha doğrusu sadece akılsal olana değer vermeleridir. Hayatın hem akıl hem de kalp olmak üzere iki önemli unsurdan meydana geldiğini dile getiren Topçu, buradan hareketle, pozitivizm

¹⁷ Topçu'dan önce İsmail Hakkı İzmirli bu konuya eğilmiş, pozitivizmin bir dünyevi din olarak algılanmasına ve söz konusu dinin semavi dinlere alternatif olarak sunulması düşüncesine karşı bir kitap tahsis etmiştir. *İslâm dini ve Tabii Din* adlı çalışmasında, Batılı filozoflarının ilahi dinlere karşı ileri sürdüklerini düşündüğü 'saldırılarına' ve 'asılsız iddialara' cevap vermeye çalışan İzmirli, söz konusu filozofların akıl ve bilim temelinde tesis ettiklerini iddia ettiği 'tabii din'in çelişkilerine vurgu yapmıştır. Tabii dinin semavi dinler karşısındaki güçsüzlüğünü ispatlamaya çalışmıştır. İzmirli'ye göre, "din iki türdür: Tabii din, semavi din. Tabii din, filozofların ortaya koydukları bir takım nazariyelerdir. Semavi din, peygamberler tarafından tebliğ olunan hükümlerdir. Semavi dinler arasında daima bir birlik yönü vardır ki onlar da inanca ait meselelerde devamlı sabit olmadı (değişmeyen) akaide eklenmiş bazı ilmi hükümlerdir (...) Filozofların yolu böyle değildir. İnsanların çoğu onların mesleklerine uymaz (...) Filozoflar birbirini yalanlarlar" (İzmirli, *İslâm Dini ve Tabii Din*,1998:30-31).

Hasan Şen

ve sosyolojinin sadece akılsal olanları konu edinmesi nedeniyle, insansal dünyayı eksik kavradığını iddia etmektedir. Çünkü pozitivism ve sosyolojizm sadece görünenleri konu edinmektedirler ve insanın yaşantısını görünenle sınırlı tutmaktadırlar.

Topçu pozitivismin, yani bilim arenasında bir yöntem ve bakış açısı olarak benimsenmesinin dışında, daha genelde bahsedildiği gibi Cumhuriyet tarafından bir ideoloji olarak referans alınmasını da eleştirmektedir¹⁸. Çünkü Topçu'ya göre bir toplum, toplumsal mühendislik projesiyle, pozitivist bilgi ve bakış açısıyla inşa edilemez. Topçu bu noktada muhafazakâr düşüncenin, "toplum akılla kurulmaz, tarihin mirası olan geleneklerin ve deneyimlerin hakikati ışığında şekillenir" şeklindeki tezlerine yakınlaşmaktadır. Çünkü muhafazakârlar göre, toplumu akıl yoluyla şekillendirmek adına girişilen projeler başarıya ulaşamazlar ve güven vermezler (Nisbet,1966:11). Ve de çoğu zaman aklın rehberliğinde oluşturulan toplumsal mühendislik hareketleri, büyük yıkımlara yol açmaktadır. Mark Gerson'a göre,

"muhafazakârlığın temel ilkelerinden ilki, hayat ve siyasetin sonsuz derecede karmaşık olduğunu kabul etmek ve bu nedenle ütopyik ve geniş ölçekli toplum mühendisliği girişimlerinden kaçınmaktır" (aktaran Özipek,2004:129).

Topçu da hayatın karmaşık ve çok yönlü olduğunu düşünmektedir. Ona göre hayat pozitivistlerin iddia ettiği gibi sadece akıldan ibaret değildir. Onu tamamlayan bir unsur da aşk ve kalptir. Söz konusu iki unsurdan birine dayanan ve diğerini devre dışı bırakan bir anlayış kendi başına yetersizdir. Topçu'nun sözü edilen düşüncelerinde Maurice Blondel'in hareket felsefesinin önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Topçu Özellikle seküler içerikli bir felsefeden ziyade, dini de hesaba katan ve Blondel'in "hareket vasıtasıyla bilimin, ahlâkın ve metafiziğin ortak bir düğüm noktası olan bütüncül bir bilim" (aktaran Gündoğan,2004:733) olarak tasarladığı düşünce anlayışını benimsemiştir. Dünyaya salt pozitivismin penceresinden bakılmasının "inançsızlık, maddileşme ve ahlâki çöküntü, dinden ve maneviyattan uzaklaşmayı" beraberinde getireceğini ileri sürmüştür (Temelli,2006:175). Topçu'nun yukarıda değindiğimiz problemlerin çözümü için teklif ettiği şey, Blondel'in izinden giderek toplumu hem maddi hem de manevi yönleri olan bir bütünlük olarak ele almaktır. Dolayısıyla, Blondel'in "akıl ve iman arasında bir orta yol" önerisi (Gündoğan,2004:734), Topçu'nun salt pozitif akla vurgu yapan düşüncesinin dünyayı anlamak için eksik, dahası yetersiz olduğu düşüncesini beslemiş ve onu imanla akıllı telif etme gayretine götürmüştür. Çünkü Topçu için, gerçekliğin beş duyu ile algılanmasına dayalı indirgemeci pozitif akıl (reason) yerine gerçeğin bütünlüğünü kaybetmeyen hikmet sahibi akla / hikmete (wisdom) ihtiyaç vardır ve bu kavrayış zaten doğu kültürünün temel özelliklerinden biridir. Bu çerçevede toplumun maddi olduğu kadar manevi ihtiyaçlarını karşılamak ve

¹⁸ Cumhuriyet'in pozitivism'e yüklediği misyon için bkz. Özbilgen, Erol. Pozitivism Kısacasında Türkiye, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1994.

Nurettin Topçu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin Modernleşme Projesi Kritiği

manevi alanı modern dünyanın saldırılarından mümkün olduğu kadar korumaktır.

Topçu yaptığı pozitivism ve sosyolojizm eleştirisi ile, muhafazakâr düşüncenin pozitivism ve pozitif akla ilişkin bakış açısını paylaşmaktadır. Yukarıda muhafazakârların genel olarak pozitivism insanın doğasını yabancılaştırdığı ifade edilmişti. Söz konusu nedenle muhafazakârlar, reason kavramının yerine wisdom kavramını kullanmayı tercih etmektedirler. Çünkü Nisbet'in ifade ettiği gibi, her iki kavram farklı anlam dünyalarına referans etmektedir. Bu nedenle aydınlanma ve modernitenin kavramı olan reason, gerisinde daha ziyade pozitif akıl ve pozitivist bir bakış açısını barındırmaktadır. Yani bilginin kaynağını bu dünyaya içkin kılar, hiçbir dinsel ve aşkın bilgiye referansta bulunmaz. Buna karşın wisdom, geleneksel akla vurgu yapar, bilgiyi tarihsel deneyim ve alışkanlıklara gönderme yapar (Nisbet,1962:5). Bu nedenle muhafazakâr düşünürler, reason kavramının dayandığı soyut ve evrensel kategorilere, onun tarih dışı söylemine itiraz ederler ve genel olarak wisdom kavramını kullanmayı tercih ederler. Nitekim muhafazakâr düşüncenin duayenlerinden olan Edmund Burke, Reflections on the French Revolution adlı çalışmasında, wisdom kavramını kullanmış, kavramın gönderme yaptığı anlamları ele almıştır (Burke,1940). Pozitivist düşüncüyü ve salt pozitif akla referans eden dünyayı benzer gerekçelerle eleştiren Topçu, bu anlamda karşımızda muhafazakâr bir entelektüel olarak durmaktadır.

Dinin ve Ahlâkın Vazgeçilmez Birlikteliği

Daha önce Topçu'nun ahlâkın ve kültürün mayası olarak dini gördüğü ifade edilmişti. Topçu, bu noktada tıpkı Said Halim Paşa¹⁹ gibi moralist biri olarak, ahlâka ontolojik bir çerçeve ve kurucu bir özellik kazandırmıştır. Bu bakımdan ahlâk ona göre, herhangi bir insansal çabanın ve tasarrufun ürünü olamaz. "Ahlâkı dinden ayırmak mümkün olmadığına göre" (Topçu, İktisadî ve İctimaî Nizâm, 1968; Ahlâk Nizamı, 1999:29) seküler bir ahlâk tasarımı, kendini dinden koparması nedeniyle sağlam bir zemine sahip değildir²⁰.

Diğer yandan Topçu, ahlâk kavramından birey ahlâkını değil, cemaat ahlâkını, toplumsal ahlâkı anlamakta, onu bütünlüklü, kapsayıcı ve bağlayıcı bir tahayyül olarak görmektedir. Yani Topçu, her ne kadar bireysel iradeye vurgu

¹⁹ Topçu'nun bu görüşleri Said Halim Paşa'nın görüşleriyle büyük bir paralellik gösterir. Said Halim Paşa'nın şu sözleri din ve ahlâk birlikteliğinin vazgeçilmezliğine işaret eder: "Bizim ideallerimiz ile sosyal ve siyasî kanaatlerimiz, tamamiyle dinimizden doğmuştur. Dolayısıyla, dinimize saygı göstermek mecburiyetinde olduğumuz gibi, üzerimizdeki bütün haklarını da kabul etmek zorundayız" (Halim Paşa, 2003: 105).

²⁰ Bu noktada Topçu'nun hesaplaştığı şey, Batın birey merkezli ahlâk tasarımıdır. Şunu biliyoruz ki, modern dünya, ahlâkı dinden ve gelenekten ayırarak onu bireyin iradesine bağlamaktadır. Nitekim Immanuel Kant, ahlâk ilkelerini dünyevi alanda aramış ve onun insanın özsel denetimine tabii kılmıştır (Kant, <http://www.marxists.org/reference/subject/ethics/kant/religion/religion-within-reason.htm>). Bu nedenle modernitede ahlâk, toplum ekseninde değil birey ekseninde anlam kazanmıştır. Tam bu noktada, ahlâkı bireysel düzlemde tanımlamayan, bireyle değil bireye rağmen tesis eden Topçu, bu anlamda modern ahlâk tasarımına karşı çıkmakta ve modernitenin özne merkezli teorisine, cemaatçi bir toplum ve kolektif bir ahlâk tasarımıyla karşılık vermektedir.

Hasan Şen

yapsa da son hâlükarda ahlâk kavramına toplumsal bir anlam vermektedir. Ve de asıl önemlisi, yukarıdaki pasajlar aracılığıyla ifade ettiğimiz gibi, söz konusu kavramı dinin iç mantığına bağlayarak, dinî olandan bağımsızlaşmasına izin vermemektedir. Nitekim Ali Osman Gündoğan'a göre, özellikle de Blondel'in hareket felsefesinden esinlenerek, "ahlâk meselesini tabiat-üstü âleme adım atarak din meselesiyle çözmeye" gayret etmiştir (Gündoğan,2006:19). Bu bakımdan tıpkı muhafazakâr düşünürler gibi, 'ben' ve 'birey' kavramı yerine 'biz' kavramına referans eden Topçu, ahlâkı, dinin kolektivitesi içine yerleştirerek, onu birey merkezli olmaktan çıkarıp topluluk merkezli bir anlama kavuşturmuştur. Nitekim Karl Mannheim'e ve Robert Nisbet'e göre muhafazakârlar, dayanışma kavramına referansla, liberal anlamdaki 'ben' yerine düzene ve birliğe vurgu yapan 'biz'i öne çıkarırlar (Mannheim,1971:176). Çünkü insanı ancak toplumsal alan içinde, onun bir parçası olarak muhatap alırlar. Bu nedenle muhafazakârlara göre "ahlâkta da toplumun önceliği ve Tanrı'nın zorunluluğu vardır" (Nisbet,1997:105). Yani ahlâkın ancak Tanrı'nın garantörlüğünde tesis edilebileceğini ve güvenilirlik kazanabileceğini ileri süren muhafazakârlar ile dini ve ahlâkı aynı özde gören Topçu arasında düşünsel bir ortaklık kurmak mümkündür.

Şunu da belirtelim ki Nurettin Topçu, sadece ahlâk tasarımı değil, felsefesini biz düşüncesi üzerine tesis etmiştir. Bunu yaparken bireysel iradenin önemini yitirmemeye de gayret eden Topçu'ya göre, toplum bireysel iradelerin toplamıdır fakat toplamdan her zaman daha fazla bir şeydir.

Sonuç

Modern dünyanın özellikle aydınlanma ve pozitivism ekseninde yarattığı seküler yeni dünyasında, dine sınırlı alan tahsis etmesi, dini ekonomik, hukuk ve toplumsal yaşamdan arındırması, Batıda özellikle muhafazakâr düşünce tarafından eleştirilmiştir. Modernitenin toplumda ve bireyin dünyasında başta yabancılaşma şeklinde tezahür eden tahribatları, sözü edilen düşünce tarafından moderniteye karşı muhalefet konusu olarak işlenmiştir. Osmanlı döneminde başlayan modernleşme hareketlerine karşı söz konusu muhalefet, önce ulema ardından İslâmcılar tarafından yapılmıştır. Fakat sözü edilen muhalefet çoğu zaman politik bir üslup taşımış ve pek fazla derinlikli olamamıştır. Topyekün Batılılaşma olarak vücut bulan ve modernleşmenin bir -izm, yani modernizm olarak tesis edildiği Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı geliştirilen muhalefet ise, dönemin koşulları gereği entelektüel çizgilerini daha da yitirmiştir. İşte bu ortamda Nurettin Topçu, modernitenin bahsedilen dünya tasarımına ve Cumhuriyet'in modernizm projesine karşı politik değil, entelektüel bir tarzda eleştiriler yöneltmiştir. Sözü edilen eleştirilerini ise Cumhuriyet'in yaşama geçirdiği pratikler dolayımında dile getirmiştir. Fakat bunu salt Cumhuriyet'in uygulamalarının bir sonucu olarak görmemiştir. Yani toplumda yaşandığını iddia ettiği bunalımları, Osmanlı'nın ve Cumhuriyet'in modernleşme pratikleri ile sınırlı bir çerçevede değerlendirmemiş, onları daha bütüncül bir sorunun bir parçası olarak görmüş ve modernleşme hareketlerinin içeriği ile

Nurettin Topçu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin Modernleşme Projesi Kitiği

ilişkilendirmiştir. Yani modernizmi sonuçlarından ziyade, onun iç mantığını oluşturan pozitif akıl, pozitivism, seküler dünya tasarımı, makinalaşma gibi unsurları analiz etmiş ve toplumda yaşandığını iddia ettiği yabancılaşmanın, manevi çöküşün, kimlik bunalımının ve ahlâkî sıkıntının, modernleşmenin zorunlu bir sonucu olduğunu ileri sürmüştür. Buradan hareketle de modernleşmeyi felsefi ve sosyolojik bir analize tabi tutarak eleştirmiştir.

İşte bu yönü Topçu'yu, kendisinden önce gelen muhafazakârlardan ve İslâmcılardan ayırmakta, onun farklı bir düşünsel akımın içine yerleştirilmesine izin vermektedir. Şöyle ki, İslâmcı ve muhafazakâr düşünürlerin, modernliği analiz ederken, onun 'iyi', dolayısıyla alınması gereken faydalı yönleri ve 'kötü', bundan dolayı uzak durulması gereken yönleri olduğu şeklindeki parçalı analizlerinin, buradan hareketle de Batı'nın tekniğinin alınması fakat felsefesinden, özellikle de ahlâkından uzak durulması gerektiği şeklindeki düşüncelerinin Topçu için bir anlamı yoktur. Buna paralel olarak, her türlü olumsuzluklarına rağmen teknik ve sanayileşme sözü edilen kesimler tarafından benimsenirken, Nurettin Topçu, tekniği ve sanayileşmeyi, onlara eşlik eden dünya görüşü nedeniyle reddetmektedir.

Bu noktalardan hareketle Topçu'nun Batılı anlamda 'muhafazakâr' sözcüğünü hak eden birkaç kişiden biri olduğu ileri sürülebilir. Çünkü Topçu, modernizme itiraz ederken gerek kullandığı temalar ve kavramlar gerekse konuları ele alış biçimi göz önüne alındığında, muhafazakâr düşüncenin tezlerine çok yaklaşmaktadır. Özellikle tekrar edelim modernizmin doğasıyla felsefi ve sosyolojik bir çerçevede hesaplaşmakta, onu eklektizmden uzak bir biçimde kritiğe tabi tutmaktadır. Bu özelliği ile kendisinden sonra gelenlere yeni bir perspektif sunmaktadır.

Hasan Şen

Kaynaklar

- ALPTEKİN, M.Yavuz, 2008, “Erol Güngör”, (içinde) Özdemir, M.Çağatay (der), *Türkiye’de Sosyoloji I ve II*, Ankara: Phoenix Yayınları
- BURKE, Edmund, 1940, *Reflections on the French Revolution*, London, New York Press
- GÜNDOĞAN, Ali Osman, 2006, “Topçu ve Hareket Felsefesi”, *Hece: Bir Düşünce ve Yarınki Türkiye Tasarımı Olarak Hareket ve Nurettin Topçu Özel Sayı:11*, (Sayı: 109), Ocak, Ankara
- GÜNDOĞAN, Ali Osman, 2004, “Maurice Blondel”, *Felsefe Ansiklopedisi 2*, (içinde) Cevizci, Ahmet (der), İstanbul: Etik Yayınları
- HABERMAS, Jurgen, 2001, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, (çev) Mustafa Tüzel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- HALİM PAŞA, Said, 2003, *Buhranlarımız ve Son Eserleri*, (haz) Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: İz Yayıncılık
- İZMİRLİ, İsmail Hakkı, 1998, *İslâm Dini ve Tabii Din*, (Takdim ve Notlarla Sadeleştiren) Karadeniz, Osman, İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları-10
- KANT, Immanuel,. Religion within the Limits of Reason Alone, <http://www.marxists.org/reference/subject/ethics/kant/religion/religion-within-reason.htm>, (erişim tarihi: 14.10.2009)
- KORKMAZ, Abdullah, 2008, “Mümtaz Turhan”, (içinde) Özdemir, M.Çağatay (der), *Türkiye’de Sosyoloji I ve II*, Ankara: Phoenix Yayınları
- MANNHEIM, Karl, 1971, *Conservative Thought*, (ed) Kurt H. Wolff, New York: Oxford University Press
- MARCUSE, Herbert, 1968, *Tek Boyutlu İnsan*, (çev) Seçkin Çağan, İstanbul: May Yayınları
- NISBET, Robert, Bottomore, Tom, 1990, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, (Yayına Hazırlayanlar): Mete Tuncay, Aydın Uğur, Ankara: Ayraç Yayınları
- NISBET, Robert, 1966, *The Sociological Tradition*, University of California
- NISBET, Robert, 1990, “Muhafazakârlık”, (içinde) Nisbet, Robert ve Bottomore, Tom (der), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, (Yayına Hazırlayanlar): Mete Tuncay, Aydın Uğur, Ankara: Ayraç Yayınları
- OAKESHOTT, Michael, 1981, *Rationalism in Politics and Other Essays*, London and New York: Methuen

Nurettin Topçu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin Modernleşme Projesi Kitiği

- ÖZBİLGİN, Erol, 1994, *Pozitivizm Kıskaçında Türkiye*, İstanbul: Ağaç Yayınları
- ÖZİPEK, Berat Bekir, 2004, *Muhafazakârlık (Akıl, Toplum, Siyaset)*, Ankara: Liberte Yayınları
- TANNSJÖ, Torbjorn, 1990, *Conservatism for Our Time*, London: Routledge
- TEMELLİ, Mehmed, 2006, "Hareket, Mistisizm ve Topçu", *Hece: Bir Düşünce ve Yarınki Türkiye Tasarımı Olarak Hareket ve Nurettin Topçu Özel Sayı:11*, (Sayı: 109), Ocak, Ankara
- TOPÇU, Nurettin, 1998, *Kültür ve Medeniyet*, Bütün Eserleri 9 (Yayına Hazırlayanlar) Ezel Erverdi, İsmail Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları
- TOPÇU, Nurettin, 1998, *Mehmet Âkif*, Bütün Eserleri 10 (Yayına Hazırlayanlar) Ezel Erverdi, İsmail Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları
- TOPÇU, Nurettin, 1998, *Büyük Fetih*, Bütün Eserleri 11 (Yayına Hazırlayanlar) Ezel Erverdi, İsmail Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları
- TOPÇU, Nurettin, 1999, *Reha*, Bütün Eserleri 13 (Yayına Hazırlayanlar) Ezel Erverdi, İsmail Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları
- TOPÇU, Nurettin, 1999, *Var Olmak*, Bütün Eserleri 5 (Yayına Hazırlayanlar) Ezel Erverdi, İsmail Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları
- TOPÇU, Nurettin, 1999, *Yarınki Türkiye*, Bütün Eserleri 2 (Yayına Hazırlayanlar) Ezel Erverdi, İsmail Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları
- TOPÇU, Nurettin, 1999, *Ahlâk Nizamı*, Bütün Eserleri 3 (Yayına Hazırlayanlar):Ezel Erverdi, İsmail Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları
- TOPÇU, Nurettin, 2004, *Amerikan Mektupları*, Düşünen Adam Aranızda, Bütün Eserleri 20 (Yayına Hazırlayanlar) Ezel Erverdi, İsmail Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları
- YILDIRIM, Ergün, 2005, *Hayali Modernlik, Türk Modernliğinin İcadı*, İstanbul: İz Yayıncılık
- ZÜRCHER, Jan Eric, 2003, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları

**KÜLTÜREL SERMAYE, EĞİTİM VE TOPLUMSAL TABAKALAŞMA: PIERRE
BOURDIEU'NÜN YENİDEN ÜRETİM KURAMINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ**
**Cultural Capital, Education and Social Stratification: A Critical View on
Pierre Bourdieu's Reproduction Theory**

Cengiz YANIKLAR*

Abstract

The main purpose of this study is to discuss, on the basis of notion of cultural capital, the relationship between educational system and class structure and the role of this relationship on the perpetuation of social stratification. Considering this purpose, in this study, firstly, an assesstment of Bourdieu's concepts of class, cultural capital and habitus is presented. Secondly, the relationship between cultural capital, education and social class position in Bourdieu's approach is discussed. As emphasized in this study, the notion of cultural capital developed by Bourdieu attracts our attention both to the factors affecting individuals' success in educational institutions and how social stratification order is perpetuated by cultural factors. On the other hand, Bourdieu's approach has some limitations. For instance, his arguments suggests a general theory of socialization, he gives a central significance to the family in acquiring cultural capital and neglects the role of the state in the process of reproduction

Keywords: Bourdieu, Social class, Education, Inequality, Reproduction, Cultural capital.

Özet

Bu çalışmanın temel amacı, Bourdieu'nün kültürel sermaye nosyonu ekseninde eğitim sistemi ve toplumsal sınıf yapısı arasındaki ilişki ve bu ilişkinin toplumsal tabakalaşma düzeninin sürdürülmesi üzerindeki rolünü irdelemektir. Bu amaç çerçevesinde çalışmada ilk olarak, Bourdieu'nün sınıf, kültürel sermaye ve habitus kavramlarının bir değerlendirmesini sunacağız. İkinci olarak, Bourdieu'nün yaklaşımında kültürel sermaye, eğitim ve toplumsal sınıf konumu arasındaki bağlantıyı ele alacağız. Bu çalışmada vurgulanacağı gibi, Bourdieu tarafından geliştirilen kültürel sermaye nosyonu, hem bireylerin eğitim kurumlarındaki başarısını etkileyen etmenlerin hem de toplumsal tabakalaşma düzeninin kültürel faktörler aracılığıyla nasıl devam ettirildiğine dikkatimizi çekmektedir. Diğer taraftan, Bourdieu'nün yaklaşımı bazı sınırlılıklara da sahiptir. Sözgelimi, onun argümanları genel bir sosyalleşme kuramını önermekte, kültürel sermayenin edinilmesinde aileye temel bir önem atfetmekte ve yeniden üretim sürecinde devletin rolünü ihmal etmektedir. Çalışmanın sonuç kısmında ise, Bourdieu'nün yaklaşımı ile ilgili genel bir değerlendirmeye yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bourdieu, Toplumsal sınıf, Eğitim, Eşitsizlik, Yeniden üretim, Kültürel sermaye.

* Yrd.Doç.Dr., Kafkas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, cyaniklar@yahoo.com

1. Giriş

Klasik Sosyoloji teorisyenlerinden Durkheim'ın ileri sürdüğü gibi, eğitim kurumları, yalnızca toplumun kültürünü gelecek nesillere aktarma işlevini üstlenen kurumlar değildir. Bunlar aynı zamanda toplumsal ve kültürel denetim araçları olma işlevini de üstlenir. Bu çerçevede, eğitim ve toplumsal tabakalaşma arasındaki ilişki de özel bir önem taşır. Bu ilişki göz önüne alındığında, genel olarak birbirine karşıt iki farklı yaklaşımın belirlenmesi mümkündür. Bunlardan ilki, gerçekleştirilen yapısal reformlarla birlikte yaygınlaşan ve herkese açık olan eğitim kurumlarının, yetenekli genç insanlara, kendilerini toplumda değer verilen bir konum sağlayabilecek becerileri kazandırarak servet ve güç eşitsizliklerini önemli bir ölçüde ortadan kaldıracığı düşüncesini içerir (Giddens,2000:446; Tezcan,1996:107-116; Rupp ve Lange,1989: 668-705).

İkincisi ise, eğitim kurumlarının eşitsizlikleri değiştirme yönünde etki göstermekten çok, aslında var olan eşitsizlikleri pekiştirdiği ve mevcut toplumsal yapının yeniden üretiminde bir araç olarak işlev gördüğü argümanını ön plana çekmektedir (Bourdieu,1988; Bourdieu ve Passeron,1996; Bernstein,1975; BowlesveGintis,1976;Willis,1977)¹. Böyle bir yaklaşımı en açık şekliyle, eğitim sistemi ve toplumsal sınıf arasındaki etkileşime özel bir önem atfeden Bourdieu'nün çalışmalarında görmek olanaklıdır. Onun özellikle kültürel sermaye ile ilgili argümanları, eğitimi yetenek ve çabalarının sonucunda bireylere sınıf yapısı içerisinde yükselmelerine olanak tanıyan bir mobilite motoru olarak kabul eden yaygın görüşe meydan okumaktadır.

Esasen bu denli katı olmasa da pek çok sosyolojik çalışma, yüksek prestijli mesleklere sahip ailelerin kendi sosyo-ekonomik kaynaklarını aktararak çocuklarının eğitim kurumlarında başarılı olmalarına olanak sağladığını, böylece kendi sınıf konumlarını aktardıklarını işaret etmiştir. Bununla birlikte, bu süreç daha çok ailenin geliri, mesleği ya da eğitim düzeyi gibi farklı değişkenlerle çözümlenmeye çalışılmış, ama böyle bir süreçte rol oynayabilecek kültürel etkenlerin önemine yeterince yer verilmemiştir. Daha çok aile kökeni ve sınıf konumunun eğitim kurumlarında başarıyı nasıl etkilediğine dair bir katkı sağlamalarına karşın, bu çalışmalar eğitim sistemi ve toplumsal tabakalaşma arasındaki etkileşimi çoğunlukla sınırlı bir çerçevede ele almışlardır².

Diğer taraftan, Bourdieu tarafından geliştirilen kültürel sermaye nosyonu, hem bireylerin eğitim kurumlarındaki başarısını etkileyen etmenlere, hem de toplumsal tabakalaşma düzeninin kültürel faktörler aracılığıyla nasıl devam ettirildiğine dikkatimizi çekmektedir. Bu çalışmada, Bourdieu'nün sosyolojisinde önemli bir yer tutan eğitim sistemi ve toplumsal sınıf yapısı

¹ Türkiye bağlamında Kasnakoğlu, (1975) ve Vartier (1981) ampirik bulgulara dayanarak eğitimin toplumsal mobiliteyi hızlandıran bir mekanizma olmaktan çok, var olan toplumsal yapının kendisini yeniden üretmesinin bir aracı olduğuna dikkat çekiyor.

² Bu tür çalışmalara örnek olarak bkz., Blau ve Duncan (1967); Bowles ve Gintis (1976).

*Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu'nün
Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış*

arasındaki ilişki ve bu ilişkinin toplumsal tabakalaşma düzeninin sürdürülmesi üzerindeki rolünü tartışacağız. Bu amaç çerçevesinde ilk olarak, Bourdieu'nün sınıf, kültürel sermaye ve habitus kavramlarını ele alacağız. İkinci olarak, sosyal sınıf konumu ve kültürel sermayenin önemi üzerine yoğunlaşarak eşitsizliklerin yeniden üretimine ilişkin bir tartışmaya yer vereceğiz. Bu tartışma, toplumsal tabakalaşma ve mobilite kalıplarını açıklamada yararlı olmasına karşın, kimi açılardan Bourdieu'nün yaklaşımının bazı sınırlılıklarına da dikkat çekmektedir. Çalışmanın sonuç kısmında ise, sınıf analizlerinde ihmal edilen bir boyut olarak kalan kültürün toplumsal eşitsizliğin süregitmesinde önemli bir rol oynadığına dikkat çeken Bourdieu'nün yaklaşımıyla ilgili genel bir değerlendirmeye yer vereceğiz.

2. Sınıf, Kültürel Sermaye ve Habitus

Bourdieu'nün sınıf anlayışında Marx, Weber ve Durkheim gibi birçok kuramcının etkisini görmek olanaklıdır. Bununla birlikte, bu çalışmadaki tartışma bağlamında, onun daha çok Weber'in sınıf ve statü grupları ile ilgili görüşlerinden etkilendiğini söyleyebiliriz. Bourdieu, Weber'in sınıf ve statü grupları arasındaki ayırımı maddi (ekonomik) ve simgesel etkenler arasındaki bir ayırım olarak yorumlamıştır. Bourdieu bu bağlamda, sınıf ve statünün tabakalaşmanın ekonomik ya da simgesel boyutlarına vurgu yapmanın seçimine bağlı olarak nominal birliktelikler olarak kabul edilmesinden ziyade "aynı gerçeklik içinde her zaman bir arada var olan" birliktelikler olarak ele alınması gerektiğini ileri sürer. Ona göre, sınıf ve statü grupları tabakalaşmanın ayrı boyutlarına tekabül etmezler; bunlar gerçekte bir arada var olurlar ve bu ikisi arasındaki ayırım yalnızca analitik bir ayırmadır. Buradaki temel vurgu, sınıf çözümlemesinin sadece ekonomik ilişkilerin çözümlemesine indirgenemeyeceği, aynı zamanda simgesel ilişkilerin analizini de içermesi gerektiğidir. Dolayısıyla Bourdieu'nün argümanı, ekonomik eşitsizliklerin kültürel eşitsizlikler tarafından pekiştirildiği, hatta kültürün kendisinin (düşünceler, simgeler, yaşam koşulları) sınıf eşitsizliklerinin yeniden üretilmesinde önemli bir rol oynadığı düşüncesi üzerine kuruludur. Ekonomik kaynakların aktarılması ekonomik eşitsizliklerin yeniden üretilmesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Öte yandan, ekonomik düzenin yeniden üretimi yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel kaynakların aktarılmasına dayalıdır. Bu çerçevede, sınıflara özgü eşitsizliklerin nihai olarak ekonomik temelli olduğunu kabul etmesine karşın, Bourdieu bu eşitsizliklerin aynı zamanda kültürel bir form alabildiğini ve böylece sosyal eşitsizliklerin kaynağının, ekonomik alandan eğitim kurumlarını da kapsayacak şekilde kültürel alana taşındığını ileri sürmektedir. Esasen bu noktada tabakalaşma ile ilgili olarak, Bourdieu'nün açık bir şekilde Weberci bir görüşü öne çektiğini söyleyebiliriz: Toplumsal aktörler olarak bireyler ve gruplar, kıt kaynaklara sahip olmak ya da denetimleri altına almak amacıyla farklı stratejilerle farklı alanlarda birbirleriyle rekabet ederler. Eğitim bu alanlardan biridir. Daha doğrusu, eğitim, "toplumsal yeniden üretimin

Cengiz Yanıklar

sağlandığı, bireylerin çeşitli rolleri ve becerileri kazandığı, toplumsal eşitsizliklerin kuşaklar arasında aktarıldığı / pekiştirildiği bir alandır” (Akşit vd. 2000:58).

Eğitim sistemi, bireyler arasında var olan eşitsizlikleri azaltan bir araç olmaktan çok, aslında eşitsizlikleri meşrulaştırıcı bir işlev görmekte ve bu işlevini, toplumsal farklılıkları akademik farklılıklara dönüştürerek ve bu farklılıkları doğallığa dayandırarak ya da doğalmış gibi göstererek yerine getirmeye çalışmaktadır. Bir başka ifadeyle, belirli sınıfların eğitim alanındaki başarılarına liyakat damgası vurularak kurumsal bir biçim verilmekte ve akabinde bütün bunlar, onların sosyal üstünlüklerinin bir kanıtı olarak gösterilmektedir. Buradaki temel sav, “toplumsal yeniden üretim” olarak adlandırılan bir süreç içinde bazı sosyal sınıfların kültürel değerlerini ve kaynaklarını çocuklarına aktararak kendi konumlarını eğitim kurumu aracılığıyla yeniden ürettikleri ve nihayetinde eğitimin bu tür bir işlevi aracılığıyla toplumsal tabakalaşma düzeninin devam ettirilmeye çalışıldığıdır. Bu bağlamda, Bourdieu (1977:487-511; 1986:241-58; 2004:11-24), sermaye kavramını ekonomik tanımlamanın ötesine taşımakta ve çoğu durumlarda ekonomik sermayeye dönüştürülebilir ve diğer zamanlarda ona karşıt olabilen farklı türdeki bir sermaye türünü, yani “kültürel sermaye”yi kavramsallaştırmaktadır³. Bu kavramsallaştırma, her şeyden önce, akademik başarıyı doğal beceri, yetenek ya da zekânın bir etkisi olarak kabul eden yaklaşımların temel varsayımlarından uzaklaşmayı ifade etmektedir.

Ekonomik sermaye, kendisine sahip olanlara kazanç sağlayan ya da kazanç sağlama potansiyelini bulunduran ve mülkiyet hakları şeklinde kurumsallaşmış olan maddi kaynakları ifade etmektedir. Kültürel sermaye ise, kendisine sahip olanlara belirli avantajlar sağlayan kültürel bilgi kümeleri ve son kertede akademik niteliklere tekabül eden kurumsallaşmış yatkinlikler ve yeterlilikler olarak tanımlanabilir (Lareau ve Weininger, 2003: 568). Bu sermaye türlerinden her biri, en azından bir dereceye kadar diğer bir sermaye türüne dönüştürülmekte ve bireyler arasında aktarılmaktadır.

Kültürel ve ekonomik sermayenin aktarılması ile ilgili süreçler göz önüne alındığında aralarında bazı benzerlik ve farklılıkları saptamak olanaklıdır. İkisi arasındaki temel benzerlik, aktarma sürecinin toplumsal yeniden üretimin bir mekanizması olarak aile içinde ve aracılığıyla gerçekleşmesidir. Öte yandan, ekonomik sermayenin aktarılması neredeyse anlık bir durum olmasına karşın, kültürel sermayenin gerek edinilmesi gerekse aktarılması süreci görece uzun bir zaman içerisinde gerçekleşmektedir. Esasen bütün bu süreci sosyolojideki temel bir kavramla, sosyalleşme ile ifade etmek mümkündür, ama Bourdieu'nün

³ Bourdieu sermayenin üç türünden bahsetmektedir: Ekonomik, kültürel ve toplumsal sermaye. Bu üç türe simgesel sermayeyi de eklemek gerekir. Simgesel sermaye bu türlerden herhangi birinin, algı kategorileriyle kavrandığında büründüğü biçimdir. Bu sermaye türü aynı zamanda Bourdieu'nün geliştirdiği nosyonların en karmaşık olanlarından biridir ve bütün eserleri bu sermayenin çeşitli biçimlerinin ve sonuçlarının keşfedilmesine yönelik bir arayış olarak okunabilir. Ancak bu çalışmada kültürel sermaye kavramı üzerinde yoğunlaşacağız.

*Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu'nün
Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış*

bu kavramı hiç kullanmadığı bir gerçektir. Bourdieu'nün yaklaşımı ile ilgili olarak burada ilave edilmesi gereken bir diğer nokta, ekonomik sermayeye nazaran kültürel sermayenin aktarımının geriye dönüşü olmayan ve nispeten kalıcı bir süreç olduğudur (Goldthorpe,2007:5). Burada habitus kavramı devreye giriyor. Habitus, değişik sınıf eğilimlerinin açıklanmasında Bourdieu'nün kullandığı en temel kavramlardan biridir ve bu kavramla, bireyin kültür ürünleri ve pratiklerine dair beğenisinin geçerliliği konusundaki duygusunu şekillendiren bilinçdışı eğilimlere, sınıflandırma şemalarına, sorgulanmaksızın kabul edilmiş tercihlere gönderme yapar. Bu aşamada, habitusun yalnızca gündelik bilgiler düzeyinde işlemekle kalmayıp, aynı zamanda bireyle bütünleşmiş olduğunu vurgulamak gerekir. "İçselleştirilmiş anlamlı pratikleri ve anlam verici algılamaları ortaya çıkaran" yatkınlıklar olarak tanımlanan habitus, bireyin genel kültür bilgisi, yeme ve içme, giyim tarzı, yürüyüş ve oturma tarzı, ses tonu, vurgusu, konuşma örüntülerinin karmaşıklığı, bedensel jestler vb.'de açığa vurulur. Bunların hepsi bir arada, bir kimseye kökenlerinin kazandırdığı alışkanlığı taşır (Bourdieu,1990,66-79; 2004:170). Her habitus formasyonu tarafından ortaya konan sonuçlardan biri, sosyal dünyanın anlamına ilişkin kalıcı ve aynı zamanda belirli bir gruba, sınıfa ve sınıf fraksiyonuna özgü olan bir anlayış şekli ve bunun temelinde ortaya çıkan farklı kültürel tarz ve eğilimlerdir (Yanıklar,2006:154-163). Kısaca değinilen bu tanım ışığında açıktır ki, habitus aynı zamanda aile eğitiminin doğal bir sonucu olarak pedagojiye karşı bir yatkınlık anlamına gelmektedir.

Aile eğitimi boyunca edinilen habitus, sınıf içindeki mesajların (dolayısıyla da bütün kültürel ve entelektüel mesajların) alınmasında temeldir. Bununla birlikte, aile içerisindeki enformel eğitimin bir sonucu olarak çocuklar, okul öncesi yıllardan itibaren farklı düzeylerde kültürel sermaye miktarlarına sahip olurlar. Örneğin, basit bir şekilde ifade edersek, sanatla ilgilenen, kitap, gazete vb. okuyan, bir kütüphaneye sahip olan, tatile çıkan, belgesel ya da eğitsel programları seyreden ailelerden gelen çocuklar, eğitimle bağlantılı olarak diğerlerinin aşına olmayabileceği farklı deneyimlerin yanı sıra dil becerileri inşa ederler. Böylece, okul kültürüne uyum sağlamalarını kolaylaştıracak ve dolayısıyla da eğitim kurumlarının farklı aşamalarında başarılı olmalarına olanak tanıyacak kültürel bilgi deposuna, hal ve tavırlara, konuşma üslubuna en genel anlamda da hayatlarının yörengesini ifşa eden kalıcı bir yatkınlığa; yani, bir habituse sahip olurlar.

Buraya kadarki açıklamalardan şu sonucu çıkarmak olanaklıdır: Kültürel sermayenin edinilmesi ve aktarılması habitusun oluşumunun temel bir parçasıdır ve bu oluşum Bourdieu'nün "aile içi" olarak adlandırdığı etkilerle ve bireyin "sınıf koşulları"na dayalı deneyimleriyle ortaya çıkmaktadır. Sosyologların sosyalleşme ya da antropologların asimilasyon olarak adlandırdıkları süreç içinde, alt sınıf kökenli ailelerden gelen çocukların, "kültürlü" ailelerden gelen çocukların halı hazırda sahip oldukları dil becerileri, sitil, beğeni, kavrayış, anlayış gibi belirli nitelikleri, kısaca "uygun" kültürel

Cengiz Yanıklar

sermayeyi edinmeleri mümkündür. Bourdieu'ya (1974:39) göre bu, her zaman için büyük bir çabayı gerektirmekte ve çoğunlukla istisnai bir durum olarak görünmektedir. Ancak Bourdieu'nün yaklaşımında dikkat çeken daha önemli bir husus, kültürel sermayenin edinilmesi sürecinde eğitim kurumlarının oynayabileceği rolün öneminin göz ardı edilmesidir.

Bu ihmal, Bourdieu'nün yaklaşımını en azından iki açıdan sorgulanabilir kılmaktadır. İlk olarak, Goldthorpe (2007:5) ve Jenkins'in (2002:109) vurguladığı gibi, eğitim kurumlarının oynayabileceği rolün ihmal edilmesi, temel sosyolojik kavramlardan biri olan yeniden sosyalleşme kavramına hiç yer olmadığı anlamına gelmektedir. Ayrıca, sosyalleşme sürecinde ailenin yanı sıra eğitim kurumlarının da önemli bir rol oynadığı konusunda sosyologlar arasında fikir birliği olmasına karşın, Bourdieu'nün yaklaşımında bu rolün öneminin geniş bir şekilde dışlanması önemli bir eksiklik olarak görünmektedir. İkinci olarak, Bourdieu'nün kültürel sermayenin üretilmesi, edinilmesi ve aktarılmasında yalnızca ailenin can alıcı bir öneme sahip olduğunu vurgulaması ampirik açıdan da desteklenebilir değildir. Sözcüleri, Halsey ve arkadaşları (1980:77) yaptıkları çalışmanın bulgularına dayanarak şu sonuca varıyorlar: Okullar "kültürel sermayeyi 'yeniden üretmek'ten daha fazlasını gerçekleştiriyorlar; bunlar aynı zamanda kültürel sermayeyi de yaratıyorlar". Bu araştırmacılar, aynı zamanda eğitim kurumlarının dezavantajlı kökenlerden gelenlere kültürel sermayenin edinilmesi için de fırsatlar sunduğuna işaret ederler.

3. Eğitim ve Yeniden Üretim: Toplumsal Sınıf ve Kültürel Sermayenin Önemi

Aktay'ın (2007:475) dile getirdiği gibi, aynı kalitede eğitim alanların veya aynı müfredatı alan bireylerin hepsi aynı tepkiyi vermemekte ve gerek müfredatın içeriğine gerekse eğitim pratiğinin kendisine bazı öğrencilerin daha kolay uyum sağlayabilmeleri gibi nedenlerle eğitim sisteminin en tarafsız hali bile bazı eşitsizlikler üretebilmektedir. Ancak Bourdieu'ya göre, eğitim sisteminin eşitsizlikleri üretmesi, sınıfsal bir nitelik taşımakta ve toplumsal yeniden üretim sürecine sistematik bir katkı sağlamaktadır.

Müfredat, gizli müfredat, dil kodları ve öğretmen-öğrenci arasındaki etkileşimleri ele alan Apple (1979), Bernstein, (1975), Illich (1973), Labov (1972) ve Willis (1977) gibi bir çok araştırmacının ortaya koydukları gibi, okullar kendilerine özgü bir dizi düzenlemelere sahiptir. Bourdieu'nün argümanına göre, kültürel sermayeleri yüksek üst ve orta sınıf konumlarındaki ailelerden gelen çocuklar, eğitim kurumlarında kendilerine bir avantaj sağlayacak şekilde, çoğunlukla bu tür düzenlemelere aşına olarak okula başlarlar. Onların durumunda, ev ile okul kültürü arasında bir devamlılık mevcuttur. Bu çocuklar ortak bir konuşma, sosyal etkileşim ve estetik yönelim tarzını öğretmenleriyle paylaşacak dolayısıyla da, öğretilenlerin içeriğine ve öğretilme tarzına yabancı olmayacaklardır. Öte yandan, diğer sınıf kökenlerinden gelenler - özellikle işçi

*Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu'nün
Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış*

sınıfı ya da çiftçi çocukları - için okul aşına olunmayan bir ortamı, ailelerinden ve yaşadıkları çevreden kopuk olan sosyal ve kültürel bir dünyayı temsil etmektedir. Bu nedenle, okullar tarafından talep edilen bilişsel becerilere, tutumlara ve akademik değerleri destekleyen deneyimlere sahip olmayan alt sınıf kökenli çocuklar, okula başladıklarında genellikle kendilerini alışık olmadıkları bir ortamda bulurlar. Üst sınıf ya da Bourdieu'nün adlandırdığı şekliyle, egemen sınıf kökenlerinden gelen çocuklar ev ve okulun etkileri arasındaki olumlu etkileşimden faydalanırken dezavantajlı sınıf kökenlerinden gelenler zorluklarla karşılaşacaklardır.

Bourdieu'nün yaklaşımı ele alındığında buradaki temel sav şudur: Bireylerin kültürel sermayeleri ve bunlarla iç içe geçen kültürel yatkınlıkları ve dili kullanma becerileri gibi nitelikler, eğitim kurumlarında edinilecek başarıyı belirlemede temel bir öneme sahiptir. Ve eğitim alanında edinilen başarı, çoğu zaman iddia edildiği gibi, doğal yeteneklerin ve içsel yatkınlıkların bir ürünü olarak değil, özel olarak öğrenilmiş kültürel niteliklerin bir sonucu olarak kabul edilmelidir. Bourdieu aynı zamanda, alt sınıf kökenli çocukların gerek sistem tarafından dışlanmalarından gerekse sistemden kendilerini soyutlamalarından dolayı, eğitim sisteminin daha üst kesimlerine ulaşmada bazı güçlüklerle karşı karşıya kalacaklarını da ileri sürer. Nihayetinde, ona göre, bu tür durumlar eğitimdeki başarı açısından toplumsal sınıflar arasında önemli farklılıkları beraberinde getirmektedir.

Bununla birlikte, bu aşamada Bourdieu'nün eğitimsel başarıda sınıf farklılıkları ile ilgili olarak ortaya koyduğu yaklaşım ve bulgularının sıra dışı bir nitelik taşımadığına dikkat çekmek gerekir. Zira 1960'lı yıllarda eğitimsel başarıda sınıf kökeninin etkisine ilişkin olarak Douglas (1964), Bernstein (1961; 1965) ve Jackson ve Marsden (1963) gibi farklı araştırmacıların çalışmalarını dahil eden önemli bir birikimin olduğunu söyleyebiliriz. Dahası, başarı üzerinde önemli sayılan faktörlerin ekonomik etkenlerle sınırlanamayacağı konusunda bir fikir birliği de çoktan oluşmuştu. Sözgelimi, "Kültürel Yoksunluk Kuramı"nı temsil eden Douglas (1964), aynı kabiliyet düzeyine sahip olmalarına karşın farklı toplumsal sınıflardan gelen "kabiliyetli" öğrencilerin sınavlarda son derece farklı sonuçlar aldıklarını ortaya koymuştur. Douglas, orta sınıf çocuklarına nazaran işçi sınıfı çocuklarının okuldaki başarısızlıklarının nedenlerini, kötü barınma koşullarına tabi olma, yetersiz kültürel bir çevrede yaşama, başarı düzeyi düşük okullara devam etme, okullardaki akımlara kapılma ve aileden destek görememe gibi yoksunlukla özdeşleştirilen bir dizi faktöre bağlamıştır. Çocuğun okuldaki başarısı konusunda bu faktörlerden en önemlisi de ailenin gösterdiği ilginin derecesidir.

Bu tür bulgular Deutsch (1967), Lightfoot (1978), Ogbu (1978), Valentine (1968) gibi araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen çalışmalarla da doğrulanıp irdelenmiştir. Sınıf içi etkileşimleri inceleyen bir araştırma geleneği, okullarda resmi müfredatın yanı sıra – çocukları, toplumsal denetimleri, toplumdaki yerlerini ve eşitsizliğin doğal, kaçınılmaz olduğu varsayımını kabul

Cengiz Yanıklar

etmeye yönelten – gizli bir müfredat daha olduğunu ileri sürmüştür. Okullardaki baskın bakış biçimi, çocuklara kalıplaşmış “yetenekli” – “yeteneksiz” sınıflamasını kabul etmeyi öğreten ayırıcı alt kültürler yaratmaktadır. Bu sistem içinde öğrencilerin eğitim alanındaki başarıları, yalnızca zekânın değil, sınıftaki ve okuldaki toplumsal düzenlemelerin sonucu olmaktadır (Turner,1997:49).

Daha farklı bir çerçevede, Bernstein’in çalışmaları (1961; 1965) dilbilimsel kodlarda sınıf farklılıklarını vurgulamıştır. Dilsel becerileri “dilbilimsel habitus” olarak tanımlayan ve bu becerileri hem belirli biçimlerde konuşma ve belirli düşünceleri dile getirme eğilimi, hem de konuşma ve yorumlama becerisi anlamına gelen toplumsal olarak oluşturulmuş bir dizi yatkinlik olarak gören Bourdieu’nün (2003:140-141) düşüncelerine paralel bir şekilde, Bernstein’in (1975) dil yapılarıyla ilgili olarak gerçekleştirdiği çalışmalar, alt sosyal sınıflardan gelenlerin okulda neden “geride kaldıklarını” ya da başarısız olduklarını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Farklı sosyal sınıfların farklı dil kalıpları geliştirdiğini ileri süren Bernstein’e göre, orta sınıf çocukları evlerinde, okulda geçerli olan dilsel kalıplarla oldukça uyumlu, özenli bir konuşma kodu edinirler. Bu nedenle orta sınıf kökenli çocuklar kolayca genellemeler yapmaya, dili daha etkin kullanmaya, karmaşık duygu ve fikirleri anlamaya ve soyut düşünceleri dile getirmeye daha fazla eğilimlidirler. Öte yandan, işçi sınıfı çocuklarının konuşma kodu sınırlıdır; yani, daha çok yalınlıkla ve doğrudanlıkla nitelenen kısıtlı bir konuşma koduna sahiptirler. İşçi sınıfı kökenli çocukların sordukları sorulara yanıt almaları genellikle sınırlı kalmakta ya da başkalarının akıl yürütmesine ilişkin açıklamaların yapılması deneyimleri daha az olmaktadır⁴.

Dili kullanma, anlama ve etkili konuşma becerisinde bir sınırlamaya yol açan böyle bir durum neticesinde, çocuk açısından öğretmenin söylediklerinin çoğunun anlaşılabilir görünme olasılığı yüksek olacaktır. Aynı şekilde, çocuk alışkanlığa dayanan ya da “talim” biçimindeki öğrenmede çok zorluk çekmeyecek, ancak genellemeler ile soyutlamalar içeren kavramsal ayrımları anlamakta önemli sorunlar yaşayacaktır. Çünkü Bernstein’in düşündüğü gibi, bu çocukların alıştığı konuşma ve davranış biçimleri öğretmenleriyle, her iki taraf da iletişimi sağlamak için elinden geleni yapsa bile, kolayca uyuşmayacak ve genel olarak ifade etmek gerekirse, sahip olunan kısıtlı kod eğitim sürecinde onları dezavantajlı bir konumda bırakacaktır.

Bernstein’in dille ilgili bu bulguları, alt sınıflardan gelen çocukların eğitim kurumlarında neden başarısız olduklarına dair yalnızca kısmı bir açıklama getirmektedir. Eğitim kurumlarında başarısız olmanın diğer nedenleri arasında, öğrencilerin okul kültürünü, akademik değerleri ve otorite sistemini yeterince

⁴ Örneğin, işçi sınıfından bir anne, çocuğunun daha çok tatlı yemesini önlemek için yalnızca “başka tatlı yok” diyebilirken, orta sınıftan gelen bir anne, çok tatlı yemenin kişinin sağlığı için kötü olduğunu ve dişlerini çürütebileceği şeklinde bir açıklama yapmaya daha yatkındır. Başka bir deyişle, alt sınıf kökenli çocuklar muhtemelen evde sordukları sorulara sınırlı yanıtlar almakta, dolayısıyla da hem elde edeceği bilgi hem de dış dünya hakkındaki merakları orta ya da üst sınıf kökenli çocuklara nazaran daha az olmaktadır (Giddens, 2000: 442-444).

*Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu'nün
Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış*

kavrayamamaları ve bunlara uyum sağlamada zorlanmalarının yanı sıra, öğretmenlerle çatışma içerisinde olmaları olarak değerlendirilebilir. İngiltere'de bir okuldaki erkek öğrenciler üzerinde yaptığı bir çalışmanın bulgularına dayanarak kendilerini "gençler" olarak tanımlayan bir grubun özelliklerini değerlendiren Willis'in aşağıdaki betimlemesi bu durumu açıkça ortaya koyuyor:

'Gençler', her zaman açık bir karşı koyuşun kıyısından son anda döndükleri, bastırılmış bir kin üzerinde uzmanlaşmışlardır. Sınıfta, mümkün olduğu kadar bir arada toplanarak, sürekli olarak sandalyeleri gıcırdatarak, en yalın ricayı bile kötü kötü bakarak 'cık cıklar' ile karşılayarak ve oturduğu yerde kıpır kıpır durup sandalye üzerindeki her türlü oturuş biçimini deneyerek oturmaktadırlar. Etüd saatinde, bir bölümü açık bir hor görmeye, kafayı sıraya koyarak uyumaya çalışıyor görünürken, bir bölümü de sıranın arkasına yaslanarak pencereden dışarı seyretmekte ya da hatta duvara bakmaktadır... uyarılara karşın, henüz kurumuş kumlara gelen kaçınılmaz dalgalar gibi sürekli konuşmanın yarattığı bir uğultu havadadır... Okula muhalefet, kurumdan ve kurallarından fiziksel ya da simgesel bir alan elde etme ve onun temel amacını, sizi 'çalıştırma' amacını, boşa çıkarma savaşımında kendini gösterir (Willis,1977'den aktaran Giddens,2000:445).

Willis'in bulgularına göre, bu öğrenciler okul karşıtı bir kültür geliştirmişler ve ders çalışmayı ve belli nitelikleri kazanmayı can sıkıcı bir süreç ve zaman kaybı olarak değerlendirmişlerdir. Benzer bir şekilde, yüksek notlar almayı da anlamsız bir çaba olarak görmüşlerdir.

Bütün bu çalışmalar şu genel bulguya işaret ediyor: İşçi sınıfı ve daha az bir dereceye kadar küçük burjuvazi kökenli çocuklar, okula başladıklarında aile içinde öğrenilmesi beklenen ve okul tarafından onaylanan uygun tutumlara, akademik değerlere, yatkinlıklara ve düşünce mantığına sahip olmamalarından dolayı, kendilerini yabancı bir kültürel çevrede hissederek ve daha ayrıcalıklı; yani, okul tarafından beklenen değerlere sahip olanlara nazaran daha büyük bir çatışma yaşarlar. Bu nedenle de, yeterince zeki olsalar dahi, onların daha yüksek bir akademik performans göstermeye güdülenme olasılığı düşük olmaya devam edecektir⁵. Açıktır ki, buradaki vurgu, alt sınıf ailelerin yoksul olmaları nedeniyle çocuklarının eğitim kurumlarında başarısız oldukları değil, aktarabilecekleri "uygun" kültürel sermayeden yoksun olmaları ve eğitim ve öğretim sorumluluğunu tamamen öğretmenlere devretmelerinden dolayı

⁵ Sosyal sınıf ve eğitim kurumlarında gösterilen başarı arasındaki ilişki ile ilgili olarak burada ilave edilmesi gereken bir diğer nokta, ailelerin pratik anlamda çocuklarının eğitimine verdikleri önemle ve okul kurumuyla yaptıkları işbirliğinin derecesiyle bağlantılıdır. Pek çok araştırma ailelerin davranışlarının ve eğitime katılımlarının özellikle ilköğretim düzeyindeki öğrencilerin başarılarının temel belirleyicilerinden biri olduğunu ortaya koymuştur (Marjoribanks, 1979; Berger, 1983; Trelease, 1982; Lareau, 1987). Bu çalışmalar açık bir şekilde bir yanda yüksek kültürel sermayeye sahip ailelerin aktif bir şekilde hem evde hem de okulda çocuklarının eğitim sürecine katıldıklarını ve çocuklarının devam edeceği okulların seçiminde büyük bir titizlik gösterdiklerini, diğer yanda kültürel sermayeleri düşük düzeyde olan alt sınıf ailelerin, eğitim kurumuyla gerekli işbirliği içerisinde olmadıklarını, dolayısıyla da çocuklarının okuldaki başarılarının olumsuz yönde etkilendiğini ortaya koyuyor. Bütün aileler eğitime büyük bir önem ve değer atfetmekte ancak pratik anlamda aynı çabayı göstermemektedirler.

Cengiz Yanıklar

çocuklarının yeterince başarılı olamadıkları ve okul kültürüne uyum sağlayamadıklarıdır.

Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, Bourdieu'nün yaklaşım ve bulguları, önemli bir dereceye kadar şu ana kadar değindiğimiz çalışmalardaki görüş ve bulgularla paralellik göstermektedir. Diğer taraftan, çocukların okullardaki başarısızlıklarının nedenleri konusunda önemli bulgular sunmalarına karşın, bu çalışmalar, sorunu toplumsal yeniden üretim süreciyle ilişkilendirmeye çalışan Bourdieu'nün yaklaşımından farklı olarak, eğitim sisteminin toplumsal hiyerarşiyi yeniden üretme üzerindeki rolünü sorgulamamakta ve benzer bir şekilde çocukların akademik başarıdaki dezavantajlarını genel tabakalaşma sistemindeki yerlerinin bir sonucu olarak görmemektedir.

Tekrar etmek gerekirse, uzun zaman boyunca edinilen kültürel sermaye bireyle bütünleşmekte ve belli bir grubun ya da grupların habitusu halini almaktadır. Daha çok üst sınıfları ve elit okulların yeniden üretim sürecinde oynadığı rolü çözümlenmeye çalışan Bourdieu'ya göre, okullar orta, ama özellikle üst sınıfların habitusunu doğal ve tek uygun habitus türü olarak almakta ve aslında kültürel donatılara dayalı olarak farklı düzeylerde sınırlılıklara sahip olmalarına karşın bütün öğrencileri buna eşit erişimleri varmış gibi değerlendirmektedirler. Neticede bütün bir eğitim sistemi göz önüne alındığında Bourdieu'nün vardığı genel sonuç şudur:

Okul sistemi ... eskiden mevcut olan düzeni, yani birbirine eşit olmayan kültürel sermayeyle donanmış öğrenciler arasındaki farkı korur... Bir dizi ayıklama işlemi aracılığıyla, miras yoluyla kültürel sermayeye sahip olanları, bu sermayeden yoksun olanlardan ayırır. Yetenek farklılıkları ise, miras alınan kültürel sermayeye göre oluşan toplumsal farklılıklardan ayıramayacağından, böylece eskiden var olan toplumsal farklılıkları ayakta tutar (Bourdieu,1995:4041)

Dolayısıyla, Bourdieu (1974:32) için eğitim sistemi, görünüşteki tarafsızlığıyla birlikte sosyal sınıflandırmaları akademik sınıflandırmalara dönüştürmekte, böylece önemli bir dereceye kadar mevcut hiyerarşik yapının sürekliliğini korumaktadır. Bu yönüyle eğitim sistemi, kuşaklar boyunca ailelerin sosyal konumlarında bir değişimden çok devamlılığı ortaya koyan muhafazakâr bir güç, daha geniş bir bağlamda düşünüldüğünde ise, toplumsal yeniden üretim sürecine katkıda bulunan bir araç olarak kalmaya devam ediyor. Bu nedenle de, eğitim sisteminin bireysel yetenekleri geliştirmeye ve aynı zamanda toplumun yararına hizmet etme işlevlerini yerine getirdiği düşüncesi bir mit olmaktan öte gitmiyor.

Bourdieu'ya (1977) göre, okullar egemen grupların kültürlerini doğallaştırarak, habitusları uygun olmayanları dezavantajlı bir konuma yerleştirmektedir. Tahakküm altındaki sınıfların habitusu, eğitimin farklı kademelerine erişim olanaklarıyla ilgili olarak, bu sınıfların üyelerinde "bizim gibiler için değil" şeklindeki bir bakış açısının gelişmesine yol açarak

*Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu'nün
Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış*

dezavantajları pekiştirmektedir. Bu çerçevede, habitusun hiyerarşik bir toplumun yeniden üretim sürecinde etkili bir filtre işlevi gördüğü de ileri sürülebilir. Toplumda bazı grupların düşük başarısı – ki, bazıları içinde yüksek başarı - yalnızca kültürel farklılığa tabi olan bir durum değil, okulların işlevinin de bir parçasıdır. Uygun kültürel sermayeye sahip olanların başarıları sürekli olarak pekiştirilirken buna sahip olmayanlara, üstü örtük bir şekilde başarısız kalmaya mahkûm olacakları hatırlatılmakta ve gelecekteki iş yaşamlarında yüksek ücretli ya da yüksek prestijli işler bulabileceklerini ummak için “yeterince zeki olmadıkları” duygusu verilmektedir (Harker,1990:87). Bu genel durum, Bourdieu'nün (1995:49) dile getirdiği gibi, çoğunlukla “kolektif olarak benimsenen ve onaylanan, dolayısıyla da psikolojik olarak tartışılmaz bir ölçüt olan zekâ adına kendilerini mahkûm edilmiş” bulan pek çok öğrencinin, eğitim kurumlarında neden başarısız olduğuna işaret etmektedir⁶.

Kuşkusuz ki, Bourdieu mutlak anlamda bir yeniden üretim sürecinin gerçekleştiğini kabul etmemektedir. Orta ve üst sınıf üyeleri, ama özellikle entelektüel sınıflar, çocuklarını çeşitli kültürel ve dilsel becerileri kapsayan kültürel sermayeleriyle donatarak, eğitim kurumları aracılığıyla sınıf konumlarını yeniden üretmişlerdir. Diğer taraftan Bourdieu'ya göre, fırsat eşitliği ve bireysel başarının önemini ön plana çeken ideolojilerin geçerli olabilmesi, bireysel yeteneğin önemini kanıtlamaları açısından alt sınıf kökenli bazı öğrencilerin okulda başarılı olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, her halükarda kısmi bir mobiliteye izin verilmektedir. Bu bağlamda, Bourdieu aynı zamanda şu savı da ileri sürüyor: Eğitim sistemi, tahakküm altındaki grup ya da sınıfların sınırlı sayıdaki üyesinin toplumsal mobilitesini kolaylaştırarak tarafsız olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Bu görüş her şeyden önce, kuşaklararası dikey hareketliliğin çok sınırlı bir düzeyde olabileceğini önermektedir. Gelgelelim, farklı ülkelerde yapılan birçok araştırma, mobilite oranlarının Bourdieu'nün toplumsal yeniden üretim yaklaşımının önerdiği kadar sınırlı bir düzeyde olmadığına, hatta kayda değer bir derecede dikey mobilitenin var olduğuna dikkat çekmektedir⁷. Bu araştırmalar, eğitimin eşitsizlikleri yeniden üretmekten çok bir mobilite aracı olarak işlev gördüğünü, üst sınıf kökenlilerle aynı oranda olmamasına karşın, işçi sınıfı ve küçük burjuvazi kökenli çocukların eğitim kurumlarını başarılı bir şekilde tamamladıklarını ve toplumsal hiyerarşide kendilerine önemli bir konum edinebildiğine işaret etmişlerdir.

Bourdieu'nün yaklaşımı göz önüne alındığında, kuşaklar arası düşey mobilite olgusunun da neredeyse hiç gözlenmemesi beklenebilir. Neticede, daha önce işaret ettiğimiz gibi, her aile çocuğuna kendisinin sahip olduğu belli

⁶ Türkiye'de yapılan bazı çalışmalar farklı sınıf kökenli öğrencilerin sahip oldukları değerlerin akademik başarıları üzerinde etkili olduğuna işaret ediyor. Sözelimi, Celkan (1991: 79-80) alt sınıfların inanç ve değerlerinin öğrencilerin okul başarısını etkilediğini ifade ediyor. Celkan aynı zamanda bir üniversitede yapılan bir çalışmaya atıfta bulunarak üniversitedeki başarının toplumsal tabakaların özellikleri yanında öğrencilerin kişisel nitelik ve tutumlarıyla da yakından bağlantılı olduğuna dikkat çekmiştir.

⁷ Bu çalışmalara örnek olarak, bkz., Ballarino vd. (2009); Halsey vd., (1980); Goldthorpe, (2006); Robinson ve Garnier (1986); Schofer ve Meyer (2005). Türkiye'de yapılan bir çalışma için, bkz., Özcan (1983).

Cengiz Yanıklar

türde bir kültürel sermayeyi aşılabilir ve öğretir. Bu öğrenme ve aşılama süreci geriye doğru işlemediği gibi, çocuk açısından kalıcı yatkinlıklara dönüşür ve kümülatif bir hal alır (Mahar vd.,1990:10-11). Bu çerçevede düşey mobilitenin son derece sınırlı bir olgu olarak görülmesi beklenebilir. Ancak her toplumda düşey mobilite olgusunun belli bir oranda gerçekleşmesi, Bourdieu'nün kültürel sermaye ve habitus kavramlarının mobilite olgusunu anlamada bazı sınırlılıklara sahip olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Bourdieu yaptığı gözlemlerde, tarafsız olması beklenen ve yalnızca eğitim ve öğretimin idealleri tarafından motive edildikleri kabul edilen öğretmenlerin çoğunlukla hâkim sınıfların değerlerini ve stillerini öncelediklerini kaydeder. Ama farklı okul türleri göz önüne alındığında, gerek öğretmenler gerekse okullar arasında farklı değerlerin var olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, Türkiye bağlamında Güneş-Ayata ve Acar'ın (2005) *Disiplin, Başarı ve İstikrar* adlı çalışmalarında üç ayrı okul türü; yani, İmam Hatip lisesi, özel lise ve devlet lisesi ile ilgili yapmış olduğu betimlemeler oldukça ilginçtir⁸. Bu okullardan ilki ile ilgili olarak Güneş-Ayata ve Acar şu genellemeyi ortaya koyuyor: "Okul kültürünün asıl belirleyici özelliği, bütüncü bir dünya görüşünün ve felsefenin varlığıdır". Bu okulda, "en azından niyet olarak, öğrencinin gerek okul içinde gerekse dışında tam olarak denetim altına alınmak istendiği ve buna çalışıldığı açıktır. Görüldüğü kadarıyla öğretmenler de bu felsefeyi gereğince içselleştirmişlerdir ve bunu öğrencilere yönelik genel tutum ve davranışlarına yansıtılmaktadırlar" (2005:106).

Diğer taraftan orta ve üst-orta sınıftan eğitilmiş ailelerden gelen öğrencilerin yoğunlaştığı özel liseyle ilgili olarak aynı yazarlar bulguları ışığında şu tespiti ortaya koyuyor:

Gerek ders dışı gerekse akademik etkinlikler, okul kültürünü belirleyen 'yarışma' ve 'başarı' gibi değerler çevresinde dönmektedir. Yarışmanın amacı 'başarı'dır. Müfredat içi ve dışı etkinlikler son derece yarışmacı tarzda gerçekleşmektedir ve amaç 'en iyi olmak'tan daha aşağısı değildir. Bu okul kültüründe vurgulanan, en yukarısını hedeflemektir. Öğrenciler çoğu kez, 'yıldız' olacakları meslek dalını seçmeye, ortalama olarak kalacakları mesleklerden ise uzak durmaya özendirilmektedir... Yarışma becerileri ve başarı itkisi, gerek akademik, gerekse ders dışı alanlarda yerleşik resmi ve gayri resmi mekanizmalarla sürekli olarak beslenip sivriltilmektedir (2005:112).

Farklı toplumsal sınıf kökenli öğrencilerin devam ettiği devlet lisesi ise Güneş-Ayata ve Acar'a göre yarışmacı bir mekân değildir. Örneğin, öğrencilerin üniversite giriş sınavlarındaki başarıları bu okul ortamında bir değer ya da amaç olarak vurgulanmamaktadır. Bu okulda:

⁸ Bourdieu Fransız eğitim sistemi ile ilgili ampirik bulguları temelinde geliştirmiş olduğu yaklaşımının, diğer ülkeler için de geçerli olabileceğini ileri sürer. Bourdieu'nün yaklaşımının kimi açılardan Türkiye koşullarında geçerliliği konusunda bir çalışma için, bkz., Aktay, (2007).

Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu'nün Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış

... 'daha fazla öğretme', 'daha iyi öğretme' ya da 'daha iyi mezun verme' bu okulda büyük öncelik tanınan konular değildir. ... Öğretmenler öğrencilerine ilerisi için meslek önerilerinde bulunurlarken kendilerini daha rahat hissetmekte, bu konuda kesin yönlendirmede bulunmaktan kaçınmaktadırlar. Birçok öğretmene göre, bir dersin ya da mesleğin toplum tarafından önemli sayılıp sayılmaması, bir kişinin kendi mesleğini seçmesini belirleyen tek neden olmalıdır. Bir mesleği seçerken, bu mesleğin maddi getirileri kadar başka özellikleri de dikkate alınmalıdır (2005:116-117).

Elbette ki bu bulgular bütün okullara genellenebilecek düzeyde değildir. Bununla birlikte bu bulgulara dayanarak farklı okul kültürlerinin olduğunu ve öğretmenlerin de bu farklı kültürleri pekiştirdiğini ileri sürmek mümkündür. Bu bakımdan Bourdieu'nün savının aksine, öğretmenlerin egemen sınıfların habitusunu yansıttıkları görüşü tam anlamıyla geçerlilik kazanmıyor. Yukarıdaki verilerin ışığı altında, genel olarak öğretmenlerin, ailelerin beklentilerine ya da beklentilerin olmaması yönünde veya hâlihazırda bir okulda yerleşmiş olan okul kültürüne dayalı olarak bir eğitim vermeye eğilimli olduklarını söylemek daha makul görünüyor.

Bu çalışmada ortaya koyduğumuz düşünce halkalarını bir araya getirerek bir sonuca varmadan önce, Bourdieu'nün yaklaşımı ile ilgili olarak birkaç noktanın daha altını çizmemiz gerekiyor. İlk olarak, aile içerisinde edinilen kültürel sermaye, akademik başarı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir, ama kimi durumlarda ekonomik sermaye aracılığıyla kültürel sermaye eksikliğini kapatılması gibi bir durum da söz konusudur. Ekonomik sermaye ya da gelir ve mülkiyet sahipliği gibi ekonomik kaynaklar, başarıyı etkileyen tek bir etken olarak görülemez. Ancak, akademik başarının edinilmesi sürecinde kültürel sermayenin yanı sıra ekonomik sermayenin de önemli bir rol oynadığını kabul etmemiz gerekiyor. Aktay'ın (2007:491) dile getirdiği gibi, eğitimde liberal piyasa ekonomisinin iyice gelişmesiyle birlikte kaliteli eğitim alma olanakları iyice ekonomik sermayeye bağlanan erişim ile ilişkili hale gelmiştir. Bu durumda kültürel sermayenin ekonomik sermayeye sahip olanlarca temellük edilişi iyice normalleşir. Aktay (2007:491) şöyle devam ediyor: "Zekâ, liberal ekonomik düzenin tartışılmaz devşirme ölçütü olsa bile bu zekâ performansını sergilemek, bazı istisnalar olsa da, belli bir ekonomik sermaye seviyesine sahip olmaya bağlıdır. Açıkçası iyice pahalılaştan eğitim şartlarında istenen zekâ adeta parayla satın alınabilmektedir". Bir sermaye türünün diğer bir sermaye türüne dönüştürülebildiğini vurgulayan Bourdieu, bu tür durumlar üzerinde de duruyor. Ama Bourdieu kültürel sermayenin önemi üzerine çok fazla yoğunlaşmakta, dolayısıyla da kültürel sermayenin edinilmesinde ekonomik sermayenin önemini göz ardı etmektedir. Bourdieu'nün modelinde, yeni orta sınıfların özellikle üst sektörleri ile işçi sınıfı üyeleri arasındaki ayrım, kültürel sermayenin düzeyine göre yapılmıştır. Ancak, bu sınıfların üyeleri arasında sahip olunan ekonomik sermayenin düzeyine göre büyük farklılıkların olduğuna da kuşku yoktur. Yeni orta sınıf üyeleri çocuklarına, örneğin, özel okula gönderme, özel dersler alma

Cengiz Yanıklar

imkânı ya da kitap, bilgisayar vs. gibi araçları sağlama gibi ekonomik temelli bazı kaynakları aktarma olanağına işçilerden daha fazla bir düzeyde sahip olabilirler. Bu bağlamda, sınıf mekanizmalarının aynı zamanda ekonomik sermaye temelinde okunacağını düşünebiliriz. Başka bir deyişle, bu sınıflardan gelen çocukların akademik başarılarını yalnızca kültürel sermaye kapsamında değerlendirmek madalyonun yalnızca bir tarafına bakmakla eş anlamlı hale geliyor.

İkinci olarak, Goldthorpe'un (2007:7) işaret ettiği gibi, kuramsal bir boyutta Bourdieu'nün öne sürdüğü, modern eğitim sisteminin çalışma tarzının zaman içinde ailelerin kendi sosyal konumlarını devam ettirdikleri süreçleri onayladığı ve istikrarlı hale getirdiği düşüncesi, birçok alanda rekabeti ön plana çeken kapitalist toplumun mantığıyla çelişiyor görünüyor. Dahası, onun yaklaşımı, okullarda ne öğretildiğinin ve nasıl öğretildiğinin çerçevesinin egemen sınıfların çıkarı tarafından belirlendiği şeklinde bir anlayışı öneriyor. Ancak Bourdieu'nün yeniden üretim sürecinde devletin rolünü ihmal ettiğini ve bu ihmalin yaklaşımının eleştiriye açık yanlarından birini teşkil ettiğini ifade etmemiz gerekiyor. En azından, devletin, sınav sistemlerini de kapsayacak bir şekilde, eğitim sistemini yeniden düzenleme ve eğitimle ilgili fırsat ve olanakları genişletme gibi birçok işleve sahip olduğu göz önüne alınmalıdır.

Sonuç

Bourdieu'nün yaklaşımında, eğitim sistemi, sosyal dünyanın hiyerarşik yapısını yeniden üreten ve sosyal sınıflandırmaları doğal yeteneklerin bir sonucuymuş gibi akademik sınıflandırmalara dönüştüren kurumsallaşmış bir sınıflandırıcıdır. Dolayısıyla, okullar yalnızca kalifiye emek gücünün (teknik yeniden üretim) değil, bireylerin ya da grupların hiyerarşik yapı içerisinde sınıf konumlarının yeniden üretilmesi işlevine de sahiptir. Bu açıdan ele alındığında, Bourdieu'ya göre eğitim, yetenek ve çabalarının sonucunda bireylerin sınıf yapısı içerisinde yükselmelerine olanak tanıyan bir mobilite aracı değildir. Daha genel bir bağlamda, sınıf konumu, aile ve okul arasındaki bağ toplumsal hiyerarşilerin üretilmesini, yeniden üretilmesini ve yayılmasını sağlayan bir araçtır (Türk,2007:616). Toplumsal eşitsizlikler ve buna bağlı olarak tabakalaşma yapısının kendisi, sınıf farklılıklarını okul sistemine ve evde ortaya çıkan kültürel bağlantılara bağlayan işlevsel bir döngü tarafından sürdürülmektedir.

Sosyal sınıfların yeniden üretimine ilişkin bu yaklaşım içinde sınıf kökeni ve aile içerisindeki enformel eğitim büyük bir önem taşımaktadır. Zira akademik başarı göz önüne alındığında, farklı türdeki becerilerin yanı sıra eğitime ve okul kültürüne karşı duyulan yatkınlık gibi nitelikler aile içerisinde enformel bir eğitim süreciyle edinilmiştir. Aile içerisinde kazanılabilecek bu beceri ve nitelikler, öğrencilerin okul kültürüne uyum sağlamalarını kolaylaştırmakta ve akademik başarılarının yüksek olmasını sağlamaktadır. Alt sınıf kökenli öğrenciler ise,

*Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu'nün
Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış*

eğitimin hâkim sınıfların kültürünün kodlarını içermesinden ve bu kodları çözmeye zorlanmalarından, kısacası “uygun” kültürel sermayeye sahip olmamalarından dolayı, yeterli başarıyı gösterememekte ve genel olarak kendi sınıf konumlarını yeniden üretmektedir. Bu durumda, tarafsızmış gibi görünen okullardaki değerlendirmelerin, sosyo-kültürel becerileri, doğal yeteneğe bağlı eşitsizliklerin sonucuymuş gibi gösteren statü kazanma hiyerarşilerine dönüştürerek aslında ekonomik eşitsizliği meşru kıldığı ortaya çıkmaktadır (Marshall,2003:448).

Klasik yaklaşımlardan farklı olarak, Bourdieu'nün özgün bir sınıf formasyonu tezini geliştirmede yararlı olabilecek kuramsal bir çerçeve önerdiği söylenebilir. Diğer taraftan, çalışmalarında belirlemeci hatta kaderci bazı öğelere rastlamak olanaklıdır (Jenkins,2002:9-23). Bunun yanı sıra, kültürel sermayenin edinilmesi ve aktarılması sürecinde aileye özel bir rol atfederken okulların oynayabileceği rolün önemini göz ardı etmesi ve yeniden üretim sürecinde devletin rolünü ihmal etmesinden dolayı, Bourdieu'nün yaklaşımına bazı eleştiriler getirmek mümkündür. Ayrıca Goldthorpe'un (1980:58) ileri sürdüğü gibi, Bourdieu'nün vardığı sonuçlar kimi zaman verilerinin ortaya koyduğu kanıtların dışına taşmaktadır. Zira farklı ülkelerde yapılan bir çok ampirik araştırma, eğitim ve sınıf arasındaki bağlantının Bourdieu'nün yeniden üretim modelinin önerdiği kadar katı olmadığını gösteriyor. Ayrıca, genel olarak düşünüldüğünde Bourdieu'nün argümanları, kendisi bu kavramı hiç kullanmasa da, genel bir sosyalleşme kuramını önermekte ve bu sürecin yapısal işlevselci açıklamalarıyla benzerlik göstermektedir (Jenkins,1996:99-101). Bununla birlikte, sosyal sınıf ve aile kökeninin çocuğun eğitim kurumlarındaki başarısını nasıl etkilediğine dair farklı bir bakış açısı sunmakta ve pek çok çalışmada belirsiz bir şekilde kullanılan ve sosyo-ekonomik faktörler olarak ifade edilen değişkenlerin yerine kullanılabilir açıklayıcı kavramları önermektedir. Daha geniş bir çerçevede ise, toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretiminde okulların oynadığı rolün çözümlenmesine ilişkin bir kuram önermekte ve toplumsal yaşamı şekillendiren bir formasyon olarak sınıfın dinamiklerinin anlaşılmasında yalnızca ekonomik kaynakların (ekonomik sermaye) değil, aynı zamanda kültürel kaynak ve etkenlerin de önemine dikkatimizi çekmektedir.

Kaynaklar

- AKŞİT, B., ŞEN, M., COŞKUN, M. K., 2000, "Modernleşme ve Eğitim: Ankara'daki Orta Öğretim Okullarındaki Öğrenci Profilleri", *Mübeccel Kıray için Yazılar*, (içinde) ATACAN, F., TÜRKAY, M. ve KURTULUŞ, F.E., (der.) İstanbul, Bağlam Yayınları
- AKTAY, Yasin, 2007, "Pierre Bourdieu ve Bir Maxwell Cini Olarak Okul", *Ocak ve Zanaat*, (içinde) ÇEĞİN, G., GÖKER, E., ARLI, A., TATLİCAN, Ü., (der.) İstanbul: İletişim Yayınları
- APPLE, Michael W., 1979, *Ideology and Curriculum*, Londra: Routledge and Kegan Paul
- BALLARINO, G., BERNARDI, F., REQUENA, M. ve SCHADEE, H., 2009, "Persistent Inequalities? Expansion of Education and Class Inequality in Italy and Spain", *European Sociological Review*, Vol.25, Sayı:1, s.123-138
- BERGER, Eugenia H., 1983, *Beyond the Classroom: Parents as Partners in Education*, C. V. Mosby, St. Louis
- BERNSTEIN, Basil, 1961, "Social Class and Linguistic Development: A Theory of Social Learning." *Education, Economy and Society*, (içinde) HALSEY, A.H., FLOUD, J., ANDERSON, C.A., (der.), New York: Free Press.
- BERNSTEIN, Basil, 1965, A Socio-Linguistic Approach to Social Learning." *Penguin Survey of Social Sciences*, (içinde) GOULD, J., (der.), Harmondsworth: Penguin
- BERNSTEIN, Basil, 1975, *Class Codes and Control*, Londra: Routledge and Kegan Paul.
- BLAU, Peter M., DUNCAN, Otis Dudley, 1967, *The American Occupational Structure*, New York: Wiley
- BOURDIEU, Pierre, 1974, "The School as Conservative Force: Scholastic and Cultural Inequalities", *Contemporary Research in the Sociology of Education*, (içinde) J. EGGLESTON, J., (der.), Londra: Methuen
- BOURDIEU, Pierre, 1977, "Cultural Reproduction and Social Reproduction". *Power and Ideology in Education*,(içinde), KARABEL, J., HALSEY, A. H.,(der) New York: Oxford University Press
- BOURDIEU, Pierre, 1988, *Language and Symbolic Power*, Cambridge: Polity Press
- BOURDIEU, Pierre, 1990, *The Logic of Practice*, Stanford: Stanford University Press
- BOURDIEU, Pierre, 2004, *Distinction, A Social Critique of Judgements of Taste*, Londra: Routledge and Kegan

Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu'nün Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış

- BOURDIEU, Pierre, PASSERON, Jean C., 1996, "Reproduction in Education", *Society and Culture*, Londra: Sage
- BOWLES, Samuel, GINTIS, Herbert, 1976, *Schooling in Capitalist America*, Routledge and Kegan Paul, London
- CELKAN, Hüseyin Y., 1991, *Eğitim Sosyolojisi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi K.K. Eğitim Fakültesi Matbaası
- DEUTSCH, Martin, 1967, *The Disadvantaged Child and the Learning Process*, New York: Basic Books
- DOUGLAS, James V.B., 1964, *The Home and the School, A Study of Ability and Attainment in the Primary School*, Londra: MacGibbon & Kee
- GIDDENS, Anthony, 2000, *Sosyoloji*, Ankara: Ayraç Yayıncılık
- GOLDTHORPE, John H., 2007, "Cultural Capital: Some Critical Observations", *Sociologica*, 2, 1-23.
- GOLDTHORPE, John H., LEWELLYN, C., PAYNE. C., 1980, *Social Mobility and Social Class In Modern Britain*, Oxford: Clarendon Press
- GÜNEŞ-AYATA, Ayşe, ACAR, Feride, 2005, "Disiplin, Başarı ve İstikrar: Türk Orta Öğretiminde Toplumsal Cinsiyet ve Sınıfın Yeniden Üretimi", *Kültür Fragmanları*, (içinde) KANDİYOTİ, D. ve SAKTANBER, A.,(der.) İstanbul: Metis Yayınları
- HARKER, Richard, 1990, "Bourdieu: Education and Reproduction", *An Introduction to the Work of Pierre Bourdieu*, (içinde) HARKER, R., MAHAR, C., WILKES, C.,(der.) Londra: Macmillan
- ILLICH, Ivan D., 1973, *Deschooling Society*, Penguin, Harmondsworth
- JACKSON, Brian, MARSDEN, Dennis, 1963, *Education and Working Class*, Londra: Routledge
- JENKINS, Richard, 2002, *Pierre Bourdieu*, Londra: Routledge
- KASNAKOĞLU, Zehra, 1975, *Distribution In Turkey: A Study of Determinants of Male Earnings Differentials*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Madison: University of Wisconsin
- LABOW, William, 1972, *Sociolinguistic Pattern*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press
- LAREAU, Annette, 1987, "Social-Class Differences in Family-School Relationships: The Importance of Cultural Capital", *Sociology of Education*, 60, 73-85
- LAREAU, Annette, Weininger, E. B., 2003, "Cultural Capital in Educational Research", *Theory and Society*, 32: 567-606

Cengiz Yanıklar

- LIGHTFOOT, Sara L., 1978, *Worlds Apart*, New York: Basic Books
- MAHAR, Cheleen, HARKER, Richard, WILKES, Chris, 1990, *The Basic Theoretical Position: An Introduction to the Work of Pierre Bourdieu*, Londra: Macmillan
- MARJORIBANKS, Kevin 1979, *Families and Their Learning Environments: An Empirical Analysis*, London: Routledge ve Kegan Paul
- OGBU, John U., 1974, *The Next Generation*, New York: Academic Press
- ÖZCAN, Yusuf Z., 1983, "The Educational Status Attainment Process – Male Urban Population", *Journal of Human Sciences*, 11/1, 59-78
- ROBINSON, Robert V. GARNIER, Maurice A., 1986, "Class Reproduction Among Men And Women In France: Reproduction Theory On Its Home Ground", *American Journal of Sociology*, 91/2, 250-280.
- RUPP, Jan C.C., LANGE, Rob De, 1989, "Social Order, Cultural Capital and Citizenship". *The Sociological Review*, 37, 668-705
- TEZCAN, Mahmut, 1996, *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara: Feryal Matbaası
- TRELEASE, Jim, 1982, *The Road-Aloud Handbook*, New York: Penguin
- TURNER, Bryan, 1997, *Eşitlik*, (Çev. B.S. Şener), Ankara: Dost Kitabevi
- TÜRK, Bahadır, 2007), "Sihirden Nefret Eden Bir İlüzyonist. Bourdieu, Gelenek ve İdeoloji", *Ocak ve Zanaat*, (içinde) ÇEĞİN, G., GÖKER, E., ARLI, A. ve TATLİCAN, Ü.(der.), İstanbul: İletişim Yayınları
- VALENTINE, Charles A., 1968, *Culture and Poverty*, Chicago: University of Chicago Press
- VARLIER, Oktay, 1981, *Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımını Etkileyen Etmenler, 1973*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara
- WILLIS, Paul, 1977, *Learning How to Labour: How Working Class Get Working Class Jobs*, Londra: Saxon House
- YANIKLAR, Cengiz, 2006, *Tüketimin Sosyolojisi*, İstanbul: Birey Yayınevi

YAZARLARA DUYURU

Ege Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü tarafından yayınlanan **SOSYOLOJİ DERGİSİ**, 1999 yılı 7. sayısından itibaren, ASA kuralları gereğince “Hakemli Dergi” statüsündedir. Yılda iki defa yayınlanmakta ve TÜBİTAK-ULAKBİM tarafından taranmaktadır.

Yayın Başvurusu:

Başvurular özgün araştırma, tartışma-derleme, çeviri ve kitap tanıtımı-eleştirisini olabilir. Dergide yayınlanan özgün araştırma ve tartışma-derleme makaleleri hakemli statüsündedir, diğer yazılar hakem sürecine girmez.

Makaleler Türkçe, İngilizce, Fransızca veya Almanca olabilir. Makale; fotoğraf, tablo, grafik, harita gibi görsel bir malzeme içeriyorsa, söz konusu materyallerin ayrı dosyalar olarak başvuru CD'sine eklenmesi gerekmektedir.

Makalelerin basılı 4 adet kopyası, makalenin kaydedildiği bir CD ve yazara ait kimlik adres ve e-posta bilgileri dergi iletişim adresine gönderilmelidir. Gönderilen 4 basılı kopyadan sadece biri yazara ilişkin kimlik bilgilerini içermeli, hakemlere gönderilecek diğer üç kopya kimlik bilgilerini içermeyen basılmış olmalıdır.

Metin Formatı:

Her makalede sırasıyla Türkçe Başlık, İngilizce (Fransızca, Almanca) başlık, 100 kelimeyi geçmeyen Abstract, Keywords (En fazla 6 kelime), Özet ve Anahtar Kelimeler (en fazla 6 kelime) yer almalıdır.

Metin; yazı karakteri Arial 10 punto, satır aralığı tam 12 punto, paragraf aralığı önce 6 nk sonra 6nk, sayfa yapısı yukarıdan 6 cm, aşağıdan 4,8 cm, sağdan ve soldan 4,25 cm olarak biçimlendirilmelidir. Ana metin dergi yayın formatında 10–25 sayfa sınırlarını geçmemelidir.

Kaynakça'da sadece birincil kaynaklara yer verilmelidir. İkincil referanslar kaynakça'da gösterilmez, nereden aktarıldığına ilişkin metin içinde dipnot verilebilir. Dergide Harvard referans tekniği temel alınmıştır.

Metin içi atıflar aşağıdaki örneklere göre olmalıdır:

<i>Doğrudan atıflar tek yazar için</i>	“.....dır.” (Sayın, 2002: 25).
<i>Dolaylı atıflar tek yazar için</i>	Sayın'a göre...(2004:16).
<i>Aynı yazarın aynı yıla ait birden çok eseri için</i>	Tatlıdil,(1990a, 1990,b, 1990c).
<i>Çok yazarlı eserler için</i>	(Tatlıdil vd. 2002).
<i>Birden çok yazara atıflar için</i>	(Sayın, 1995; Tatlıdil, 1980).

Kaynakça aşağıdaki örneklere göre yazılmalıdır:

Kitaplar :	
Tek yazar	SOYADI, A., YIL, <i>Kitabın adı</i> . Yayın Yeri: Yayınevi.
Birden çok yazar	SOYADI, A., SOYADI, A., YIL, <i>Kitabın adı</i> , Yayın Yeri: Yayınevi.
Editörlü Kitaplar	SOYADI, A., YIL, "Bölüm adı" <i>Yayınlandığı eser</i> (içinde) SOYADI, A. (der) Yayın Yeri: Yayınevi.
Sürelî yayınlar	
Basılı dergiler	SOYADI, A., YIL, "Makale başlığı" <i>Derginin adı</i> , Vol: Sayı: Yayın Yeri: Yayınevi.
Elektronik dergiler	SOYADI, A., YIL, "Makale başlığı", <i>E-Derginin adı</i> , Vol: Sayı: Yayınevi, URL
Diğer eserler	
Bildiri kitabı	SOYADI, A., YIL, "Bildiri başlığı", <i>Bilimsel Toplantının Adı</i> , Yılı, Yeri, Düzenleyen Kurum, Yayın Yeri: Yayınevi.
Gazete haberi	SOYADI, A., YIL, "Yazının başlığı", <i>Gazetenin adı</i> , Tarih Gün/Ay/Sayfa Slapper, G., 2005, "Corporate Manslaughter: New Issues for Lawyers". <i>The Times</i> , 3 Sep. p.4
TV programı	Programın adı, YIL, [TV programı] <i>TV Kanalı</i> , Tarih Gün/Ay/saat. Little Britain, 2006. [TV programme] <i>BBC</i> , <i>BBC2</i> , 30 January, 20:00.
Sinema Filmi	Filmin Adı, YIL, [Film] Yönetmen, Menşei, Yapımcı Firma Macbeth, 1948, [Film] Directed by Orson Wells, USA: Republic Pictures

Değerlendirme:

Başvurular Yayın Kurulu tarafından biçim ve içerik açısından incelenir. Yayın Kurulu'nun ön değerlendirmesinden sonra uygun görülen yazılar Hakemlere gönderilir. Hakem değerlendirmesinin sonucu yazının yayınlanıp yayınlanmayacağına ilişkin karar varsa istenen değişiklik ve düzeltmeler ile birlikte yazarlara bildirilir. Yazarlar yayınlanma kararının bildirildiği tarihten itibaren varsa düzeltme ve değişiklikleri yaparak, yazının son halini en geç on gün içinde Dergi iletişim adresine göndermelidirler. Bu sürenin aşılması durumunda yazı, bir sonraki sayı içinde değerlendirilir. Yayınlanması kabul edilmeyen yazılar, yazarlara iade edilmez.

Yayınlanan yazıların telif hakları dergiye aittir. Dergide yayınlanan yazılardan yazarların kendileri sorumludur. Yayın kurulu bu konuda sorumluluk kabul etmez.

İletişim:

Tel : 0 (232) 311 16 86 Fax : 0 (232) 388 11 02 E-posta : sosyolojidergisi@mail.ege.edu.tr hale.okcay@ege.edu.tr	ADRES: Doç. Dr. Hale Okçay (Editör) Sosyoloji Dergisi, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü 35100 Bornova/İZMİR
---	---